

BOĞAZLAR ÜZERİNDEKİ OSMANLI – RUS MÜCADELESİ

Elvan ÖZCAN

**T. C.
Eskişehir Osmangazi Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü**

**Tarih Anabilim Dalı
Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı
YÜKSEK LİSANS TEZİ**

**Eskişehir
2008**

T. C.
ESKİŞEHİR OSMANGAZİ ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜ'NE

Elvan ÖZCAN tarafından hazırlanan Boğazlar Üzerindeki Osmanlı – Rus Mücadelesi başlıklı bu çalışma 04 / 11/2008 tarihinde Eskişehir Sosyal Bilimler Enstitüsü Lisansüstü Eğitim ve Öğretim Yönetmeliğinin ilgili maddesi uyarınca yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak, Jürimiz tarafından Tarih Anabilim Yakınçağ Tarihi Bilim Dalında YÜKSEK LİSANS TEZİ olarak kabul edilmiştir.

Başkan: Doç. Dr. Osman KÖKSAL

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN
(Danışman)

Üye: Yrd. Doç. Dr. Cezmi KARASU

Üye: Yrd. Doç. Dr. Mehmet TOPAL

Üye: Yrd. Doç. Dr. İsmet ŞANLI

ONAY

...../ ...../ 2008

Prof. Dr. F. Münevver YILANCI

Enstitü Müdürü

ÖZET
BOĞAZLAR ÜZERİNDEKİ OSMANLI – RUS MÜCADELESİ

ÖZCAN, Elvan

Yüksek Lisans – 2008

Tarih Anabilim Dalı

Yakınçağ Tarihi Bilim Dalı

Danışman: Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN

Bu çalışmanın amacı, Boğazlar üzerindeki Osmanlı – Rus mücadelesini araştırmaktır.

Bu çalışmanın verileri, konu ile ilgili yayınlanmış kitap ve makaleler, Başbakanlık Devlet Arşivleri Osmanlı Arşivindeki konu ile ilgili orijinal kaynaklar kullanılarak elde edilmiştir.

Coğrafi konumu nedeniyle stratejik bir öneme sahip olan Boğazlar İlkçağlardan beri birçok devletin mücadele alanı olmuştur. Çarlık Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar üzerindeki siyaseti sonucu bu mesele başta Osmanlı Devleti olmak üzere tüm Avrupa'yı etkilemiş ve milletlerarası bir mesele haline gelmiştir. Boğazlar meselesi devletlerin dış siyasetlerinde bir denge unsuru olarak kullanılmaya başlanmıştır. Osmanlı Devleti ve Çarlık Rusya arasında meydana gelen bütün savaşların sebebi Rusya'nın Boğazlar üzerindeki üstünlük kurma mücadelesinden kaynaklanmıştır. Zaman zaman Rusya istediğini elde etmiş görünse de asıl hedefine ulaşamamıştır. I. Dünya Savaşı sırasında müttefiklerinin Çanakkale Boğazı'nı geçememesi ve kendisine gereken yardımı yapamaması ve Bolşevik İhtilalinin çıkması üzerine savaştan çekilmiş, Boğazlar üzerindeki siyasetinden de vazgeçmiştir. Bundan sonra da Boğazlar Türk dış politikasında sorun olmuş, 24 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan Lozan Antlaşması ile Boğazlar ve yakın çevresinde Türkiye'nin yetkileri sınırlandırılmıştı. 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Antlaşması ile Türkiye, Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını istediği gibi kullanma hakkına tekrar sahip olmuştur.

ABSTRACT
OTTOMAN – RUSSIA STRUGGLE ON THE STRAITS
ÖZCAN, Elvan
Master Thesis – 2008
History Main Science Branch
The History of The Near Age Science Branch

Advisor: Mesut ERŞAN, Asistant Professor

The aim of this study is to research Ottoman- Russia struggle on the Straits.

The data of this study were gained by using the books and articles published about this subject and original sources in Prime Ministry State Archives Ottoman Archives.

Having a strategic importance because of their geographical situations, the Straits have been the area of struggle of many countries since the Antiquity. As a result of policy of CZardom Russia on Black Sea and the Straits this issue affected the whole Europe especially Ottoman Empire and became on intrnational issue. The issue of the Straits was started to be used as a counterpoise of states on their international policy. The reason of the wars that happened between Ottoman Empire and CZardom of Russia caused because of the struggle of Russia on dominatiry the Straits. From time to time it seemed like Russia gained what it had expected but actually, it couldn't reach its main goal. Russia withdrawn from the First World War because Allies could'nt pass the Dardanelles to help Russia and Bolshevik Revolution occuned, so Russia abandoned its policy on the Straits. After that, were problems for Turkish international policy and the authority of Turkey on the Straits and their surroundings was limited by the Lausanne Treaty which was signed on July 24th 1923. With Montreux Treaty which was signed on July 20th 1936, Turkey has gained its rights about using its domination rights on the Straits as it wants.

İÇİNDEKİLER

ÖZET.....	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER.....	v
EKLER LİSTESİ.....	viii
KISALTMALAR LİSTESİ.....	ix
ÖNSÖZ.....	x
KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR.....	xi
GİRİŞ.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

BOĞAZLAR

1. 1. Türk Egemenliği Öncesinde Boğazlar.....	4
---	---

İKİNCİ BÖLÜM

BOĞAZLARIN TÜRK EGEMENLİĞİNDE BULUNDUĞU DÖNEM

2. 1. Boğazların Türk Egemenliğine Girmesi.....	6
2. 2. Osmanlı – Rus Münasebetleri ve Rusya’nın Karadeniz ve Boğazlar Üzerindeki Siyaseti.....	9
2. 3. Rusya’nın Karadeniz Devleti Oluşu.....	10
2. 4. Rusya’nın Karadeniz’den Uzaklaştırılması.....	12

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOĞAZLARDA TÜRK EGEMENLİĞİNİN İKİLİ ANLAŞMALARLA SÜRDÜRÜLMESİ

3. 1. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve Boğazların Statüsü.....	16
3. 2. 23 Aralık 1798 Osmanlı – Rus İttifakı.....	22
3. 3. 5 Ocak 1809 Kale – i Sultaniye Antlaşması ve Boğazların Kapalılığı İlkesi.....	24
3. 4. Mısır Meselesi ve 1833 Tarihli Hünkar İskelesi Antlaşması.....	27

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM
BOĞAZLARDA TÜRK EGEMENLİĞİNİN ÇOK TARAFLI
ANTLAŞMALARLA SÜRDÜRÜLMESİ

4. 1. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve Boğazların Yeni Statüsü.....	33
4. 2. Kırım Savaşı (1853 – 1856).....	38
4. 2. 1. Savaş Öncesi Durum.....	38
4. 2. 2. Macar Mülteciler Sorunu.....	39
4. 2. 3. Osmanlı Topraklarının Paylaşılması İçin Rusya'nın İngiltere'ye Önerileri.....	41
4. 2. 4. Kutsal Yerler Sorunu.....	42
4. 2. 5. Savaşın Başlaması.....	43
4. 2. 6. İngiltere ve Fransa'nın Savaşa Girmesi.....	46
4. 2. 7. Paris Antlaşması.....	49
4. 2. 8. Paris Antlaşması'nın Sonuçları.....	51
4. 3. 1871 Londra Boğazlar Antlaşması ve Karadeniz'in Tarafsızlığının Kaldırılması.....	54
4. 4. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı ve Boğazlar Meselesi.....	56
4. 4. 1. Savaşın Sebepleri.....	56
4. 4. 2. Savaşın Başlaması.....	61
4. 4. 3. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (5 Mart 1878).....	64
4. 4. 4. Berlin Antlaşması ve Boğazlar.....	65
4. 5. Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşına Girişine Kadar Boğazlar Meselesi.....	67
4. 6. I. Dünya Savaşı'nda (1914 – 1918) Boğazlar Meselesi.....	72

BEŞİNCİ BÖLÜM
BOĞAZLARDA KAPALILIKTAN AÇIKLIK UYGULAMASINA GEÇİŞ

5. 1. Boğazların Denetiminin Uluslararası Hale Getirilmesi.....	78
5. 1. 1. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918).....	78
5. 1. 2. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) ve Boğazların Milletlerarası Bir	

Duruma Konulması.....	79
5. 1. 3. Kurtuluş Savaşı Sırasında Boğazlar (1918 – 1923).....	81
5. 1. 4. Lozan’da Boğazlar Meselesinin Görüşülmesi.....	82
5. 1. 5. Lozan Antlaşması’nın Boğazlarla İlgili Hükümleri.....	83
SONUÇ.....	86
KAYNAKÇA.....	89
EKLER.....	97

EKLER LİSTESİ

I. Belgeler

Belge 1: BOA. , HH. , No. 368/20341.

Belge 2: BOA. , HH. , No. 237/13167.

Belge 3: BOA. , HH. , No. 367/20265.

Belge 4: BOA. , HH. , No. 366/ 20237.

Belge 5: BOA. , HH. , No. 1174/ 46430.

II. Haritalar

I. Çanakkale Boğazı Haritaları

II. İstanbul Boğazı Haritaları

KISALTMALAR LİSTESİ

a. g. e.	: Adı geçen eser
a. g. m.	:Adı geçen makale
Bkz.	:Bakınız
BOA	: Başbakanlık Osmanlı Arşivi
c.	:Cilt
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
DTCFD	: Dil Tarih – Coğrafya Fakültesi Dergisi
DUİT	: Dosya Usulü İrade Tasnifi
Edt.	: Editör
Haz.	: Hazırlayan
HH	: Hatt-ı Hümayun
IRCICA	: İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi
İA	: İslam Ansiklopedisi
İ. Ü.	: İstanbul Üniversitesi
MEB	: Milli Eğitim Bakanlığı
s.	: Sayfa
TD	: Tarih Dergisi
TDTD	: Türk Dünyası Araştırmaları Vakfı Tarih Dergisi
TDVİA	: Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi
TDV	: Türkiye Diyanet Vakfı
TTEM	: Türk Tarih Encümeni Mecmuası
TTK	: Türk Tarih Kurumu
Yay. Yön.	: Yayın Yönetmeni

ÖNSÖZ

Bu çalışmanın amacı, Boğazların sahip olduğu stratejik konumdan yola çıkarak Boğazlar Üzerindeki Osmanlı – Rus mücadelesini araştırıp ortaya koymaktır.

Konu İle İlgili Yapılan Çalışmalar kısmında kullanılan kaynakların ve yapılan araştırmaların genel bir değerlendirilmesi yapılmıştır. Giriş kısmında konuya hazırlayıcı bilgiler verilmiştir.

Beş bölümden oluşan çalışmanın birinci bölümünde, Türk egemenliği öncesinde Boğazlar üzerinde yaşanan mücadelelerin belli başlıları ele alınmıştır.

İkinci bölümde Boğazların kesin olarak Türk egemenliğinde bulunduğu dönemden bahsedilmektedir.

Üçüncü bölümde Boğazlarda Türk egemenliğinin ikili antlaşmalarla sürdürülmesi başlığı altında Boğazlar konusunda uluslararası ikili antlaşmalardan bahsedilmektedir.

Dördüncü bölümde Boğazlardan geçiş konusunda ilk devletlerarası antlaşma olan 1841 Londra Boğazlar Anlaşması'ndan başlayarak Mondros Mütarekesi'ne kadar geçen dönem anlatılmaya çalışılmıştır.

Beşinci bölümde ise, Boğazlarda açıklık uygulamasına geçişin aşamaları anlatılmıştır.

Çalışmanın genel bir değerlendirilmesi sonuç kısmında yapılmıştır. Ekler kısmında ise metin içinde tam olarak verilemeyen konuyla ilgili görülen bazı arşiv belgeleri verilmiştir.

Bu çalışmam sırasında beni yönlendiren, yardımcı olan hocam Sayın Yrd. Doç. Dr. Mesut ERŞAN'a, maddi - manevi desteğini esirgemeyen aileme ve Fatih ÜNAL'a, göstermiş oldukları ilgiden dolayı Ayşegül GÜLŞEN'e ve Emine EREN'e teşekkür ederim.

KONU İLE İLGİLİ YAPILAN ÇALIŞMALAR

Boğazlar Üzerindeki Osmanlı – Rus Mücadelesi üzerine yazılmış müstakil bir çalışma bulunmamaktadır. Yapılan bu araştırma ile bu konuya ışık tutmaya çalışılmıştır. Boğazlar meselesi ve Osmanlı – Rus münasebetleri hakkında yapılmış çalışmalar bulunmaktadır. Konu ile ilgili arşiv belgeleri de bulunmaktadır. Araştırmada yararlanılan kaynaklar dört başlık altında toplanabilir.

1. Arşiv Belgeleri
2. Muahedat Mecmuaları
3. Yerli ve Yabancı Araştırma ve Kaynak Kitaplar
4. Makaleler

1. ARŞİV BELGELERİ

Araştırmada ana kaynaklar olan Başbakanlık Devlet Arşivi'nin Osmanlı Arşivi Bölümünde orijinal Osmanlıca belgeler kullanılmıştır. Bu kaynaklar dönemin gelişmelerine ve olaylarına ışık tutması açısından önemli bir yere sahiptir. Araştırmada Hatt-ı Hümayun belgeleri kullanılmıştır.

1. 1. Hatt-ı Hümayun Tasnifi Belgeleri(HH):

Hatt-ı Hümayun, Padişahın, Sadrazamın telhis veya takriri üzerine, mesele hakkındaki emir veya görüşünü bildirdiği belgedir. II. Mahmut devrinde yapılan yenilikler ve nezaretlerin kurulmasıyla bu sistemde değişiklik olmuş; artık sadrazam, telhislerini Mabeyn Başkatibine hitaben yazmaya başlamış; padişahın cevabı da yine onun vasıtasıyla verilir olmuştur. Bunun için de irade adını almıştır. Hatt-ı Hümayun Tasnifi belgeleri, Amedi Kalemi'nin bu evrakları toplamasından meydana gelmiştir.¹

---

¹ Mübahat S. Kütükoğlu, *Tarih Araştırmalarında Usul*, 6. Baskı, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998, s. 68.

2. MUAHEDAT MECMUALARI

Tercüman-ı Hakikat tarafından neşredilen Mecmua –i Muahedat 5 ciltten oluşmaktadır. Mecmua-i Muahedat'ta sadece antlaşmaların ülke isimlerine göre tasnifine yer verilmiş ve Osmanlıca yayınlanmıştır. 1926 yılında bu eser, T. C. Hariciye Vekaleti tarafından genişletilerek, 8 cilt – 1121 sayfa olarak Muahedat Mecmuası adıyla tekrar yayınlanmıştır.²

3. YERLİ VE YABANCI ARAŞTIRMA VE KAYNAK KİTAPLAR

Bu konuya eğilen bütün yazarların Cemal TUKİN'in *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi* adlı çalışmasından yararlandıkları görülmüştür. Kitaba yansıyan bilgiler kısaca şu şekilde özetlenebilir:

1. Boğazların Türk Egemenliğinde Bulunduğu Dönem
2. Boğazlar Üzerinde Osmanlı Devletinin Denetimini Yitirmesi
3. Boğazlarda Türk Egemenliğinin Çok Taraflı Antlaşmalarla Sınırlandırılması.

Başta Cemal TUKİN'in yukarıda adı geçen kitabı olmak üzere Akdes Nimet KURAT'ın *Türkiye ve Rusya, Rusya Tarihi* isimli kitapları, Feridun Cemal Erkin'in *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi* olmak üzere Enver Ziya KARAL'ın, İ. Hakkı UZUNÇARŞILI'nın, Nicolea JORGA, J. V. HAMMER'in *Osmanlı Tarihi* kitapları, Rifat UÇAROL ve Fahir ARMAOĞLU'nun *Siyasi Tarih* kitapları ve o dönemi anlatan diğer Siyasi Tarih kitapları ve konu ile ilgili yapılan diğer çalışmalarla araştırmamız desteklenmiştir.

4. MAKALELER

Araştırmada Şinasi ALTUNDAĞ'ın “M. Ali Paşa” , B. Sıtkı BAYKAL'ın “93 Meşrutiyeti” , “93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia Ve Teşebbüsleri” , “1877 Harbi ve Bununla İlgili Meseleler Hakkında Bazı Vesikalar” , Kemal BEYDİLLİ'nin “Boğazlar Meselesi” , Tefik BIYIKLIOĞLU'nun “Birinci

² Taner Bulut, “Osmanlı ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarih Yazımında Başvurulması Gereken Resmî Kaynaklar Üzerine Bir Kalem Denemesi”, (Çevrimiçi), <http://www.SiyasiTarih.Com> , 12 Ağustos 2008.

Dünya Harbinde (1914- 1918) ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922), Boğazlar Problemi”, Mirza BALA’nın “Hazar Denizi”, Cavid BAYSUN’un “I. Abdülhamit” , Halil İNAKCIK’ın “Yaş Muahedesinde Sonra Osmanlı – Rus Münasebetleri, Rasih Efendi ve Ceneral Kutuzof Elçilikleri” , Yuluğ Tekin KURAT’ın “1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbinin Sebepleri” , Cevdet KÜÇÜK’ün “Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika”, Ali Rıza ÖZCAN’ın “Sultan Abdülmecit”, Karl RADEK’in “Lozan Konferansı” , Turgut SUBAŞI’nın “Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz”, Hasan ŞAHİN’in “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı – Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış” , Hale ŞİVGİN’in “IXI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)”, Haluk ÜLMAN’ın “Tanzimat’tan Cumhuriyete Dış Politika ve Doğu Sorunu”, Talat Mümtaz YAMAN’ın “Mısır Valisi M. Ali Paşa’nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli’ye Gönderilmiş Olan Bir Emirname” , Özcan YENİÇERİ’nin “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması” adlı makalelerinden araştırmanın ilgili bölümlerinden yararlanılmıştır.

YÖNTEM

Bu araştırmada, derleme-sentez yöntemi kullanılmış, arşiv belgeleri, konuyla ilgili kitap ve makalelerden yararlanılmıştır. Arşiv belgelerinden Hatt-ı Hümayun Tasnifi belgeleri ile konu desteklenmiştir.

TARTIŞMA, YARGI VE ÖNERİLER

Jeopolitik konumları sebebiyle büyük önem taşıyan ve tarih boyunca birçok devletin mücadele alanı olmuş olan İstanbul ve Çanakkale Boğazları günümüzde de büyük önem taşımaktadırlar.

İlkçağlardan günümüze Boğazların statüsünde pekçok değişiklik olmuştur. Boğazlarda kesin olarak Türk egemenliği 1453 yılında İstanbul’un fethiyle başlamış 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması’na kadar devam etmiştir. Bu tarihten sonra da Boğazlarda tek taraflı Türk egemenliği kurulamamış ve bu durum Türk dış politikasında sürekli gündeme gelen konulardan biri olarak kalmıştır. Boğazlar,

Türkiye Cumhuriyeti için iktisadi ve stratejik olarak da ayrı bir önem taşımaktadır. Türk Boğazları, Karadeniz limanlarının ve Doğu ile Orta Avrupa mallarının sevkine imkân veren nehirlerin ve kanalların tabii nakil yollarıdır. Bunun yanı sıra Boğazlar bir yarımada devleti olan Türkiye'nin, Ege – Akdeniz ve Marmara Denizi'ndeki limanları ile Karadeniz'deki liman şehirlerini birbirine bağlarlar. Bu yönüyle Boğazlar, dünya ve bölge ülkeleri açısından önemli olduğu kadar, Türkiye'nin milli birlik, siyasi ve iktisadi birlik ve bütünlüğü içinde büyük önem taşımaktadır.

Boğazlarla ilgili konulara genel çalışmalarda yer verilmiş; Boğazlar meselesi özgün bir çalışmanın konusu yapılmamıştı. Bu çalışma ile Boğazlar meselesi, Osmanlı – Rus ilişkileri çerçevesinde değerlendirilmeye çalışılmıştır.

GİRİŞ

Boğaz, karalar arasında denizin çok daralmış yeri şeklinde tarif edilir. Boğazlar geniş bir ırmağı andırır.¹

Dünyada ekonomik ve stratejik öneme sahip önemli boğazlar bulunmaktadır. Bunların en önemlileri, Akdeniz'i Atlas Okyanusu'na bağlayan Cebelitarık Boğazı, Baltık Denizi'ni Kuzey Denizi'ne bağlayan Danimarka Boğazları, Atlantik'i Pasifik'e bağlayan Macellan Boğazı, Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan İstanbul ve Çanakkale Boğazları.

Yukarıda adı geçen boğazlar üzerinde en uzun süreli mücadeleler İstanbul ve Çanakkale Boğazları üzerinde cereyan etmiştir. Bundan dolayı "Boğazlar Meselesi" denildiği zaman bu Boğazlar anlaşılmıştır. Bu iki Boğazın diğer Boğazlara göre kendilerine has birtakım özellikleri bulunmaktadır. Bunlar Karadeniz ile Akdeniz'i birbirine bağlayan ve Avrupa ile Asya kıtalarının buluştukları noktaları teşkil eden tabii su yollarıdır. Türk Boğazlarını, diğer boğazlardan ayıran önemli bir fark da iki açık denizi birbirine bağlamak yerine, Akdeniz ile Karadeniz'i bir "iç deniz" olan Marmara Denizi vasıtasıyla birbirine bağlamasıdır. Marmara Denizi bir iç deniz olduğu gibi her iki Boğazda tamamen Türk karasuları içerisinde yer almaktadır. Bu Boğazlar ilkçağlardan beri pekçok devletin üstünlük kurma ve mücadele alanı olmuştur.

Boğazlara yönelik ilk Türk hakimiyeti, 1353 yılında Osmanlı Devleti'nin Çanakkale Boğazı yoluyla Rumeli'ye geçmesiyle başlamıştır. Gelibolu Yarımadası'nı ele geçiren Osmanlı Devleti, 1356'da tam anlamıyla Çanakkale Boğazı'na hakim olmuştur. 1363'e kadar bütün Doğu Trakya da Osmanlı Devleti'nin eline geçince, Marmara Denizi, Osmanlı Devleti'nin bir "iç denizi" olmuş, bir Türk gölü haline gelmiştir. 29 Mayıs 1453 tarihinde İstanbul'un fethiyle, Boğazlar üzerinde mutlak Türk hakimiyeti devri başlamış oldu.

---

¹ Reşat İzbirak, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1964, s. 42.

Akdeniz, tarih boyunca devamlı bir “açık deniz” olarak kalmıştır. Açık deniz, sahillerinde birden fazla devletin sınırlarının bulunduğu deniz demektir. Boğazlar meselesi ile yakından ilgili Karadeniz, bazen “açık deniz” , bazen de “kapalı deniz” olma özelliği göstermiştir. 1475 yılında Kırım Hanlığı’nın Osmanlı Devleti’nin hakimiyetine girmesiyle, Karadeniz kapalı bir deniz halini almış, diğer bir tabirle Türk gölü haline gelmiştir.

Bütün kıyılarına Osmanlı Devleti’nin hakim olması sonucu Karadeniz’de bir Türk gölü haline gelince Karadeniz ve Boğazlar üzerinde mutlak Türk hakimiyeti başladı ve bu durum 1774 yılına kadar devam etti. 1453 ve 1774 yılları arasını kapsayan bu dönemde Boğazlar, yabancı bayrak taşıyan bütün ticaret ve savaş gemilerine kapalı tutulmuştur. Bazı durumlarda Osmanlı Devleti’nin izin vermesiyle bazı devletlerin ticaret gemileri Boğazlardan geçme hakkını elde etmiştir. Boğazların bu statüsü, ilk defa Çarlık Rusya tarafından zorlanmış, bu devletin “güneye inme” yani “sıcak denizlere inme politikası” yüzünden Boğazlar Meselesi ortaya çıkmıştır. 1774 yılında Rusya ile imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile Rusya Karadeniz’e inme fırsatı elde etmişti. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Osmanlı Devleti, Boğazlar üzerindeki mutlak hakimiyet hakkını kaybetmişti. Bu antlaşma ile Boğazların statüsü değişmiş, Boğazlar üzerindeki Türk hakimiyeti ikili antlaşmalarla sürdürülmüştür.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile Boğazların statüsünde yeni bir değişiklik meydana gelmiştir. Bu antlaşma Boğazlar konusunda imzalanan ilk çok taraflı anlaşma olma özelliğini taşımaktadır. Bu antlaşma ile, Boğazların barış zamanında yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi Osmanlı Devleti’nin takdirine bağlı olmaktan çıkarılıyor ve uluslararası yükümlülükler dayanan bir ilke haline getiriliyordu. Esas itibariyle bu antlaşma Avrupalı devletlerin Rusya’ya Boğazlardan ve Balkanlardan uzak tutması amacıyla yapılmıştı.

Osmanlı Devleti’nin I. Dünya Savaşı’na katılmasıyla Boğazların statüsünü belirleyen bu antlaşmalar hükmünü yitirmiş ve savaş sonunda imzalanan Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918) ve onu takip eden zamanlarda imzalanan Sevr

Antlaşması (10 Ağustos 1920) ve Lozan Antlaşması (24 Temmuz 1923) ile Boğazların uluslar arası hale getirilmesi gündeme gelmiştir.

BİRİNCİ BÖLÜM

BOĞAZLAR

Asya'yı Avrupa'ya ve Karadeniz'i Akdeniz'e bağlayan Boğazlar iktisadi, askeri ve siyasi önemleri dolayısıyla tarih boyunca pek çok devletin ilgisini çekmiş ve sürekli mücadele konusu olmuştur. Boğazlarda Türk egemenliğine geçmeden önce Türk egemenliği öncesinde yaşanan mücadelelerin belli başlıları burada incelenecektir.

1. 1. Türk Egemenliği Öncesinde Boğazlar

Çanakkale Boğazı'nın kullanılış açısından tarih öncesi çağlarda İstanbul Boğazı'ndan daha fazla önem arz ettiği kaydedilmektedir. Çanakkale Boğazı'nın Anadolu Yakasında Hisarlık Tepesinde rastlanılan Truva Savaşının kalıntıları bu açıdan önemli bir delil teşkil etmektedir. Truva Savaşı, Karadeniz'e açılmak isteyen Yunanlılar ile Boğazlar ve kıyıları ellerinde bulunduran Truvalılar arasında gerçekleşmiştir.² Truva Savaşı Boğazların hâkimiyeti için dünyada girişilmiş en eski savaş olma özelliğini taşımaktadır.³

Çanakkale Boğazı'nın, daha sonra Avrupa Kıtasına geçmek isteyen Persler ve Spartalılar arasında, Med ve Pelepones savaşları sırasında mücadele konusu olduğu görülüyor. Persler , belli bir süre Çanakkale Boğazı'nın kontrolünü ellerinde tutmuşlar. Kral I. Serhas zamanında Çanakkale Boğazı üzerinden Trakya ve Makedonya'ya geçmişler(M. Ö.480). Ancak Perslerin Çanakkale Boğazı üzerindeki hakimiyetleri uzun süre devam etmemiş, M. Ö. 478 yılında Yunanlılar kontrolü yeniden ele geçirmişlerdir. Bu olaydan 116 sene sonra Makedonya Kralı Büyük İskender, Çanakkale Boğazı üzerinden Anadolu yakasına geçmiştir. İskender'in ölümünden sonra mirasçıları arasında paylaşılan imparatorluğun Boğazları da içeren

² Cemal Tukin, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947, s. 19.

³ Feridun Cemal Erkin, *Türk-Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968, s.

bölümü, General Lisimaküs Propontid'e düşmüştür. Başkenti Gelibolu yakınlarında bulunan bu krallık, Boğazlara sahip ilk krallık olarak kabul edilmektedir. Ancak Krallık dışarıdan gelen saldırılar ve entrikalar sebebiyle M. Ö. 281'de küçük parçalara ayrılmıştır.⁴

Bu küçük parçalara ayrılan devletler Roma İmparatorluğu tarafından ortadan kaldırılmıştır. Helenistik ve Roma devirlerinde her iki Boğaz da ikinci derecede rol oynamaktadır. Çünkü tarihi olayların ağırlık merkezi artık Akdeniz'in diğer bölgelerine geçmiş bulunuyordu. Bu durum Kayzer Konstantin'in eski Bizantiyon'u Doğu Roma'nın hükümet merkezi yapmasına kadar sürmüştür. Burası zaten Roma İmparatorluğu'nun başkenti idi. M. S. 395 yılından sonra da Doğu Roma'nın hükümet merkezi olmuştur.⁵ İstanbul daha sonra artan önemi sebebiyle sürekli saldırılara maruz kalmaya başlamıştır.

Doğu Roma, 559 yılında Hunlar, daha sonra Avarlar ve Persler, 717 yılında Araplar ve 940 yılında da Rusların hücumlarına maruz kaldıysa da onlara karşı koymuştur. 1204 yılında Haçlı orduları, Cenevizlilerin yardımı ile Konstantinopolis'i ele geçirdilerse de, bu da uzun sürememiş ve 1261 yılında yeniden Bizanslıların hâkimiyetine geçmiştir. Böylece Bizans Boğazlar bölgesinde kısa bir süre kaybettiği hâkimiyetini yeniden tesis etmiştir.⁶ Ancak saldırılar sebebiyle Bizans, kısa ve geçici bir kuvvetlenme dönemi hariç, önemli derecede gücünü yitirmiştir. Bizans İmparatorları, sadece harp donanmalarına önem verdiklerinden, Boğazlar Bölgesi'ndeki ticaret büyük oranda Venedik ve Cenevizli denizciler tarafından yürütülmüştür. Bu ülkeler arasında mücadeleler sebebiyle bazen bu devletlerden biri bu imkânı elde etse de çoğunlukla her iki devletin ticaret gemileri Karadeniz ve Akdeniz arasında geçiş hakkını kullanmışlardır.⁷ Bu durum Boğazlarda Türk egemenliğinin sağlanmasına kadar da sürmüştür.

---

⁴Erkin, *a. g. e.*, s. 15-16.

⁵Tukin, *a. g. e.*, s. 19 - 20.

⁶Erkin, *a. g. e.*, s. 16 - 19.

⁷Tukin, *a. g. e.*, s. 22.

İKİNCİ BÖLÜM

BOĞAZLARIN TÜRK EGEMENLİĞİNDE BULUNDUĞU DÖNEM

2. 1. Boğazların Türk Egemenliğine Girmesi

Boğazlara yakın mesafede bulunan Osmanlı Devleti de devletler arasındaki bu mücadeleye katılarak daha önce pek çok devletin başaramadığı bir işi gerçekleştirdi. Osmanlı Devleti 1356 yılında Gelibolu ve Bolayır'ı zaptederek Rumeli'ye ayak bastı. Kısa bir süre içinde Trakya'yı fethetti. Trakya ile birlikte Edirne, Bursa'nın yerine hükümet merkezi olunca, Türklerin Balkanlardaki yayılması hızla gelişti. Bu arada Bizans'ın sınırları ise günden güne İstanbul ve en yakın çevresine kadar geri atılmıştı.⁸

1363'e kadar bütün Doğu Trakya Osmanlı Devleti'nin eline geçince, Bizans İmparatorluğu'nun başkenti hariç, İstanbul Boğazının bütün sahilleri de Türklerin hâkimiyetine girmişti.⁹ 29 Mayıs 1453'te İstanbul'un fethiyle Bizans İmparatorluğu ortadan kaldırılarak Boğazların hâkimiyeti tamamen Osmanlı Devleti'nin eline geçti. Fatih Sultan Mehmet, Kilitbahir ve Seddülbahir mevkillerine kaleler, Çanakkale Boğazı ağzında bulunan Bozcaada'ya da bir hisar yaptırarak Çanakkale Boğazını güçlendirdi. Artık Boğazlar üzerinde Osmanlı Devleti'nin “mutlak hakimiyet” devri başladı.¹⁰

Osmanlı Devleti başından beri Boğazların iktisadi, stratejik ve dünya siyaseti bakımından sahip olduğu önemi anlamıştı. Nitekim tarihi olayların seyri de bunu açıklamaktadır. Ancak Avrupa ile Asya'nın tek kara bağı eskiden beri kültür ve ticaret alanı olan Akdeniz'le Karadeniz arasındaki bu önemli deniz yolunun doğrudan doğruya hâkimiyet altına alınmaya girişilmesi, Osmanlı Devleti'ni Bizans'tan başka, o devirde Akdeniz'in iki deniz devleti olan Venedik ve Ceneviz ile de her an bir savaş haline sokabilirdi. Halbuki o sırada Osmanlı Devleti, büyük bir

⁸ Tükin, *a. g. e.*, s. 25.

⁹ Süleyman Kocabaş, *Türkiye'nin Camı Boğazlar*, Vatan Yayınları, İstanbul 1994, s. 3.

¹⁰ Kemal Beydilli, “Boğazlar Meselesi”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi (TDVİA)*, c. 6, İstanbul 1992, TDV Yayınları, s. 266.

kara devleti olmaya eğilimli, bir gelişme gösteriyordu ve bu iki devletle denizlerde yarışabilmesi için henüz ne yeter derecede bir donanmaya ne de bu donanmanın barınabileceği deniz üslerine sahipti. Bu sebeple Osmanlı Devleti bu geçitlerde mevcudiyetleri bakımından büyük ilgileri bulunan Venedik ve Ceneviz devletlerini kuşkulandırmamak, onların husumetini üzerine çekmemek suretiyle iki cepheli bir savaş harekâtından kaçınmak hassasiyetini gösterdi. Böylece Osmanlılar, vaktiyle Perslerin yaptıkları gibi, Boğazları kapatıp üzerlerine Yunanlıları kışkırtıp yenilmeleri ile sonuçlanan bir siyasi hatayı tekrar etmemiş oldular.

Fatih Sultan Mehmet döneminde (1451-1481) Karadeniz'in de Marmara Denizi gibi "Türk Gölü" haline getirilmesi çalışmalarına başlanmıştır. Bu amaçla Amasra, Sinop, Trabzon, Kırım, Azak ve Eflak-Boğdan Osmanlı Devleti'nin topraklarına katılmıştır. Bu amaçlı fetihlere II. Beyazıt döneminde(1481-1512) de devam edilmiştir. 1484 yılında Kili ve Akkerman'ın Osmanlı topraklarına katılmasıyla Karadeniz kıyılarının fethi tamamlanmıştır. Böylece Çanakkale Boğazı, Marmara Denizi, İstanbul Boğazı ve hemen hemen bütün Karadeniz kıyıları Osmanlı İmparatorluğu'nun nüfuz ve egemenliği altına alınmış ve Karadeniz bir Türk iç denizi haline gelmiştir.¹¹

Osmanlılar, Karadeniz'den Çanakkale Boğazına kadar uzanan bu geniş alana kendi egemenlik sahası olarak bakmaya başladılar. Bu tarihten itibaren buraya hiçbir yabancı kuvvetin serbestçe girmesine müsaade etmediler. Ancak Karadeniz'de yabancı gemilerin dolaşmasını meneden prensip derhal yürürlüğe konulmadı. Bu durum Osmanlı Devleti'nin Venedik ile bu yüzyılın ikinci yarısında yapmış olduğu kapitülasyon antlaşmalarından anlaşılmaktadır. Bu İtalyan deniz devleti, İstanbul'un fethinden sonra rakibi Cenevizlilerin karışık durumundan faydalanarak Osmanlı Devleti ile karada ve denizde ticaret yapmak serbestisini ve karşılıklı olarak ticaret gemilerinin korunmasını sağlayan 1454 kapitülasyon antlaşmasını yapmaya muvaffak oldu. Bir müddet sonra da 26 Ocak 1479 tarihinde İstanbul'da imzaladığı

---

¹¹ Selahattin Tansel, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, MEB Yayınları, İstanbul 1999, s. 250 - 279.

barış antlaşması ile yılda on bin duka vermek şartı ile Karadeniz’de ticaret hakkını elde etti.¹²

1535 yılında Kanuni Sultan Süleyman tarafından verilen kapitülasyonlarda Osmanlı sularında Fransızlara verilmiş olan seyrüsefer serbestisi Karadeniz’e şamil değildi. Fransa, Babıali ile olan ittifakına ve kurmuş olduğu iyi münasebetlere rağmen ne 1535 ne 1604 ve ne de 1673 yıllarında kapitülasyonların yenilendiği zaman bu serbestliğine Karadeniz’i dahil edemedi.¹³

Fransa, I. Mahmut zamanında verilen 1740 kapitülasyonunun 59. maddesi¹⁴ ile Karadeniz’de ticaret yapma hakkını aldı ise de, hakikatte Fransa ticaret gemileri İstanbul’da durmak zorunda kaldılar ve adı geçen denize gidip gelmelerine izin ve ruhsat verilmedi. Daha sonraları İngiltere, Avusturya devletleriyle olan antlaşmalarda da ilgili devletler Osmanlı sularında kendi bayrakları ile serbestçe ticaret yapma hakkını teyiden sağladılarsa da, bu müsaade Karadeniz’e şamil değildi.¹⁵

Boğazların ve Karadeniz’in yabancı ticaret ve savaş gemilerine “kapalılığı ilkesi”, temel ilke olarak Osmanlı dış siyasetinde fiilen ve hukuken yerini almıştır. Boğazlar statüsü konusunda Osmanlı Devleti ile yabancı devletler arasında uluslar arası platformda hep iki ilkenin kavgası verilmiştir. Osmanlı Devleti “Boğazların kapalılığı” ilkesini sürdürmeye, yabancılar ise “Boğazların açıklığı” ilkesinin kabul ettirilmesi veya ikisinin bir denge içerisinde uygulanmaya konulmasının mücadelesini vermişlerdir.

¹² Tükin, *a. g. e.* , s. 30 - 31.

¹³ Kemal Baltalı, *1936-1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959, s.25.

¹⁴ Bu madde şöyledir: “Frânçe tüccarı memnuattan maada ticaretle müteallik eşyaları ile memaliki mahrusenden beren ve bahren ve kezalik Tuna ile nehren dostluk esnasında Moskov ve Urus gayri memleketlere... Bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. 1, s. 27.

¹⁵ Tükin, *a. g. e.* , s. 34 - 35.

2. 2. Osmanlı- Rus Münasebetleri ve Rusya'nın Karadeniz ve Boğazlar Üzerindeki Siyaseti

Boğazlar meselesi siyasi ve bütün Avrupa'yı ilgilendiren karakterini batıdan almış olmadı; çünkü Venedik, Fransa, İngiltere ve Hollanda gibi devletler, bu dönemde daha ziyade sırf ticaret amacı gütmüşler hatta bu maksatla da hemen her zaman Babıali'nin arzularına isteyerek ve istemeyerek boyun eğmek zorunda kalmışlardı. Bu mesele ilk defa Rusya'nın Kerç Boğazı ile Karadeniz'e bağlı bulunan Azak denizinde yerleşmesi ve Karadeniz'den Akdeniz'e serbest, engelsiz bir çıkış elde etmek istemesi ile milletlerarası bir önem kazanmaya başladı.¹⁶

Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki ilk siyasi münasebetler, 1475 yılında Kırım Hanlığı'nın Osmanlı hakimiyetine girmesiyle başlamıştır.¹⁷ Bu devirde Rusya, Osmanlı Devleti ile dostça geçinmeyi bir zaruret olarak görürken, Osmanlı hükümeti nezdinde Rusya, Avrupa siyasi mevki ve Osmanlı kudretine karşı gelecek bir iktidara sahip olmayan küçük bir kuzey hükümeti olarak kabul ediliyordu.¹⁸

16. Yüzyıla kadar her bakımdan Avrupa devletlerinden farklı olan Rusya, 17. yüzyılda birdenbire düşünüş, yaşayış, çalışma ve siyaset bakımından hatırı sayılır büyük bir batı devleti manzarası almıştır. Bu durum Çar I. Petro'nun yaptığı büyük reformlarla gerçekleşmiştir.¹⁹

I. Petro'dan itibaren Rusya, büyük bir devlet olmak yolunda asrın getirdiği yenilikleri alırken, Osmanlı Devleti ise aksine bir yola giriyordu. Bunun neticesinde de, Osmanlı Devleti ile Rusya arasındaki dengeler Rusya lehine geliyordu.²⁰

Çarlık Rusya'nın yükselişi uluslararası güç dengesi yönünde de büyük sonuçlar doğurdu. Nitekim Rusya'nın İsveçlileri Poltova'da yenilgiye uğratması

¹⁶ Tulin, *a. g. e.*, s.37.

¹⁷ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c. II. TTK Basımevi, 6. Baskı, Ankara 1994, s.476.

¹⁸ Akdes Nimet Kurat, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyıl Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri 1789 – 1919)* Ankara 1970, s. 4.

¹⁹ Enver Ziya Karal, *III. Selim'in Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedid(1789-1807)*, TTK Basımevi, Ankara 1998, s. 11.

²⁰ Süleyman Kocabaş, *Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk- Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul 1989, s. 69.

(1709) diğer güçlere, Rusya'nın Avrupa siyasetinde rol oynamaya kararlı olduğunu gösterdi. Aslında Rusya'nın yükselişi karşısında en büyük zararı görecekteler olanlar Polonyalılar ve Osmanlılardı.²¹

1689 yılında Rus tahtına geçen I. Petro “deniz devleti” haline gelmek ve Karadeniz’e inmek için ilk olarak 1695’te Azak Kalesine saldırıya başladı. Azak Kalesi, Karadeniz’e Kerç Boğazı ile bağlı Azak Denizi’nin kuzey ucunda stratejik önemi büyük bir kale idi. Burası Karadeniz yönünden Osmanlı- Rus sınırının en uç ve zayıf noktasını teşkil ediyordu. Bu sebepten I. Petro, Osmanlı Devleti’ni ilk olarak buradan vurarak, adı geçen denize inmek için bir başlangıç noktasına sahip olmak istiyordu. Osmanlı Devleti’nin Avusturya ve Venedik’le olan savaşlarından faydalanan Çar I. Petro, Temmuz 1695’te 200 bin kişilik bir orduyla Azak Kalesi üzerine yürüdü. Azak muhafızı Mustafa Bey, müdafa önlemleri aldı. Kefe, Trabzon Beylerbeyleri ve Kırım Hanı da yardıma gönderildi. Kalenin müdafaası 86 gün sürdü. Ruslar Azak’ı alamadan çekilmek zorunda kaldılar.²²

Rusya 1695 yılında Azak’ı alamayınca, ertesi yıl daha güçlü olarak denizden ve karadan yeni bir saldırıya geçti. Kale surları bir yıl önceki muhasarada büyük ölçüde hasar gördüğü için tamir edilememiş, Kırım Hanı da gerekli yardımı yapamamıştı. Kale bu sefer denizden de muhasaraya alındığından, Karadeniz yoluyla gelen Osmanlı yardımı buraya ulaşamamıştı. Bütün bu gelişmeler sonucu kale 26 Temmuz 1696 tarihinde Ruslar’a teslim oldu. Ruslar, Karadeniz’e çıkmak için Azak Kalesi yanında kuzey sınırında Osmanlı Devleti’nin en zayıf noktalarından bir diğeri olan Özi Kalesi’ni de aldılar.²³

2. 3. Rusya’nın Karadeniz Devleti Oluşu

Osmanlı Devleti, 1699’da Avrupa cephelerinde savaştığı devletlerle Karlofça Antlaşmasını imzaladığı halde Rusya ile bir antlaşmaya varılamamıştı. Rusların antlaşmaya yanaşmamalarının sebebi, harbi devam ettirmek isteklerinden

²¹ Paul Kennedy, *Büyük Güçlerin Yükselişi Ve Çöküşleri*, çev. Birtane Karanakçı, Ankara 1998, s.112.

²² Kocabaş, ...*Boğazlar*, s. 11-12.

²³ M. Sadık Atak, *Türkiye’nin Kapısı Boğaz*, Ankara 1947, s. 11.

kaynaklanıyordu. Bunlar Azak Kalesi'ni ele geçirerek Karadeniz'e ilk adımı atmışlardı ama Azak Denizi'nden Karadeniz'e çıkışın kapısı olan Kerç Boğazı Osmanlı Devleti'nin elindeydi. Ruslar Karlofça görüşmeleri sırasında Azak yanında Kerç'i de istemişler, Osmanlı Devleti bunu reddedince, antlaşma masasından çekilmişlerdi. I. Petro, Avusturya ve Venedik'e elçiler göndererek ittifakın ve harbin devamını istedi ise de başarılı olamadı. Çar, tek başına Osmanlı Devleti ile harbi göze alamayınca, 1700'de elçisini İstanbul'a göndererek Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kaldı.²⁴

Rusya bu barış antlaşmasının dördüncü maddesi ile ²⁵ daha önce Osmanlı Devleti'nden aldığı Azak Kalesi'ni elinde tutmak hakkını kazanmış ve böylece en önemli gayesine ulaştıracak olan ilk basamağı sağlamış oldu. Fakat buna karşılık barış görüşmeleri esnasında Karadeniz'de Rus gemilerinin serbestçe dolaşması talebinden vazgeçmek mecburiyetinde kaldı. Azak Denizi'nde bile Rus ticaret gemilerinin seyrine izin verilmedi.²⁶ Bu sırada I. Petro, Boğazlardan ticaret ve harp gemilerini geçirmenin planlarını yapıyordu. Rus elçisi Galitzin, Karadeniz'de ticaret yasağı ile ilgili olarak Sultan II. Mustafa'dan aldığı cevabı Çar'a şöyle bildirmişti: “Sultan, Karadeniz'i kendi evi gibi biliyor, yabancıların buraya girmesine müsaade etmiyor. Sultan başka milletlerin gemilerine bu iç denizde seyrüsefere müsaade etmektense, muharebeyi tercih ediyor”.²⁷ Sultan, Rus elçisine ayrıca şunları söylemişti: “Karadeniz'de diğer milletlere mensup gemiler serbest seyrüsefer selahiyetini aldıkları gün Osmanlı Devleti'nin son saati çalmış olur”.²⁸

Rusya, Azak Kalesi'ne sahip olmakla, Karadeniz'e inmişti ama, Osmanlı Devleti, Rusya'nın Karadeniz ve Azak Denizi'nde ticaret ve savaş gemilerini gezdirmesini yasaklamıştı. Bu durumda Karadeniz, bir “Türk gölü”, “kapalı deniz”

²⁴ Akdes Nimet Kurat, *Rusya Tarihi(Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, TTK Basımevi, 3. Baskı, Ankara 1993, s. 256.

²⁵ Bu madde şöyledir:”Azak kalesi ve halen ona tabi cümle atik ve cedid kasteller ve bu kasteller ve bu kastellerin arasında olan gerek arazi ve gerek su haliya müşarün ileyh Moskov Çarının zaptında olmağla yine ol vech üzere cümlesi asude hal ile Çarı müşarün ileyhin zapt ve tasarrufunda kalalar”, *Mecmua-i Muahedat*, c. III, s. 213.

²⁶ *Mecmua-i Muahedat*, c. III, s. 219; bkz; Nihat Erim, *Devletlerarası Hukuku Ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları)*, c. 1, TTK Basımevi, Ankara 1953, s. 42.

²⁷ Kocabaş, ...*Boğazlar*, s. 13-14.

²⁸ Süleyman Kani İrtem, *Boğazlar Meselesi*, Akşam Matbaası, İstanbul 1936, s.18.

olmaya devam ediyordu. Fakat, Azak Kalesi'nin Rusya'ya verilmesi Osmanlı Devleti'ni endişelendiriyordu. Bu durum hem Azak Denizi'nde hem de Karadeniz'de Osmanlı Devleti'nin güvenliğini tehdit ediyordu. Herhangi bir şekilde barışın bozulması halinde Rusya'nın Karadeniz'e çıkma tehlikesi vardı. Osmanlı Devleti'nin tedbirli davranması ve önlem alması gerekiyordu. Bunun için Osmanlı Devleti, Azak Denizi ile Karadeniz'i birbirine bağlayan Kerç Boğazı'nı tahkim etmeye ve civarına yeni kaleler yapmaya başladı.²⁹ Rusya da olası bir saldırı karşısına hazırlık olarak yıkılan Azak Kalesi'ni yapmaya, civarında yeni kaleler inşa etmeğe ve Don Nehri'nde donanma kurmaya hız verdi.³⁰

2. 4. Rusya'nın Karadeniz'den Uzaklaştırılması

Çar I. Petro, Rusya'yı bir deniz devleti yapmayı ve bu amaçla sıcak denizlere inmeyi milli bir politika haline getirmişti. Bunun için Azak Kalesi'nin arkasında bulunan Baltık Denizi'ne ulaşmak amacıyla İsveç'e saldırdı. İsveç Kralı XII. Şarl'ı 1709 yılında mağlubiyete uğrattı. Bu tarihten sonra Rusya, Baltık'a kesin bir şekilde yerleşiyor ve liman şehri Saint Petersburg'u kuruyordu.³¹

I.Petro'nun Baltık'a indikten sonraki arzusu Karadeniz'e de kesin olarak yerleşmek ve İstanbul'u işgal edip başkentini buraya taşımaktı. Bunun için hazırlık yapıyordu. Bu amaçlar çerçevesinde Osmanlı Devleti'nde yaşayan Hristiyan halkı isyana teşvik etmek için planlar yapıyordu. İsveç'e karşı kazandığı zafere güvenerek Osmanlı Devleti'ni de mağlup edeceğine inanıyordu. Osmanlı Devleti'ne bağlı Eflak ve Boğdan beylerinden de destek sözü almıştı. İsveç Kralı'nın da Osmanlı Devleti'ne sığınması Rusya'nın aradığı fırsatı doğurdu. Fakat sonuç Rusya'nın planladığı gibi olmadı.³²

Yaşanan gelişmeler bir Türk –Rus harbinin gelmekte olduğunu gösteriyordu. Osmanlı Devleti'ne sığınan İsveç Kralı XII. Şarl, I. Petro'nun Osmanlı Devleti

²⁹ Kocabaş, ...*Boğazlar*, s. 14.

³⁰ İsmail Hakkı Uzunçarşılı, *Osmanlı Tarihi*, c.III, TTK Basımevi, 5. Baskı, Ankara 1995, s. 584; Faruk Sönmezoğlu (Derleyen), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2001, s. 392.

³¹ Kocabaş, ...*Boğazlar*, s. 15.

³² Kocabaş, *gös.yer*; Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu III*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2003, s. 175-176.

üzerindeki isteklerini söyleyerek Babıali'yi Rusya'ya karşı savaşa teşvik ediyordu. Bu konuda Kırım Hanı'nın düşünceleri soruldu. Kırım Hanı da Rusya'nın Osmanlı üzerindeki isteklerini doğrulayınca Rusya ile savaş kaçınılmaz oldu.³³

Temmuz 1711'de Romanya'da Prut Irmağı kıyılarında cereyan eden Prut Harbi bu sebeplerden çıktı. Savaş Osmanlı Devleti lehine devam ederken Rusya'nın barış teklifi üzerine aynı sene Rusya ile Prut Antlaşması imzalandı. Bu antlaşma ile Azak Kalesi Osmanlı Devleti'ne geri veriliyordu. Rusya bu kale çevresine yaptırdıkları kaleleri yıkacağıının garantisini veriyordu. Rusya, Lehistan'a müdahale etmeyecek, İsveç Kralı ülkesine serbestçe dönebilecek, Rusya Kırım Hanlığı'na vergi vermeye devam edecekti.³⁴

Prut'ta göze çarpan başarı Azak Kalesi'nin geri alınmasıdır. Azak Kalesi'nin tekrar Osmanlı Devleti'nin eline geçmesiyle Rusya Karadeniz'den uzaklaştırılmış oluyordu.

Bu antlaşma hemen yürürlüğe girmedi. Antlaşma şartlarının yerine getirilmesi için Rusya'ya 1712 ve 1713 yılında olmak üzere iki defa savaş açıldı. İlkinde savaş fazla sürmedi. İkinci savaş kararı ise fiilen uygulanmadı. 24 Haziran 1713 tarihinde imzalanan Edirne Antlaşması ile Rusya antlaşma şartlarını yerine getireceğini taahhüt ediyordu.³⁵

Rusya bu tarihten sonra tekrar Baltık Denizi'ne yönelmeye başlamıştır. 1721 yılında İsveç ile yaptığı Nystad Barış Antlaşması ile istediği hedefe yani Baltık Denizi'ne ulaşmıştır.³⁶

³³ Kocabaş, *gös.yer.*

³⁴ Tükün, *a. g. e.*, s. 62 - 63; Oral Sander, *Siyasi Tarih İlkçağlar'dan 1918'e*, İmge Kitapevi, İstanbul 2001, s. 199; Afyoncu, *a. g. e.*, s. 179; Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s. 465 - 466; Hammer, Prut Antlaşması'nın Rusya tarafından kabul edilmiş anlaşmaların en haysiyet kırıcısı olduğunu söylemektedir. Joseph Van Hammer, *Osmanlı Tarihi*, c. XIII (Çev. M. Çevik, E. Kılıç), Üçdal Neşriyat, İstanbul, 1985, s. 238.

³⁵ Afyoncu, *a. g. e.* s. 179; Öztuna, *a. g. e.*, s.466; Ekmeleddin İhsanoğlu (edt.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. I, IRCICA yayınları, İstanbul 1999 s. 61; Sina Akşin (ed.), *Türkiye Tarihi -Osmanlı Devleti 1600-1908*, c. 3, Cem yayınevi, İstanbul 2000, s. 56; Antlaşmanın metni için bkz. Erım, *a. g. e.*, s. 53-59.

³⁶ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914-1995)*, Alkım Yayınevi, Ankara 1991, s.52.

Karadeniz'e inmekten ümidini kesen I. Petro Rus hakimiyetini güçlendirmek için diğer bir sıcak deniz olan Hazar Denizi üzerine harekete geçti. Amacı Batı Avrupa'nın, Atlas Okyanusu ve Akdeniz yoluyla ulaştığı zenginliklere ve kazançlı ticaretine, Merkezi Asya'dan ilerleyerek sahip olmaktı.³⁷

I. Petro, Hazar Seferine 1722 yılında Astırhan'dan başladı. Hazar Denizi'nin batı sahillerinden İran'a inmek istiyordu. Rusya burada İran'la savaştı. Osmanlı Devleti Rusya ile İran arasındaki bu savaşları dikkatle takip etti. Rusya'nın buradaki amacı Osmanlı Devleti'ni arkadan çevirmektir. Osmanlı Devleti bu duruma seyirci kalmadı. Rusya'yı Hazar havzasından çıkarmak için harekete geçti. Bağımsızlığını yeniden elde etmiş olan Gürcistan, Dağıstan ve Azerbaycan'ın yardımına koştu.³⁸ Bu yerlerde Osmanlı hakimiyeti yeniden kuruldu. Rusya Kafkasya'da da Osmanlı Devleti ile anlaşmak zorunda kaldı. 30 Haziran 1724 tarihinde yapılan Bölüşme Antlaşması ile Gürcistan Osmanlı nüfuzuna dahil edildi. Şumha, Gence, Erivan ve Tebriz'in Osmanlı Devleti'ne ait olduğu kabul edildi. Ruslar da Bakü, Kalan ve Mazenderan'ı aldılar.³⁹ Böylece Rusya, Kafkasya yönünden de Karadeniz'e yaklaştırılmadı. Fakat Rusya'nın Karadeniz üzerindeki emelleri son bulmuş değildi. Rusya 1736 yılında tekrar Karadeniz'e yönelmiş, Azak Kalesi ve Özi Kalesi'ni ele geçirmişti. Rusların Tuna'ya doğru ilerlemeleri üzerine Fransa'nın araya girmesiyle 1739 yılında Rusya ile Belgrat Antlaşması imzalandı.⁴⁰

Bu antlaşma ile Rusya amacına ulaşamamış, aksine amacından uzaklaştırılmış oluyordu. Antlaşmanın 3. maddesi gereğince Rusya, kalesi yıkılmak şartı ile Azak'ı muhafaza edecekti, fakat buna karşılık da bu havalinin iki devlet arasında boş ve tarafsız bir bölge durumuna konulmasına rıza gösteriyordu. 9. maddesi ile de Azak Denizi ve Karadeniz'de ticaret ve harp gemisi bulundurmamak hakkından mahrum olmaya ayrıca adı geçen denizlerde yalnız Osmanlı gemileriyle ticaret yapma şartını kabul ediyordu.⁴¹ Bu antlaşma, Rusya'nın Karadeniz'in bir Türk denizi olduğunu kabul etmesi anlamına gelmekteydi. Belgrat Antlaşması'ndan sonra Osmanlı-Rus

³⁷ Kocabaş, ...*Boğazlar*, s.16.

³⁸ Mirza Bala, "Hazar Denizi", *İA*, c. 5, MEB Yayınları, İstanbul 1977, s.411.

³⁹ Bala, *a. g. m.* s. 411 – 412; Erim, *a. g. e.*, s. 75 - 80.

⁴⁰ Erim, *a. g. e.*, s. 81-92; Atak, *a. g. e.*, s. 14.

⁴¹ *Mecmua-i Muahedat*, c. III, s.244 - 51.

münasebetlerinin az bir süre de olsa dostane şekilde devam ettiği görülür. Bu barış devresinde adı geçen antlaşma 1747 yılında Rusya ile Osmanlı Devleti arasında yenilenmiştir.⁴²

Bununla beraber Rusya'nın Karadeniz'de serbestçe dolaşmak müsaadesini elde edebilmek için Babıali nezdinde teşebbüsleri devam etmiş ancak bir sonuç vermemiştir. Hatta, Prusya aleyhine Fransa ile yaptığı anlaşmadan faydalanarak İstanbul'daki müttefik elçisi vasıtasıyla da aynı müsaadeyi elde etmeğe çalıştı ise de yine bir sonuç alamamıştır.⁴³

Ancak Rusya'nın Karadeniz'deki statüyü değiştirme girişimleri sona ermemiştir. Bunun için fırsat kollamaya devam etmiştir.

---

⁴² Tükin, *a. g. e.* , s. 73; Necdet Kurdağul, *Osmanlı Devleti'nde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981, s. 159.

⁴³ Tükin, *a. g. e.* s. 74.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BOĞAZLARDA TÜRK EGEMENLİĞİNİN İKİLİ ANLAŞMALARLA SÜRDÜRÜLMESİ

3. 1. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ve Boğazların Statüsü

Nitekim Rusya'nın amacına ulaşmak için Osmanlı Devleti'ne karşı olan politikası, 1762 yılında Çariçe II. Katerina'nın tahta çıkmasıyla daha da şiddetlenmiştir. Akdeniz'e çıkabilmek için Boğazlara hakim olmayı milli bir politika haline getirmiştir.⁴⁴ Bu durum, 1768 yılında Rusya'nın Lehistan'ın iç işlerine karışmasıyla kendini göstermiş ve iki ülke arasında savaşa dönüşmüştür. Osmanlı Devleti bu savaşta karada ve denizde ağır yenilgilere uğramıştır. Rusya Kırım'ı ele geçirmiştir.⁴⁵ Savaş 1774 yılında imzalanan Küçük Kaynarca Antlaşması ile sona ermiştir.⁴⁶ Osmanlı Devleti için çok ağır şartlar taşıyan bu antlaşma ile Karadeniz'in en önemli noktasında bulunan Kırım'a bağımsızlık veriliyor, Eflak ve Boğdan üzerinde Rus himayesi kabul ediliyordu. Ayrıca boğazlar meselesinin tarihinde bir dönüm noktasını teşkil eden bazı ağır şartlar da kabul edilmişti. Antlaşmanın 11. maddesine göre Rusya, Karadeniz'de harp gemisi bulundurma ve Karadeniz'de ve boğazlarda kendi ticaret gemileriyle serbestçe dolaşma ve ticaret yapma hakkını elde ediyordu. Ayrıca bu madde ile Rusya, Fransa ve İngiltere'ye tanınan ve "Kapitülasyonlar olarak bilinen bazı ekonomik ve adli imtiyazlar da elde etmişti. Bu antlaşmanın 18. ve 20. maddeleri ile Kırım'da Yenikale, Kerç ve limanları ile birlikte Azak Kalesi'ni de sınırlarına dahil etti ise de yine de memnun kalmadı. Çünkü Rus ticaret gemilerine Boğazlardan geçme izni verilirken bu izin harp gemilerini kapsamıyordu.⁴⁷

⁴⁴ Tefvik Bıyıklıoğlu, "Birinci Dünya Harbinde (1914 – 1918) Ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922), Boğazlar Problemi", *Bellekten*, c. XXIV, sayı 96, TTK Basımevi, Ankara 1960, s. 3.

⁴⁵ Erim, *a. g. e.*, s. 118 - 119; Erhan Başyurt, *Ateş Yolu- Boğazlarda Bitmeyen Kavga*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998, s. 31.

⁴⁶ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 121-137; *Mecmua-i Muahedat*, c. II, s. 254-273.

⁴⁷ Erkin, *a. g. e.*, s. 22; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 30-31; Tükin, *a. g. e.*, s. 75-76.

“Boğazlar meselesi artık doğmuş. Karadeniz bir Türk gölü olmaktan çıkmış, uluslar arası bir deniz hüviyetini almıştı.”⁴⁸

Karadeniz’in kuzeyindeki Osmanlı hakimiyetine ilk ağır darbeyi vuran Küçük Kaynarca Antlaşması oldu. Bu antlaşma ile Rusya, Osmanlı idaresinde bulunan Ortodokslarla ilgili birtakım imtiyazlar elde etmiştir. Gayr-ı müslim ve özellikle Ermeni azınlıkların Osmanlı Devleti’nden kopuş sürecinin başlaması bu antlaşmada ortaya konan himaye şartının sonucudur. Böylece ilk defa uluslar arası konum ve güç ile ülkenin iç unsurları arasındaki ilişki bu derece açık bir şekilde belirlemiştir. Fakat asıl önemli olan nokta, savaştan sonra Osmanlı Devleti’nin barış döneminde bile, hiçbir yasal yol gözetilmeden üzerine saldırılabilecek devletlerden sayılmasıydı.⁴⁹

Bu antlaşmayla 1475’ten beri Osmanlı hakimiyetinde olan Kırım Hanlığı Osmanlı idaresinden ayrılmıştır. Bu durum Kırım’ın Rus idaresine girmesinin ilk basamağı olmuştur. Ayrıca, Kırım’ın Osmanlı hakimiyetinden çıkması Karadeniz kıyıları, Anadolu, Boğazlar ve İstanbul’un Rus tehdidine maruz kalmasına sebep olmuştur. Aynı zamanda Osmanlı ordusu Tatar askeri kuvvetlerinin yardımından da mahrum kalmıştır.⁵⁰

Küçük Kaynarca Antlaşması, Rusya ile Osmanlı Devleti arasında iki yüz yıllık süre içinde yapılan antlaşmaların, uzun vadeli sonuçları açısından en önemlisidir. Çünkü bu antlaşma, bundan sonra Osmanlı Devleti ile Rusya arasında imzalanacak antlaşmaların temeli olmuş ve Rusya sürekli bu antlaşmaya atıfta bulunmuştur.

Antlaşma her şeyden önce Osmanlı’nın gururunu kırmıştır. Yalnızca Hristiyan halkın oturduğu fethedilmiş topraklar değil, aynı zamanda Kırım’daki eski Müslüman toprağını da kaybetmiştir. Böylece Rusya ilk defa Karadeniz’in kuzey

⁴⁸ Erkin, *gös. yer.* ; J. C. Hurewitz, *Diplomacy In The Near And Middle East*, Newyork 1956, s. 54.

⁴⁹ Hasan Şahin, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı- Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.532.

⁵⁰ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 124.

kıyılarına sağlam bir şekilde yerleşmiş oluyor, Azak Denizi ile Karadeniz arasındaki boğazı da denetlemeye başlıyordu.

Bu antlaşma ile Rusya bir çok başarı elde etmişti. İstanbul'da sürekli bir büyükelçi tarafından temsil edilecek olması da diplomatik bir başarı idi.⁵¹ Fakat Rusya elde ettikleri ile yetinmiyordu. Rusya'nın hedefi ticari ya da diplomatik bir başarı değildi. Asıl hedefi İstanbul'u almak ve boğazlara sahip olmaktı. 1779'da Aynalıkavak Tenkihnamesi ile Rusya 1774 yılında elde ettiği avantajları Osmanlı Devleti'ne açık bir şekilde teyit ettirmiştir. Bu antlaşmanın 6. maddesinde Osmanlı Hükümeti, Rus ticaret gemilerinin Karadeniz'den Akdeniz'e ve Akdeniz'den Karadeniz'e serbestçe geçişini kabul ediyordu. Bu geçiş hakkı yalnız ticaret gemilerini kapsıyor, harp gemileri için eski kapalılık ilkesi devam ediyordu.⁵²

Rusya'nın Karadeniz'de ticaret yapma ve Boğazlardan ticaret gemilerini serbestçe geçirmek hakkını almasından sonra, diğer Avrupa devletleri de bu denizde gemilerinin serbestçe dolaşmasını istediler. Bu müsaadeyi Avusturya 1784'te, İngiltere ve Fransa 1802 yılında alabildiler.⁵³ Avusturya'yı Rusya ile olan ittifak girişimlerinden tecrid etmek için bu karar alınmıştı.⁵⁴

Boğazlar konusunda ilk uluslar arası ikili anlaşma olan Küçük Kaynarca ile Rusya'nın kopardığı tavizler, 1779 yılında yapılan Aynalıkavak Antlaşması ile tekrarlanmış ve her iki antlaşmada da Rusya'nın bölgede gelecekteki girişimleri için zemin hazırlamıştır.⁵⁵ Nitekim Rusya'nın, Lehistan'ı paylaştıktan sonra 1783 yılında Kırım'ı işgal ederek topraklarına katmasına vesile olmuştur. Böylece Rusya, Karadeniz'e fiilen yerleşmiştir.⁵⁶

Osmanlı Devleti, Kırım'ın ilhakını savaşıla karşılayacak güçte olmadığı için, 8 Ocak 1784 tarihinde Kırım'ın bir Rus ülkesi olduğunu resmen tanımak zorunda

⁵¹ Oral Sander, *Anka'nın Yükselişi ve Düşüşü*, Ankara 2000, s.147.

⁵² Baltalı, *a. g. e.*, s. 26 - 27; Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 151 - 158.

⁵³ Baltalı, *a. g. e.*, s. 27; M. Arslan Abisel, *Boğazlar Meselesi*, Çankaya Yayınları, Ankara 1945, s. 12- 13.

⁵⁴ Kocabaş, *....Boğazlar*, s. 23 - 24.

⁵⁵ Başyurt, *a. g. e.*, s. 31.

⁵⁶ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı .... II*, s.124.

kaldı. Kuban Nehri sınır kabul edilerek Kuzey Kafkasya Osmanlı Devleti'ne bırakıldı. İlk defa halkı Müslüman olan bir yer kaybedilmiş oluyordu. Bu durum Osmanlı Devleti'nde üzüntü ve tepki meydana getirirken, Kırım'ın geri alınma arzusu uzun yıllar Osmanlı politikasının temelini oluşturmuştur. Kırım'ın geri alınması için askeri hazırlıklar yapılmaya başlandı. Kırım'ın ilhakından 4 yıl sonra 1787 Ağustos'unda Osmanlı Devleti Şahbaz Giray'ı, Kırım Hanı ilan etti.⁵⁷

Rusya'nın asıl hedefi İstanbul'u almaktı. Buradaki amaç Osmanlı Devleti'ni yıkmak ve İstanbul'u kurmayı tasarladıkları "Grek Devleti"nin merkezi yapmaktı. Bunun için Rusya Avusturya'ya ittifak önerisinde bulundu. Avusturya ve Rusya arasındaki ittifak sonucunda meydana gelen "Grek Projesi"nin aslı Osmanlı Devleti'nin yenilgisi ve Avrupa'daki topraklarının ele geçirilmesi halinde, bu mirasın nasıl paylaşılacağı idi. Bu tasarı ile Osmanlı Devleti'nin merkezi İstanbul başta olmak üzere, Balkanlar ve Doğu Avrupa'daki topraklarının paylaşılması öngörülüyordu. Rusya'nın asıl hedefi İstanbul merkez olmak üzere kendi idaresinde bir "Grek Devleti"nin kurulması idi.⁵⁸

Avusturya ile Rusya arasında "Şark Meselesi"nde bir dönüm noktası olan bu ittifak⁵⁹ Osmanlı Devleti'ni çok rahatsız etti. Fakat, I.Abdülhamit, barışı bozmak istemediğinden herhangi bir girişimde bulunmadı.⁶⁰ Düşman tarafından görülen bu gelişmelere sessiz kalınmasının bir diğer nedeni de harp için gerekli şartların ve vasıtaların yokluğu idi. Bu durum başta padişah olmak üzere devlet erkanını zaruri olarak sabırlı ve soğukkanlı davranmaya mecbur bırakıyordu.⁶¹

Fakat, II. Katerina'nın Avusturya İmparatoru II. Joseph ile anlaşarak Osmanlı topraklarını paylaşmayı öngören "Grek Projesi"ni uygulamaya koymak istemesi, bunun için askeri hazırlıkları artırması, Osmanlı Devleti'ni savaşa tahrik etmek için

⁵⁷ Afyoncu, gös.yer. , Yılmaz Öztuna, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994, s.74.

⁵⁸ Fahir Armaoğlu, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi 1789-1914*, Ankara 1973, s. 17-18; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 32; Raif Karadağ, *Şark Meselesi*, İstanbul, Nida Yayınevi, 80-81; bu proje için ayrıca bkz. İ. Hami Danişment, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, İstanbul 1972, s. 65.

⁵⁹ Cevdet Küçük, "Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika", *TD*, sayı: 32(Mart 1979), s.609.

⁶⁰ M. Cavid Baysun, "I. Abdülhamit", *İA*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s.75.

⁶¹ Şahin, *a. g. m.* , s. 532.

ağır taleplerde bulunması Babıali'nin sabrını zorluyordu. Zaten Kırım'ın Rusya'ya ilhakı Osmanlı Devleti'ni fazlasıyla üzmüş ve rahatsız etmişti. Bundan başka Rus ticaret gemilerinin serbest geçiş hakkından faydalanarak Ege Denizi'ndeki adalarda yaşayan Rumlara ve Karadağlılara sürekli silah taşınması ve onları Osmanlı Devleti'ne karşı isyana teşvik etmesi Rusların Kafkaslar tarafından da Osmanlı Devleti için tehlikeli olmaya başlaması savaşı kaçınılmaz hale getirmiştir.⁶²

Rus elçisinin ardı ardına yaptığı teklifler, Rus Çariçesinin Kırım'a gelmesi ve Rusya'nın sınırlara kuvvet yığması üzerine Osmanlı Devleti, Sadrazam Yusuf Paşanın ısrarı ve İngilizlerin teşvikiyle 15 Ağustos 1787 tarihinde Rusya'ya harp ilan etti. Bu harbe Rusya'nın müttefiki olan Avusturya da katılınca Osmanlı Devleti bu iki devletle de çarpışmak zorunda kaldı.⁶³ Savaş 1788 yazına kadar başarılı bir şekilde yürütülmüş fakat daha sonra durum Osmanlı Devleti aleyhine dönmüştür. Ruslar, savaşın ilk zamanlarında bütün faaliyetlerini Karadeniz kıyılarındaki Özi Kalesi üzerine yoğunlaştırdılar.⁶⁴ 17 Aralık 1788 tarihinde Özi'yi ele geçiren Ruslar, şehri yağma ederek ahaliden pekçok kişiyi öldürdüler.⁶⁵ Özi'den sonra, Hocapaşa'nın (Odesa) da Rusların eline geçmesiyle, Dinyeper ile Dinyester nehirleri arasındaki Karadeniz sahil şeridi Ruslar tarafından işgal edildi. Bunların arkasından Podolya'daki Hotin Kalesi de düştü. Özi ve Hotin'in kaybıyla Osmanlı Doğu ve Orta Avrupa'daki son kilit noktalarını kaybetmiş oluyordu. Artık Avrupa'da yalnız Balkanlar'a hakim bir devletti.⁶⁶

I. Abdülhamit'in ölümü üzerine (Nisan 1789) yerine geçen III. Selim, Kırım Rusya'nın elinden alınana kadar savaşın devam etmesinden yanaydı. Nitekim, savaşın başarıyla sürdürülmesi için devletin bütün maddi ve manevi imkanları seferber edilmiş ve bunun yanı sıra İsveç ile 11 Temmuz 1789 tarihinde bir ittifak antlaşması imzalanmıştı.⁶⁷ İsveç'in harpten çekilmesi üzerine Osmanlı Devleti Prusya'nın daha önceki ittifak teklifini kabul etti. Prusya ile 31 Ocak 1790 tarihinde

⁶² Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 36 -37.

⁶³ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 37; Tahsin Ünal, *Türk Siyasi Tarihi 1700 -1958*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998, s. 97.

⁶⁴ Armaoğlu, *19.Yüzyıl*, s. 19.

⁶⁵ İ. H. Danişment, *a. g. e.* s. 67.

⁶⁶ Öztuna, *a. g. e.*, c. 5, s. 78 -79.

⁶⁷ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, TTK Yayınları, Ankara 1988, s.14 - 18.

bir İttifak Antlaşması imzalandı.⁶⁸ Prusya, uzun zamandan beri rakibi olan Rusya ve Avusturya'ya karşı Osmanlı Devleti'ne yaklaşmaya çalışıyordu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu durumdan yararlanarak bu ittifak antlaşmasını imzaladı.⁶⁹ Osmanlı-Prusya ittifakı ile Avusturya iki ateş arasında kalmış bulunuyordu. Meydana gelen Fransız İhtilali karşısında Rusya ve Fransa'ya coğrafi yakınlığı sebebiyle özellikle Avusturya'nın ve öteki Avrupa devletlerinin huzursuzluk duymaları, Osmanlı Devleti için uygun şartlarda barış yapabilmenin yollarını açan önemli bir gelişme oldu.⁷⁰

Bu gelişmeler üzerine, Avusturya –Macaristan İmparatorluğu hükümeti Prusya ile Reichhenbach Antlaşması'nı imzaladı(27 Temmuz 1790). Bu antlaşmaya göre de 19 Eylül'de Prusya'nın aracılığı ile Osmanlı Devleti ve Avusturya arasında dokuz aylık bir süre için mütareke imzalandı.⁷¹ Bundan sonra Osmanlı Devleti ile Avusturya arasında başlayan barış görüşmeleri 4 Ağustos 1791 tarihinde imzalanan Ziştovi Antlaşması ile sonuçlandı. Avusturya, Orsova dışında kalan bütün toprak kazançlarından vazgeçti.⁷²

Bu suretle Osmanlı Devleti ile Rusya karşı karşıya kalıyordu. Fakat Osmanlı Devleti'nin cephelerdeki durumu iyi değildi. Tuna üzerinde Rusların Balkanlara inmesine engel olacak son savunma noktası olan İsmail Kalesi de düşmek üzere idi. Bu durumda İngiltere ve Prusya müdahale ettiler. Bu müdahalede Fransız İhtilalinin etkisi oldu.⁷³ Nitekim, bütün Avrupa'da sosyal ve siyasal düzeni alt üst edecek gibi görünen ihtilal karşısında Rusya da barışa yanaştı ve 9 Ocak 1792 tarihinde Rusya ile Osmanlı Devleti arasında Yaş Antlaşması imzalandı.⁷⁴ Antlaşmanın tamamı on üç maddeden oluşuyordu.⁷⁵ Bu antlaşmanın temelini 1774 yılında imzalanan Küçük

⁶⁸ Geniş bilgi için bkz. Kemal Beydilli, *1790 Osmanlı –Prusya İttifakı*, İstanbul 1984, s. 21 - 28.

⁶⁹ Rifat Uçarol, *Siyasi Tarih (1789 - 1994)*, Filiz Kitabevi, İstanbul 1995, s. 64.

⁷⁰ Danişmend, *a. g. e.*, s. 70 - 71.

⁷¹ Danişmend, *a. g. e.*, s. 71.

⁷² Beydilli, *a. g. e.* s. 127 - 133; Karal, *Osmanlı ...*, c. V, S.19; Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 169 - 175.

⁷³ Danişmend, *a. g. e.*, s. 71.

⁷⁴ Halil İnalçık, "Yaş Muahedesi'nden Sonra Osmanlı- Rus Münasebetleri, Rasih Efendi Ve Ceneral Kutuzof Elçilikleri", *DTCFD*, IV/ 2, Ankara 1944, s. 195.

⁷⁵ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 187-194.

Kaynarca Antlaşması oluşturuyordu. Buna göre Osmanlı Devleti, Rusya'nın Kırım'ı ilhakını ve Gürcistan üzerindeki egemenlik hakkını tanıyordu.⁷⁶

3. 2. 23 Aralık 1798 Osmanlı- Rus İttifakı

Devletler arasındaki dostluklar ve düşmanlıklar ebedi değildir. Milli menfaatlerin araya girdiği zamanlarda, bunlar yer değiştirebilir. Yaklaşık bir buçuk asırdan beri birbiri ile sürekli mücadele eden Osmanlı Devleti ve Rusya 19. asrın başında birden bire müttefik olmuşlardır. Bu ittifakın oluşmasında bazı etkenler rol oynamıştır.

Fransız İhtilali'nin Avrupa'da oluşturduğu havadan ve Lehistan'ın 1793 yılında Rusya, Prusya ve Avusturya arasındaki ikinci defa paylaşılmasının doğurduğu karışık ortamdan çekinen II. Katerina, Yaş Antlaşması'nın getirdiği olumlu havadan yararlanarak Osmanlı Devleti ile antlaşmak istedi.⁷⁷ Bu yakınlaşmada Napoleon'un yayılma politikasının da etkisi vardı. Napoleon Bonaparte'nin Mısır üzerine harekete geçmesi Osmanlı Devleti'ne karşı bir saldırı idi. Napoleon bunun Osmanlı ile ilgisinin olmadığını Mısır'da zarar gören Fransız tüccarların korunması amacına yönelik yapıldığını söylese de asıl amaç bu değildi. Napoleon Akdeniz'i kontrol altına almak ve Balkanlar'da ilerlemek istiyordu. Bu durumda Rusya'nın menfaatlerine ters düşmekteydi. Doğu Akdeniz'in, Fransız egemenliğine geçmektense askeri bakımdan zayıf olan Osmanlı'nın elinde kalması Rusya'nın menfaatine çok daha uygundu. Rusya, uygun bir fırsatta Boğazlar ve İstanbul'u alarak bir Akdeniz devleti olabilirdi. Eğer Fransa gibi güçlü bir devlet Akdeniz'e hakim olursa Rusya'nın tarihi emelleri suya düşebilirdi.⁷⁸

Yaşanan gelişmeler 23 Aralık 1798 tarihinde Rusya ile bir ittifak antlaşması imzalanmasına sebep oldu.⁷⁹

⁷⁶ Stanford Shaw, *Osmanlı İmparatorluğu Ve Modern Türkiye*, çev. Mehmet Harmancı, c. 1, e yayınları, İstanbul 1982, s. 351.

⁷⁷ İnalçık, *a. g. m.*, s. 196 - 202.

⁷⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 40 - 41; Tükin, *a. g. e.*, s. 94; Yusuf Akçura, *Osmanlı Devleti'nin Dağılıma Devri(XVIII. Ve XIX. Asırlarda)*, TTK Basımevi, Ankara 1985, s. 64.

⁷⁹ Antlaşmanın metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 14-19.

1798 Osmanlı-Rus ittifakı ile “Boğazlar Meselesi” konusunda ilk defa bir devletin taahhüdü altına giriliyordu. İki devlet, Karadeniz’i müştereken diğer devletlerin harp gemilerine kapatıyorlardı. Rusya bu antlaşma ile Osmanlı Devleti’nin müttefiki sıfatıyla Boğazlardan harp gemilerini geçirmek müsaadesini almıştı. Tarihte ilk defa Rus harp gemileri İstanbul Boğazı’na girmişti. Napoleon’un Mısır üzerine yürümesi bu duruma sebep olmuştu. Bu tarihten 35 yıl sonra yani 1833’te yine Mısır’a bağlı olaylar Rus donanmasının tekrar Boğazlara girmesine neden olacaktı. İmzalanan bu ittifak antlaşması ile Rusya’nın Boğazlardan harp gemilerini geçirme müsaadesini alması Osmanlı Devleti’nin Boğazlar üzerindeki mutlak hakimiyetini kaybetmeye bir başlangıç teşkil etti. Fakat bir müddet sonra bu ittifak antlaşmasının şartlarını kendisi için tehlikeli gören Osmanlı Devleti, ihtiyaç halinde kendisine Rusya’ya karşı dayanabileceği bir kuvvet aramayı uygun buldu. 5 Ocak 1799 tarihinde imzalanan ittifak antlaşmasının sebeplerinden biri de bu idi. Çünkü geçmişteki ilişkilerden dolayı Rusya’ya güvenilmiyor, Rusya ile yapılan ittifaka geçici gözü ile bakılıyordu. İttifak şartlarını kendi lehine koruma inadı halinde, İngiltere’nin gücünden faydalanılarak Rusya yola getirilmek isteniyordu.⁸⁰ İngiltere Osmanlı Devleti ile imzaladığı bu ittifak antlaşmasından güç alarak kendi ticaret gemilerinin de Karadeniz’de serbestçe dolaşması için Babıali nezdinde teşebbüse geçti. Bu amaçla İstanbul’daki elçisi J. Spencer Smith’in aracılığı ile Babıali’ye bir tezkere gönderdi.⁸¹ Babıali tarafından da bu isteğin uygulamaya konulacağına dair resmi bir takrir yazıldı ve Devletine göndermesi için sözü edilen elçiye verildi.⁸² Ancak İngiltere devleti kendi ticaret gemileri için Karadeniz’de serbest ticaret hakkını 1802 yılında elde edebildi.⁸³

Rusya ile 1798 yılında yapılan ittifak antlaşması 1805 yılında tekrar yenilenmiştir. Yenilenen bu ittifak antlaşması dokuz yıl süre ile yürürlükte kalacak ve gerekirse uzatılacaktı. Bu suretle Napoleon’a bağlı olaylar yüzünden Osmanlı Devleti ezeli düşmanı olan Rusya ile altı yıl içinde ikinci defa ittifak antlaşması imzalamak zorunda kalmıştı. Ancak bu ittifak antlaşması da bir yıl yürürlükte

⁸⁰ İrtem, *a. g. e.*, s. 23; Tükin, *a. g. e.* s. 120.

⁸¹ Bu tezkere için bkz. Başbakanlık Osmanlı Arşivi (BOA), Hattı Hümayun (HH) No. 13496.

⁸² BOA., HH No. 14496.

⁸³ Baltalı, *a. g. e.* s. 27; Tükin, *a. g. e.*, s. 122.

kalmıştır. Rusya'nın antlaşma hükümlerine uymamasından dolayı Babıali Rus harp gemilerinin Boğazdan geçmesine izin vermedi. Asıl itibarıyla Fransa'nın o dönem savaş halinde olduğu Rus ve Avusturya kuvvetlerini yenilgiye uğratması da buna sebep oldu. Osmanlı Devleti bu durumu kendi lehine kullanmak istiyordu. 1806 yılında Boğazları Rus harp gemilerine tekrar kapattı. Bunun üzerine iki devlet arasında savaş başladı.⁸⁴

3. 3. 5 Ocak 1809 Kale-i Sultaniye Antlaşması ve Boğazların Kapalılığı İlkesi

Osmanlı Devleti, bu dönemde Rusya ile savaşırken İngiltere de Fransa ile savaş halinde idi. Fransa, Rusya ve İngiltere arasındaki rekabeti değerlendirmek isteyen Osmanlı Devleti, İngiltere'nin desteğini alarak, Eflak ve Boğdan'ı vermeden Rusya ile barış yapabileceğini umuyordu. İngiltere ise, Osmanlı ile kurduğu ittifak ile doğu çıkarlarını korumayı hedeflemiştir.⁸⁵

Bu gelişmelerin sonucu olarak Osmanlı Devleti ile İngiltere arasında, 5 Ocak 1809 tarihinde Kale-i Sultaniye (Çanakkale) Antlaşması imzalanmıştır.⁸⁶ Bu antlaşmanın Fransa ve Rusya'ya karşı Osmanlı Devletine yapacağı yardımları belirleyen maddelerinden başka, bu antlaşmanın 11. maddesi ile İngiltere Boğazların barış zamanında bütün ülkelerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesini destekliyordu. Fakat aynı zamanda Osmanlı Devleti de bunun böyle olacağını İngiltere'ye karşı söz vermiş oluyordu. Daha önce Boğazları kendi egemenlik hakları gereğince istediği devletin savaş ya da ticaret gemilerine kapatabiliyorken bu antlaşma ile Boğazların kapalılığı ilkesini İngiltere'ye taahhüt etmiş oluyordu. Bundan böyle Osmanlı Devleti ve İngiltere Boğazlar meselesinde daima bu maddeyi öne süreceklerdir. İngiltere, esas itibarıyla Rus savaş gemilerinin Boğazlardan geçişini engellemek istiyordu. 1798 yılında imzalanan Osmanlı- Rus Antlaşması'nı geçersiz hale getirmeye çalışıyordu.⁸⁷

⁸⁴ Baltalı, *gös.yer.* ; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 49-50; Tükin, *a. g. e.* , s. 138; Akçura, *a. g. e.* , s. 118.

⁸⁵ Uçarol, *a. g. e.* ,s. 101.

⁸⁶ Antlaşmanın metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. I, s. 266-270; Erim, *a. g. e.* , s. 235-240.

⁸⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 50; Tükin, *a. g. e.* , s. 155.

Kale-i Sultaniye Antlaşması, İngiltere’yi bazı yardımlar karşılığında Osmanlı Devleti’nin müttefiki yaparken, yukarıdaki maddesiyle de Boğazlar statüsünde önemli bir değişikliği beraberinde getirmiştir. Bu da Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin, ilk defa devletlerarası bir antlaşmada yer almasıdır. Böylece daha önce sadece Osmanlı Devleti ile Rusya arasında konu olan Boğazlar meselesi İngiltere’nin girişimiyle devletlerarası bir sorun haline gelmiştir. “Boğazların kapalılığı” ilkesini antlaşmada imzası bulunan Osmanlı Devleti ile İngiltere kabul etmiştir. Bu tarihten sonra İngiltere, Boğazlarda kapalılık ilkesini diğer devletlere de kabul ettirmeye çalışmıştır. İngiltere antlaşma ile Boğazların yabancı savaş gemilerine kapatılmasını bir Avrupa sorunu haline getirmek istiyordu. Bu antlaşma ile Boğazlar üzerindeki İngiliz-Rus çatışması ilk defa su yüzüne çıkmıştı. Bu gelişmeler, “Boğazların kapalılığı” ile “Boğazlardan serbest geçiş” ilkeleri arasında devletlerarası rekabetin yaşanmasına sebep olmuş ve diğer devletlerin dikkatlerini de Boğazlar üzerinde toplamıştı.⁸⁸

Bu arada Osmanlı Devleti, kendisini Kale-i Sultaniye Antlaşması’nı imzalama sürecine sokan, 1806 yılında Rusya’ya yaptığı savaş ilanını 1812’deki Bükreş Antlaşması ile sona erdirmiştir.⁸⁹ Antlaşmada Boğazlarla ilgili herhangi bir hüküm yoktu. Rusya, Fransa ile arasındaki gerginliğinden dolayı bu antlaşmada boğazlarla ilgili herhangi bir şart ileri süremedi. Yalnız antlaşmanın 3. maddesine daha önceki antlaşmaların yürürlükte kaldığı hükmünü koydurmakla yetindi. Böylece ileride Boğazlarla ilgili hak iddia etme yolunu açık bırakmış oluyordu. Yani Boğazlarla ilgili açık kapı bırakmış oluyordu. Rusya’nın bu antlaşma da en çok üzerinde durduğu konu savaş boyunca Osmanlı Devleti’ne karşı durmuş olan tebanın affedilmesi idi. Bununla Balkanlardaki Ortodokslar ve Doğu Anadolu’daki Ermeniler kastedilmiştir. Rusya açıkça Ortodoksların hakimi olduğunu belirtmek istiyor, Osmanlı iç işlerine karışiyordu.⁹⁰ Osmanlı Devleti, kendisini Balkanlardaki Hristiyanların hamisi olarak gören Rusya’nın Mora isyanına desteğini kesmek için, 1826 yılında Bükreş Antlaşması’nı yenilemek adıyla Rusya ile tekrar bir antlaşma

⁸⁸ Uçarol, *a. g. e.*, s. 103.

⁸⁹ Antlaşmanın metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 49-57; Erim, *a. g. e.*, s. 245-254.

⁹⁰ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 51-52; Tükin, *a. g. e.*, s. 164.

imzaladı. 8 maddeden oluşan Akkerman Antlaşması'nın üç maddesi Boğazlarla ilgili hükümleri içermekteydi. Rusya bu antlaşma ile, ticaret gemilerinin Karadeniz'e giriş –çıkışı ile ilgili hükümleri isteği doğrultusunda genişletmiştir.⁹¹

Rusya ile imzalanan bu antlaşmalara rağmen, Boğazlar konusunda en önemli değişikliklerden birisi 14 Eylül 1829 tarihinde Rusya ile imzalanan⁹² Edirne Antlaşması ile gerçekleşmiştir. İngiltere ve Rusya'nın teşvikiyle başlayan Yunan İsyanı (1821-1830) sırasında İngiltere'nin Yunan çetecilerini “muharip” diye tanıması Fransa ve Rusya tarafından da destek buldu. Bunun üzerine bu devletlerin Osmanlı Devleti ile arası açıldı. Bu üç devletin elçileri de İstanbul'dan ayrıldılar. Adı geçen devletlerin savaş gemileri Yunanlılar lehine gösteri yapmak amacıyla Mora açıklarına gönderildi. Bu sırada Osmanlı donanması da Navarin limanında demirlemişti. 20 Ekim 1827 tarihinde bu üç devletin savaş gemileri ortada hiçbir sebep yokken Osmanlı donanmasını yaktılar. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin her üç devlete de savaş açacak durumu yoktu. Bu olayı ilgili devletler nezdinde protesto etti. Muhtemel bir Rus saldırısına karşı da Tuna boylarına asker yerleştirmeye başladı. Hemen arkasından 1828 yılında Rusya Osmanlı Devleti'ne savaş ilan etti. Yapılan savaşta Osmanlı Devleti yenilgiye uğramıştı. Savaş sonucunda da Edirne Antlaşması imzalanmıştır.⁹³

Bu antlaşma ile Rusya, Yunanistan'ın bağımsızlığının tanınmasını, antlaşmanın 7.maddesi ile Rus ticaret gemilerinin Boğazlardan serbest geçiş hakkını bir defa daha onaylattığı gibi, Osmanlı Devleti ile savaş halinde bulunmayan diğer devletlerin de bu haktan ve Karadeniz'deki ticaretten yararlanabileceğini Osmanlı Devleti'ne kabul ettirmiştir.⁹⁴

1829 yılında imzalanan Edirne Antlaşması ile ortaya çıkan bu yeni gelişmeye göre, Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi yürürlükte kalmış fakat, ticaret gemilerine kapalılığı ilkesi değişerek, Boğazların bütün devletlerin ticaret gemilerine açıklığı ilkesi getirilmiştir. Bu durum Boğazlar sorununu milletlerarası bir konu

⁹¹ Tulin, *a. g. e.* , s. 167-168.

⁹² *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 70-80.

⁹³ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 56-57.

⁹⁴ Abisel, *a. g. e.* , s. 13; Kurdakul, *a. g. e.* , s. 198; Tulin, *a. g. e.* , s. 168-169.

haline getirdi. Bu tarihe kadar bazı devletler Osmanlı Devleti'nden ikili anlaşmalarla ya da kapitülasyonlardan yararlanarak Boğazlardan geçebilme izni alabilmişlerdi.

Halbuki bundan sora, bütün devletlerin ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesine izin vermek, Osmanlı Devleti için bir yükümlülük haline getirilmiştir. Boğazların “kapalılığı ilkesinden”, “açıklığı ilkesine” geçişte yeni bir aşamaya geçiş oldu. Bundan sonra Boğazlardan geçiş statüsünde Avrupa devletleri arasında bir uyuşma dönemine girilmiştir. Bu durumda Osmanlı Devleti'nin Boğazlar üzerindeki egemenliğini ve genel olarak dışarıdaki hareket kabiliyetini biraz daha kısıtlamış oluyordu. Ayrıca Karadeniz'in bütün devletlerin ticaret gemilerine açık bulundurulması Rusya'nın Karadeniz'deki limanlarının kalkınması için imkan sağlamış oluyordu.⁹⁵

3. 4. Mısır Meselesi ve 1833 Tarihli Hünkar İskelesi Antlaşması

Rusya, Edirne Antlaşması ile Boğazlar ve Karadeniz üzerinde üstünlük sağlamakla kalmamış aynı zamanda Osmanlı Devleti'nin bir iç sorunu olan bu konular üzerinde üstünlüğünü güçlendirmiştir.

Mısır Valisi Mehmet Ali Paşa, Mora seferinde ağır kayıp vermişti. Bu seferde Girit adasından başka bir kazancı olmadı.⁹⁶Fakat buna karşılık Mısır'daki nüfuzu da artmıştı. Hemen hemen müstakil bir hükümdar gibi davranmaya başlamıştı. Babıali'nin haberi olmadan Avrupa devletleri ile anlaştı. Bundan başka Mısır ordusu yeni harp usul ve yöntemlerini tatbik etme imkanı buldu ve sonunda kendini Osmanlı Devleti'nden kuvvetli hissetmeye başladı ve bağımsız olmak için çareler aramaya başladı. M. Ali Paşa, Mora ve Navarin'de uğradığı kayıpların yerine Babıali'den Suriye Vilayetinin, oğlu İbrahim'e verilmesini istedi. Suriye merkezden uzaklığı dolayısıyla yarı müstakil valiler tarafından yönetiliyordu. M. Ali Paşa eskiden beri bu durumdan faydalanmasını bildi. Suriye menfaat mücadelelerinde daima önemli bir rol oynadı. Babıali, Onun Suriye bölgesini de katmak suretiyle bir devlet kurmak

⁹⁵ Tükin, *gös.yer.*

⁹⁶ Mısır Valisi M. Ali Paşa'dan gelen tezkirede Mora meselesinin asayiş ve intizamı için Girit'in iki sene kadar uhdesinde kalmasına müsaade talep ettiğine ve padişahın cülusunu tebrik ve bazı uygunsuz şeyler yazdığına dair , bkz. ,BOA, HH, No. 365/20203.

istediğini biliyordu.⁹⁷ Babıali, M. Ali Paşa'ya Girit valiliğini teklif etti. M. Ali Paşa başlangıçta bu teklifi kabul etti. Fakat daha sonra bu ada valiliğini geri vermeye kalktı.⁹⁸ Suriye'yi zaptetmek için hazırlıklara başladı. Bunun için şartlar da müsaitti. Osmanlı Devleti'nin maliyesi bozuk, yeniçeri ocağı yeni kaldırılmış yerine kurulan Asakir-i Mansure-i Muhammediye'nin yetiştirdiği birlikler Osmanlı-Rus harbi esnasında büyük kayıp vermiş, donanmasını Navarin'de kaybetmişti. Yani Osmanlı Devleti'nin karşısında kuvvet olarak üstün olduğunu düşündü. Çok geçmeden kolladığı fırsatı da buldu. Akka muhafızının Mısır'dan kaçan bazı ıslahat aleyhtarlarını vermemesini bahane ederek oğlu İbrahim komutasındaki kuvvetlerini 1831 sonbaharında Suriye'ye saldırttı. Akka kalesini kuşattı. II. Mahmut, Mısır valiliğine atadığı Hüseyin Paşa komutasında M. Ali Paşa'nın üzerine bir ordu gönderdi. Ancak İbrahim Paşa, 29 Temmuz 1832 tarihinde Osmanlı ordusunu yenilgiye uğrattı. Arkasından da Torosları aşarak Anadolu'ya girdi.⁹⁹ Bu sırada M. Ali Paşa Kaptan Paşa'ya bir mektup gönderdi. Babıali bu mektup üzerine endişeye düştü. II. Mahmut durumun incelenmesi için bir toplantı yapılmasını emretti. Yapılan bu toplantıda M. Ali Paşa'nın sözü geçen mektubunda pişmanlık duymadığı ve af dilemediği için bazı tedbirler alınması gerektiği kararına varıldı. Bunun için İngiltere'den yardım talep edilmesi kararlaştırıldı. Fakat bu yardım için yabancı dil bilen bir memurun özel olarak gönderilmesi gerekiyordu. Bütün bunları bildirmek ve gerekli izni almak için hazırlanan tezkere II. Mahmut'a bildirildi.¹⁰⁰

M. Ali Paşa elde ettiği bu başarı karşısında Babıali'ye başvurarak, Suriye'nin kendisine verilerek bir antlaşma yapılmasını önerdi. II. Mahmut bu öneriyi kabul etmedi ve İbrahim Paşa'ya karşı Reşit Paşa komutasında yeni bir ordu gönderdi. Osmanlı ve Mısır kuvvetleri 21 Aralık 1832 tarihinde Konya'da karşılaştılar. Yapılan savaşta Osmanlı ordusu tekrar yenilgiye uğradı ve Reşit Paşa esir düştü. Böylece M. Ali Paşa kuvvetlerinin önlerindeki engel ortadan kalktı ve Kütahya'ya kadar ilerlediler.¹⁰¹

⁹⁷ Şinasi Altundağ, "Mehmet Ali Paşa", *İA*, MEB Yayınları, c. 7, İstanbul 1997, s. 570-571.

⁹⁸ Tukin, *a. g. e.*, s. 175.

⁹⁹ Altundağ, *a. g. m.*, s. 571; Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. V, s. 128-131.

¹⁰⁰ Bu arz tezkeresi için bkz. BOA. HH No. 368/20341, Ekler, Belge: 1.

¹⁰¹ Karal, *Osmanlı ....*, c. V, 128-131.

Olayların bu şekilde beklenmedik bir şekilde ve hızla gelişmesi üzerine II. Mahmut, valisine karşı Avrupa devletlerinin yardımına başvurmak kararını aldı. İstanbul'un belki de İmparatorluğun M. Ali Paşa'nın güçlü yönetimine geçmesi ihtimalinin belirmesi, burada çıkarları olan devletleri harekete geçirdi. Bu da Mısır sorununu Osmanlı Devleti'nin padişahı ile valisi arasında bir iç sorun olmaktan çıkarıp devletlerarası bir sorun haline getirdi.¹⁰²

Başlangıçta II. Mahmut'un Mısır meselesine yardım isteğine devletlerin tepkisi kendi çıkarları ve siyasetlerine göre değişik olmuştur.

Avusturya, genel siyaseti dolayısıyla zaten iç isyanlara karşıydı. Bu nedenle Osmanlı imparatorluğu'nu destekleyen bir politika izlemekteydi.¹⁰³

Fransa, Napoleon'un Mısır seferinden beri burasının önemini görerek, Mısır ile ilgisini kesmemişti. M. Ali Paşa'nın tarafını tutup, onu desteklemiştir. Osmanlı Devleti'ne bu mesele için yardımdan ziyade aracılık yapacağı bile çok zayıf bir ihtimaldi. Osmanlı Devleti bunu biliyordu ama yine de bu devleti gücendirmemeğe çalışıyordu. Mısır meselesine dair Fransa ile de görüşmeler yapıldı.¹⁰⁴

Osmanlı Devleti bu mesele için İngiltere nezdinde de girişimde bulundu.¹⁰⁵ İngiltere, M. Ali Paşa'nın isyanını hoş karşılamamıştı. İngiltere'nin de Osmanlı Devleti üzerinde çıkarları vardı. M. Ali Paşa'nın Fransa ile olan yakınlığı ve güçlü yönetimi İngiltere'yi endişelendiriyordu. Böyle bir gücün Mısır ve Suriye'ye egemen olması, İngiltere'nin Hindistan'a giden deniz yolunu tehlikeye sokabilirdi. Bu yüzden

¹⁰² Uçarol, *a. g. e.*, s. 171.

¹⁰³ Mısır meselesi hakkında M. Ali Paşa'nın metalib-i vakıyı külliyesi ve buna binaen donanmayı hümayunun tevkifi hususuna düvel-i muazzamanın müvafakat etmeyeceğine ve bu hususta verdikleri karar mucibince Osmanlı Hükümetine yardım edeceklerine dair Avusturya Sefiri Rıfat Bey'den Hariciye Nezaretine şifreli tahrirat bkz. BOA. HH No. 1239/48178.

¹⁰⁴ Meclis-i Meşveret kararı ile Reisü'l küttabın kendi evinde Fransa Maslahatgüzarıyla Mısır meselesine dair bir mülakat yaptığı ve bunun mazbatasının huzura takdim olunduğu hakkında bkz. BOA, HH No. 237/13167, Ekler, Belge 2; Mısır meselesine dair divan tercümanı ile Yanaki'nin Fransa Maslahatgüzarı arasında yapılan müzakerenin mazbatası ve maslahatgüzarın Mısır'a yazacağı mektupların müsveddelerinin huzura arz olunduğu hakkında bkz. BOA. HH No. 367/20265, Ekler, Belge 3; Uçarol, *a. g. e.*, 171-172.

¹⁰⁵ Mısır meselesinin İngiltere'yi celb için Bec maslahatgüzarlığı uhdesinde kalmak ve memuriyeti sonrası vaziyete dönmek üzere Mavroyani'nin Londra'ya izamına ve Rusya'ya birinin gönderilmesi vakti gelince teemmül olunacağına dair bkz. BOA. HH No. 366/20237, Ekler, Belge 4.

İngiltere Mısır meselesinde Sultanın tarafını tutmuştur. Ancak başlangıçta hemen işe karışmamıştır.¹⁰⁶

Rusya ise daha en başında Osmanlı Devleti'ne yardım teklifinde bulunmuştu. Çünkü tarihi emellerinin gerçekleşmesi için Osmanlı Devleti'nin şu anki mevcut konumunun korunması düşüncesindeydi. O yüzden Osmanlı Devletine yardım etmek için aceleci davranıyordu. Diğer devletlerden beklediği yardımı göremeyen Osmanlı Devleti Rusya'nın yardım teklifini kabul etti. Daha bu yardım önerisi görüşülürken bir Rus donanması İstanbul Boğazına girdi ve Büyük Derede önlerinde durdu. Bu durum İngiltere ve Fransa'yı telaşlandırdı ve Mısır meselesinde daha aktif rol almalarına neden oldu. Fransa, Osmanlı Devleti'nden Rus donanmasının Boğazı terk etmesini istedi. Osmanlı Devleti de Fransa'nın M. Ali Paşa'ya karşı kendisine yardım edeceği şartını ileri sürerek bunu kabul edeceğini bildirdi. Fransa bu teklifi kabul etti. Fakat İngiltere ve Fransa'dan beklenen yardım gecikince Babıali Rus donanmasının Boğazda kalmasına bir müdahalede bulunmadı. Rusya, Boğazları işgal edebilecek bir durumdaydı. Rus donanmasını Boğazdan çıkarmanın yollarını aramaya başladılar. Hatta İngiltere, Fransa'ya Karadeniz'e çıkarak Rus donanmasını yakma teklifinde bulundu. İngiltere ve Fransa M. Ali Paşa'ya baskı yaparak 1833 Kütahya Antlaşmasının imzalanmasını sağladılar. Bu antlaşmaya göre, M. Ali Paşa'ya Mısır valiliğine ek olarak Şam, oğluna Adana valilikleri verildi. M. Ali Paşa kuvvetlerini Toros Dağlarının güneyine kadar geri çekti.¹⁰⁷

II. Mahmut, ilerisini güvence altına almak istiyordu. İngiltere ve Fransa'ya güvenemediğinden Mısır meselesi konusunda başından beri yanında bulunan Rusya'nın desteğinin devam etmesini istiyordu. Bunun için 8 Temmuz 1833 tarihinde Rusya ile Hünkar İskelesi Antlaşmasını imzaladı. Antlaşma altı ve bir de gizli olmak üzere yedi maddeden oluşuyordu.¹⁰⁸ 8 yıl süreyle geçerli olan bu anlaşma iki devlet arasında bir tehlike halinde birbirlerine karşılıklı olarak, kara ve deniz kuvvetleriyle yardım etmeyi esas alan bir savunma sözleşmesi niteliğindedir.¹⁰⁹

¹⁰⁶ Tukin, *a. g. e.*, s. 180 - 181; Uçarol, *a. g. e.*, s. 173.

¹⁰⁷ Altundağ, *a. g. m.*, s. 571; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 60 - 61; Tukin, *a. g. e.*, s. 226 -228.

¹⁰⁸ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 296- 299.

¹⁰⁹ Danişment, *a. g. e.*, s. 119; Faruk Sönmezoğlu, *a. g. e.*, s. 391.

Antlaşmanın gizli maddesi gereğince iki taraf, ülkelerinin güvenliği için maddi yardımda bulunacaklar. Rusya, Osmanlı Devleti'ne yardım edecek fakat Osmanlı Devleti'nden gelecek maddi yardım bu devlet için bir külfet oluşturacağından Rusya böyle bir yardımı istemeyecekti. Buna karşılık gerektiği takdirde, Osmanlı Devleti, Boğaza yabancı savaş gemilerinin girmesine izin vermeyecekti.¹¹⁰

Hünkar İskelesi Antlaşması, Osmanlı tarihinin dönüm noktalarından biri oldu. Osmanlı Devleti Mısır'daki valisine karşı koyabilmek için, açık bir şekilde Rusya'nın yardımına sığınmış oluyordu. Rusya ise yardım bahanesiyle istediği fırsatı yakalamıştı. Çanakkale Boğazının kapatılmasını sağlayarak, kendisine Akdeniz'den gelecek tehlikeleri önlemiş, güneyini güvence altına almış oluyordu. Ve bir kez daha savaş gemilerini Boğazlardan geçirmek hakkını elde etmişti. Bu durum karşısında diğer devletler telaşa kapılmışlardır. Osmanlı Devleti'nin Rus himayesi altına girmesine basamak teşkil edecek olan bu antlaşma diğer devletlerin hoşuna gitmedi. Çünkü bu durum kendi çıkarlarını da zedelerdi. Bundan dolayı, Hünkar İskelesi Antlaşması "Şark Meselesi" adı verilen Osmanlı Devleti'nin gelecekte alacağı durumun bütün büyük devletlerce ele alınmasına sebep olmuştur.¹¹¹

Osmanlı Devleti başlangıçta bu antlaşmayı diğer devletlerin elçilerine bildirmek istemedi. Daha sonra bu durumun yanlış anlaşılacağını düşünerek bildirmeye karar verdi. Fransa ve İngiltere, Boğazlar maddesinden dolayı, Osmanlı Devleti ve Rusya'yı protesto ederek bunu tanımayacaklarını bildirdiler. İngiltere, Osmanlı Devleti'ne yabancı harp gemilerinin Boğazlardan geçişine dair sorular içeren bir nota verdi. Bunun üzerine Osmanlı Devleti bu Antlaşmanın kendi güvenliği açısından imzalandığını diğer devletleri rahatsız edecek bir hükmünün olmadığını yazılı olarak bildirdi. Fakat İngiltere bu cevapla tatmin olmadı. Bu konu ile ilgili görüşme yapıldı.¹¹² İngiltere, tekrar bir nota vererek şu soruyu sordu: Rusya ile başka bir devlet halinde savaş olursa, Osmanlı Devleti de diğer devletle barış

¹¹⁰ Erim, *a. g. e.*, s. 298- 299

¹¹¹ Erim, *a. g. e.*, s.301.

¹¹² Memuriyetini ifa ile Londra'dan ayrılırken Lord Parlmnston ile M. Ali Galesi ve Hünkar İskelesi Muahedesini hakkında yaptığı mülakat vesaireye dair Paris sefiri Fethi Paşa'dan gelen şifre bkz. BOA. HH No. 1187/46763.

halinde bulunursa Hünkar İskelesi Antlaşmasının gizli hükmü ne olacaktı? Osmanlı Devleti Rus elçisinin de görüşlerini alarak bir cevap verdi. Bunda şöyle deniliyordu: Devlet-i Aliyye, Rusya ile bağımsız bir devletin egemenlik haklarını kullanarak bu antlaşmayı imzalamıştır. Hiçbir devlete karşı hasmane bir hüküm yoktur. Boğazların yine eski statüde olduğu, yani yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi devam etmektedir. Bu durum savaş halinde de değişmeyecektir. Bazen barış zamanında saygı ifadesi olarak bu gemilerden birine veya birkaçına izin verilebilir. Bu izinden de ilk defa İngiltere devleti faydalanmış ve faydalanacaktır.¹¹³

Hünkar İskelesi, İngiltere ve Fransa'yı fazlasıyla rahatsız etti. Verdiği notalar karşısında aldığı cevaplar İngiltere'yi tatmin etmemiştir ama başka herhangi bir itirazın yapılmasına imkan yoktu. Çünkü müstakil iki devlet antlaşma yapmışlardı. Buna müdahale edilecek hukuki bir durum göstermek zordu. Karşılıklı alınıp verilen notalar bir gerginliğin doğmasına neden oldu. Fakat Avusturya'nın araya girmesiyle daha fazla ileri gidilmedi.¹¹⁴

---

¹¹³ Hünkar İskelesi Muahedesi hakkında İngiliz elçisinin bazı suallerini mutazammın takririne ve muahedenin sırf emniyeti mütekabile esasına münhasır ve ecnebi harp gemilerinin boğazlardan mururuna konulan tahdidatın umum devletlere şamil olduğuna dair. Bkz. BOA. HH No. 1174/46430, Ekler, Belge 5.

¹¹⁴ A. Şükrü Esmer, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944, s. 141 - 142; Tükin, *a. g. e.*, s. 243-244.

DÖRDÜNCÜ BÖLÜM

BOĞAZLARDA TÜRK EGEMENLİĞİNİN ÇOK TARAFLI ANTLAŞMALARLA SÜRDÜRÜLMESİ

Rusya'nın Hünkar İskelesi Antlaşması ile, Boğazlarda üstün nüfuza sahip bir konuma gelmesi İngiltere başta olmak üzere diğer devletlerin de Boğazların statüsü ile ilgilenmelerine neden olduğu yukarıda belirtilmişti. İngiltere bu durumu 1809 Kale-i Sultaniye Antlaşması'nın ihlali olarak kabul etmişti. Rusya'nın elde ettiği bu durumu değiştirme fırsatını, diğer devletlere 1841 Londra Konferansı vermiştir. Boğazları Londra Konferansı'na taşıyan süreç Hünkar İskelesi Antlaşması'nın imzalanmasına neden olan M. Ali Paşa'nın isyanı olmuştur.

4. 1. 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve Boğazların Yeni Statüsü

1833 yılında İngiltere ve Fransa'nın M. Ali Paşa'ya siyasi baskı yapmaları sonucu imzalanan Kütahya Antlaşması'ndan ne Osmanlı Devleti ne de valisi memnun kalmıştı. II. Mahmut, bir valisi karşısında düştüğü durumdan dolayı intikam almak, yani Mısır valisine verilen yerleri geri almak için fırsat kolluyordu. M. Ali Paşa da askeri başarısına rağmen istediklerini elde edemediğinden fırsat kolluyordu.¹¹⁵

1834 yılında Lübnan'da M. Ali Paşa'ya karşı bir ayaklanma oldu. Padişah bu ayaklanmayı destekledi. II. Mahmut, bu isyandan yararlanarak Suriye'yi işgal etmek istiyordu. Ancak Fransız ve İngiliz elçilerinin tutumları sonucu bir girişimde bulunmamıştı. M. Ali Paşa ise emelleri için hazırlık yapıyordu. Bunun için ilk olarak padişahın Mısır, Suriye, Akka, Trablusşam ve Adana valiliklerinin babadan oğula geçmek şartıyla kendi sülalesine verilmesini istedi. Babıali Suriye ve Adana dışında

---

¹¹⁵ Erim, *a. g. e.* , s. 301; Türk Tarihi Encümeni Mecmuası (TTEM), No. 19 (96), s. 111; Mathew Smith Anderson, *The Eastern Question(1774-1923)*, A study in International Relations, The Macmillian, London 1983, s.107.

diğer yerler için bu isteği kabul etti. M. Ali Paşa bunu kabul etmedi ve her yıl İstanbul'a gönderdiği vergiyi göndermeyerek bağımsızlığını ilan etti.¹¹⁶

Osmanlı Hariciye Nazırı M. Reşit Paşa, M. Ali Paşa'ya karşı harekette Avrupalı devletlerin desteğini elde etmek için özel bir görevle Viyana, Paris, Berlin ve Londra'ya gönderilmişti ama beklentiler boşa çıkmıştı. Sultan II. Mahmut ise bu sorunu çözmeye kararlı idi. Avrupa'nın desteği olsun ya da olmasın bu sorunu çözmeye kararlı idi.¹¹⁷

Yaşanan olaylar sonucu Osmanlı Devleti ile valisi arasında 1839 yılında Nizip Savaşı patlak vermiştir. Osmanlı Hükümeti bu savaşta yenilgiye uğramış, donanmanın önemli bir bölümü de Kaptan-ı Derya Giritli Ahmet Paşa tarafından Mısır'a götürülerek M. Ali Paşa'ya teslim edilmiştir.¹¹⁸

Bu buhran içinde Sultan II. Mahmut ölmüş yerine 16 yaşındaki oğlu Abdülmecit geçmişti. Sultan Abdülmecit, M. Ali Paşa ile uzlaşmak istedi. Mısır'da saltanat kurma hakkını tanımayı önerdi. Fakat M. Ali Paşa, düşman bildiği Hüsrev Paşa'nın sadrazamlığa getirildiğini duyunca antlaşmaya yanaşmadı.¹¹⁹

Osmanlı Devleti'nin içine düştüğü bu tehlikeli durum karşısında Rusya'nın 1833 tarihli Hünkar İskelesi Antlaşması'na göre Osmanlı Devleti'ni korumak bahanesiyle yeniden Boğazlardan geçme ihtimalini önlemek amacıyla Avrupalı Devletler Mısır meselesini görüşmek üzere İngiltere'nin öncülüğünde Londra'da toplandı. Babıali ile valisi arasında olan savaş artık Avrupalı devletlerin çıkar çatışmasına dönüşmüştü.¹²⁰ 15 Temmuz 1840 tarihinde Londra'da Babıali, İngiltere, Avusturya, Prusya ve Rusya arasında bir sözleşme imzalandı. Bu sözleşmenin 3. ve 4. maddeleri boğazlarla ilgili hükümleri içeriyordu. Sözleşmenin 3. maddesine göre antlaşmada imzası bulunan devletler Osmanlı padişahının valisine karşı önerdiği şartları kabul etmemesi halinde Boğazları Mısır kuvvetlerine karşı korumaya söz

¹¹⁶ Erim, *gös.yer*; Anderson, *a. g. e.* , s. 108.

¹¹⁷ Anderson, *a. g. e.* , s. 113.

¹¹⁸ Anderson, *a. g. e.* s. 113-114; TTEM No. 19(96),s. 112-113.

¹¹⁹ Anderson, *a. g. e.* , s. 114; Erim, *a. g. e.* , s. 301.

¹²⁰ Anderson, *gös. yer.* ; Başyurt, *a. g. e.* , s. 40; Tugin, *a.g. e.* , s. 272-273.

veriyorlardı. Rusya bu maddeyi kabul etmekle İstanbul'daki imtiyazlı durumundan vazgeçmiş oluyordu. 4. maddede Devlet-i Aliyye barış halinde Boğazlardan herhangi bir yabancı savaş gemisi geçirmeyeceğini söylüyor, diğer devletler de buna saygı göstermeye söz veriyorlardı.¹²¹

1840 yılında Londra'da toplanan konferansın sonucunda, Mısır'ın veraset, Beytüşşam'ın, Mısır ile Süveys'ten Taberiye gölüne kadar olan yerlerin ve Akka eyaleti ve kalesi muhafızlığının kaydıhayat şartıyla M. Ali Paşa'ya verilmesi, işgal altında bulunan yerlerin ise tahliyesi kararlaştırıldı.¹²² Bu kararlar M. Ali Paşa tarafından reddedilince İstanbul'da bir toplantı yapıldı. Bu toplantıda bu önerilerin M. Ali Paşa tarafından mutlaka kabulünden başka yapacak bir şey olmadığı, bu konu hakkında M. Ali Paşa'ya taraftar olanların cezalandırılması gerektiği padişah Abdülmecid'e sunulmuştu. Bu kararlar da padişah tarafından bir emirname ile halka sunulmuştur.¹²³

Bu antlaşma Boğazlar rejiminde yeni bir durum ortaya çıkarmıştır. 1774 yılına kadar Osmanlı Devleti'nin tek başına karar verdiği, 1774'den sonra da iki taraflı antlaşmalarla garanti altına alınan geleneksel kapalılık ilkesi bundan böyle çok taraflı bir şekilde garanti altına alınmıştır.

Avrupalı büyük devletler Mısır meselesini kendi menfaatleri doğrultusunda çözümledikten sonra, Boğazlar statüsüne yeni bir şekil vermek üzere çalışmalara başladılar. Çünkü 1833 tarihli Hünkar İskelesi Antlaşması 8 yıllık bir süre için yapılmıştı ve bu süre dolmak üzereydi. Bu antlaşma baştan beri İngiltere ve Fransa tarafından hoş karşılanmamıştı. Özellikle de İngiltere'nin menfaatlerine ters düşmekteydi. Bu yüzden bu iki devlet, bu antlaşmayla Boğazlarda üstünlük kazanmış olan Rusya'ya karşı, Boğazların kapalılığı ilkesini devletlerarası bir statüye bağlamak istiyorlardı. Denizle yakın ilgisi bulunmayan Avusturya da Rusya'nın Balkanlarda izlediği yayılcı siyasetten rahatsız olduğu için İngiltere ve Fransa'nın

¹²¹ *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 209-212; Erim, a. g. e. , s. 303-308.

¹²² Süleyman Kani İrem, *Osmanlı Devletinin Mısır Yemen Hicaz Meselesi* (Haz. Osman Selim Kocahanoğlu), Temel Yayınları, İstanbul 1999, s. 29.

¹²³ Bu emirname için bkz. Talat Mümtaz Yaman, "Mısır Valisi M. Ali Paşa'nın İsyanı Üzerine Anadolu Ve Rumeli'ye Gönderilmiş Olan Bir Emirname", *Tarih Vesikaları*, sayı 6, c. 1, Nisan 1942, s. 426-429.

yanında yer aldı.¹²⁴ Rusya ise iki yıl sonra süresi dolacak Hünkar İskelesi Antlaşması'nda elde ettiği hakları bir daha elde edemeyeceğini biliyordu. Bununla beraber, Rusya, “Doğu”ya ait bir meselenin Avrupa devletlerinin tek başına çözmelerini önlemek amacıyla konferansa katılmayı kabul etti.¹²⁵

Sonuçta, bu dört devlet yanlarına Prusya'yı da alarak, Boğazlar meselesini Londra'da toplanacak bir konferansta çözümlenmesini kararlaştırdılar. Amaçları Boğazlardan geçiş statüsünü Osmanlı Devleti ile Rusya arasında bir sorun olmaktan çıkarıp, Avrupa büyük devletlerinin garantisi altında yeniden düzenlemektir. Bu kararlar Boğazlar bir Avrupa konusu ve meselesi haline getirilmiş oldu. 13 Temmuz 1841 tarihinde Osmanlı Devleti, İngiltere, Fransa, Avusturya, Rusya ve Prusya devletleri arasında Londra Boğazlar Sözleşmesi imzalandı.¹²⁶

Bu antlaşma ile, Boğazların yabancı devlet gemilerine kapalılığı ilkesi kesin olarak kabul edilmiştir. Bunun uygulaması eskiden olduğu gibi Osmanlı Devleti'ne bırakılmıştır. Gerçekte ise durum öyle değildi. Antlaşmanın 1. maddesi 1840 sözleşmesinin dördüncü maddesinden aynen alınmıştı ama bir fark vardı. Boğazlardan yabancı devletlerin savaş gemilerinin geçemeyeceği ilkesini Avrupalı devletler kabul ediyor, buna saygı göstereceklerini söylüyorlar fakat Osmanlı Devleti de Boğazların kapalılığı ile ilgili kaidenin herhangi bir devletin menfaatleri doğrultusunda bozulup ihlal edilmeyeceğine söz veriyordu. Bu durum da Boğazlar üzerinde Osmanlı Devleti'nin egemenlik haklarına sınırlama getirmek demektir. Yani Boğazları istediği zaman istediği devlete açık kapama yetkisi elinden alınmıştı.¹²⁷

Bu sözleşmenin özelliklerinden biri, diğer devletlerin katılımına açık olmasıydı. Boğazların hukuksal rejimini düzenleyen bu ilk çok taraflı antlaşma ile Boğazların barış zamanlarında yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalılığı ilkesi, Osmanlı Devleti'nin kendi takdirine bağlı bir ilke olmaktan çıkarılıyor ve uluslar arası yükümlülükler dayanan bir kural haline getirilmiş oldu.¹²⁸

¹²⁴ Uçarol, *a. g. e.* , s. 186-187.

¹²⁵ Tükin , *a. g. e.* , s. 277.

¹²⁶ Antlaşmanın metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 216-218; Erim, *a. g. e.* , s. 311-313.

¹²⁷ Anderson, *a. g. e.* , s. 124; Tükin, *a. g. e.* , s. 277-278.

¹²⁸ Yüksel İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal Ve Hukuksal Rejimi*, Turhan Kitapevi, Ankara 1995, s. 55.

Bu antlaşma ile Türk Boğazlarından geçiş ilk defa devletlerarası bir statü ve garantiye bağlanmış oldu. Buna göre Boğazlar, yabancı savaş gemilerinin geçişine kapalı, daha önceki tarihlerde yapılan ikili antlaşmalara göre de, yabancı savaş gemilerinin geçişine açık olacaktı. Diğer taraftan bu antlaşma, Boğazlarda kurulan yeni statünün uygulanmasında, antlaşmada imzası bulunan 6 devlet arasında ortaklaşa bir yükümlülük meydana getirmiştir. Bu yükümlülük, sadece Osmanlı Devleti'ne karşı olmayıp, aynı zamanda birbirlerine de karşıydı. Bu suretle büyük devletler arasında yeni kurulan ve Boğazlar statüsünün korunması konusunda, bir denge ve birbirini koruma esas kabul edilmiştir.¹²⁹

Nitekim kurulan yeni statü ile, Rusya, Boğazlar yoluyla “güneye inme” emellerinden dolayı olarak vazgeçtiğini kabul etmiş; buna karşılık da, kendisine Akdeniz'den gelebilecek tehlikeleri önlemiştir. 1833 yılında Rusya'nın Boğazlar üzerinde kazanmış olduğu ayrıcalıklı pozisyon yıkılmış oluyor, Boğazlardan geçiş hakkı veya Boğazların denetimi konusunda artık Rusya diğer Avrupa devletleriyle aynı haklara sahip olduğunu kabul ediyordu. İngiltere ve Fransa ise, Rusya'yı Karadeniz'e kapatmakla, Ortadoğu'daki çıkarlarını tehdit eden bir tehlikeyi belli bir sınırdan tutmayı başarmışlardır. Böylece Akdeniz'in hakimiyeti eskiden olduğu gibi yine İngiltere ve Fransa'nın olmuştur.¹³⁰

İngiltere aynı zamanda 1809 yılında antlaşmayla tek başına üstlendiği “kapalılığı” sağlama teminatını, 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile çok taraflı bir teminat altına alıyordu. Avusturya ise, Rusya'nın Balkanlara inmesini belirli ölçüde sınırlamakla kazanç sağlamış oluyordu.¹³¹

Esas itibariyle Londra Konferansı, Boğazlar üzerindeki Rus ihtiraslarına karşı Avrupa devletleri tarafından karşı çıkılan bir engelleme olmuştur.

1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ile kurulan Boğazlar statüsü, bu tarihten itibaren Avrupa devletler hukukunun bir prensibi haline gelmiştir. Ancak kendisini

¹²⁹ Uçarol, *a. g. e.* , s. 188.

¹³⁰ Uçarol, *gös.yer.* , Anderson, *a. g. e.* , s. 124.

¹³¹ Tükin, *a. g. e.* , s. 282-283.

“Karadeniz’e hapsedilmiş olarak kabul eden” Rusya daha ilk anlardan başlayarak kendi savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçmesi ve Boğazların diğer devletlere kapalı kalması için fırsat oluşturma gayretinin içine girdi. Rusya’nın bu tavrına karşın, başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer devletler, statünün korunmasına ağırlık verdiler.¹³²

4. 2. Kırım Savaşı (1853 - 1856)

4. 2. 1. Savaş Öncesi Durum

Osmanlı Devleti 1841 yılında Mısır ve Boğazlar meselesini çözümledikten sonra, bir süre de olsa bir barış dönemi yaşadı.¹³³ Her ne kadar bu süre zarfında Rumeli’de, Suriye ve Lübnan’da birtakım isyanlar çıktı ise de bunlar, hükümetin ıslahat girişimlerine engel teşkil etmedi. M. Reşit Paşa’nın 1839 yılında Gülhane’de ilan ettiği “Hatt-ı Hümayun” ile başlayan Tanzimat, başta İstanbul olmak üzere yavaş yavaş bütün eyaletlerde ve bu arada Bosna, Bulgaristan ve Mısır’da bile yürütüldü. Osmanlı Devleti’nin bu yöndeki gayretleri kendisine İngiltere ile Fransa’nın sempatisini kazandırdı.¹³⁴

Fakat sınırlarında güçlü bir Osmanlı görmek istemeyen ve Osmanlı Devleti’nin yapmış olduğu ıslahatlarla iç işlerine müdahale edemeyeceğinden çekinen Rusya bunu engellemek için elinden geleni yapmış,¹³⁵ Şark Meselesinde kaybettiği imtiyazlı durumu tekrar elde edebilmek için devamlı suretle fırsat kollamaya başlamıştı. 1844 yılında İngiltere’yi ziyaret eden Çar I. Nikola,¹³⁶ Fransa’nın K. Afrika ve D. Akdeniz üzerindeki üstünlüğünden çekindiğini ve Fransa’nın kontrol altına alınabilmesi için İngiltere, Avusturya ve Rusya arasında işbirliği yapılması gerektiğini ifade etti. Ancak böyle bir işbirliği daha önce İngiltere ve Rusya’nın Osmanlı Devleti üzerindeki antlaşmalarına bağlıydı.¹³⁷ Nitekim sene sonuna doğru Nesselrode, daha sonraki gizli görüşmelerde karşılıklı görüşleri, Çarın

¹³² Başyurt, *a. g. e.*, s. 43.

¹³³ Uçarol, *a. g. e.*, s. 188.

¹³⁴ Karal, *Osmanlı ...*, c. V, s. 218.

¹³⁵ Stanley Lane Poole, *Lord Stratford Canning’in Anıları*, çev. Can Yücel, Ankara 1988, s. 111.

¹³⁶ Küçük, *a. g. m.*, s. 615.

¹³⁷ Sander, *Anka ...*, s. 142.

kaleme almış olduğu bir muhtırayla dile getirerek, Aberdeen'e sundu. Her iki taraf bu muhtırayı, Çarın teklif ettiği değişikliği de içine alacak şekilde tasdik etmişlerdir. Özet olarak bu muhtırada Rusya ve İngiltere'nin Osmanlı Devleti'nin durumunu kuvvetlendirmek ve onu tehdit eden tehlikenin giderilmesinde işbirliği yapacaklarının üzerinde durulmaktaydı. Fakat bu taraf devletler, Osmanlı Devleti'nin yıkılmasının önüne geçilemeyeceğini görecek olurlarsa o zaman kendi güvenirliliklerini, antlaşma şartlarını ve Avrupa'daki dengeyi bozmayacak bir durumda yeni bir düzenlemeye gideceklerdi.¹³⁸ Böyle bir parçalanma ne taraflardan birinin güvenliğini tehdit edecek ne de Avrupa güç dengesi için tehlike oluşturacaktı.¹³⁹

4. 2. 2. Macar Mülteciler Sorunu

1844 yılında temelleri atılan Rus- İngiliz dostluğu nazari olarak 1848 yılına kadar devam etti. Rus ordularınının Macar ve Leh asileri üzerine yürümeleri Rusya ve İngiltere arasında gerginliğe neden oldu. 1848 İhtilalleri, Avusturya –Macaristan İmparatorluğu'na da etki yaptı. Bunun sonucunda Macarlar ve Polonyalılar ayaklandılar. Macarlar önce Viyana'ya bağlı olarak ayrı bir hükümet kurmuşlar, sonra da bağımsız Macar Cumhuriyetini ilan etmişlerdi. Avusturya, Macarlarla başa çıkamayınca Rusya'dan yardım istemişti. Batı sınırlarındaki Lehistan ve Memleketeyn'de meydana gelen ihtilal hareketlerinden rahatsızlık duyan Rusya, Macaristan'a büyük bir ordu göndererek, Macar ihtilalini bastırmıştı. Bunun üzerine Macar bağımsızlık taraftarlarından bir kısmı Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Ardından Osmanlı toprağı olmasına rağmen Rus nüfuzu altında bulunan Eflaklılar, Ruslara karşı direnişe geçtiler, ancak yenildiler ve onlar da Osmanlı Devleti'ne sığındılar. Osmanlı Devleti Rusya ve Avusturya'nın bütün baskılarına rağmen ihtilalcileri teslim etmedi. Bu durum Avrupa kamuoyunda müspet karşılanırken Rusya ile Osmanlının arasını açtı. Ve Osmanlı Devleti ile bu iki devlet arasında yeni bir siyasi

¹³⁸ Şahin, *a. g. m.*, s. 539.

¹³⁹ Sander, *Anka ...*, s. 143.

sorun “Mülteciler Sorunu”nun çıkmasına neden oldu. 1848 ihtilalleri Rusya ile İngiltere’nin ilişkilerinin de bozulmasına sebep oldu.¹⁴⁰

Fransa ve İngiltere’nin de Osmanlı Devleti’ni desteklemeleri sonucu “Mülteciler Sorunu” devletlerarası bir bunalım haline geldi. Osmanlı Devleti gerekirse Rusya ve Avusturya’ya karşı savaşacağını söyledi. Osmanlı Devleti’nin olası bir mağlubiyeti İngiltere ve Fransa’yı endişeye sevk etti. Şüphesiz ki bunda, Osmanlı Devleti’nin Rusya ve Avusturya nüfuzu altına düşmesi endişesi önemli rol oynadı. Çünkü böyle bir durumda en çok İngiliz ve Fransız çıkarları tehlikeye girecekti. Osmanlı Devleti’ni desteklemek üzere donanmalarını Çanakkale’ye gönderen İngiliz ve Fransızlar,¹⁴¹ gerekirse Osmanlı Devleti’nin yanında yer alacaklarını bildirdiler. Bu durum karşısında Rusya ve Avusturya isteklerinden vazgeçtiler.¹⁴² Bu durum Rusya’yı Osmanlı ile kesilen siyasi ilişkilerini yeniden kurmaya sevk etti. Bu ortamda Petersburg’a gönderilen Fuat Efendi’nin, Rus Çarı ile görüşmesinden (Ekim 1849) sonra Mülteciler Sorunu şöyle çözümlendi: Macar ve Leh mültecilerinden isteyenler ülkelerine dönebilecek, geri kalanlarda Osmanlı Hükümeti tarafından, Rusya ve Avusturya sınırlarından uzak olan yerlere yerleştirileceklerdi.¹⁴³

Eflak ve Boğdan meselesinin 1Mayıs 1849 tarihinde imzalanan Balta Limanı Sözleşmesi ile Mülteciler meselesinin de yukarıda belirtildiği gibi çözümlenmiş fakat, Osmanlı Devleti ile Rusya arasında 1833 yılında kurulmaya başlanan yakın ilişkiler bundan böyle bozulmaya başlamıştır. Yaşanan bu olaylar Rusya’nın yeniden geleneksel güneye inme politikasını uygulamak için, bahaneler aramaya başladığını göstermiştir. Nitekim bunun sonucu olarak, bir süre sonra Kırım Savaşı patlak vermiştir.¹⁴⁴

¹⁴⁰ Erhan Afyoncu, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I*, Yeditepe Yayınları, İstanbul 2004, s. 123; Uçarol, *a. g. e.*, s. 190.

¹⁴¹ Hale Şıvgın, “IXI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti(Genel Durum)”, *Türk Dünyası Tarih Dergisi*, (*TDTD*), sayı:19, İstanbul 1997, s. 20.

¹⁴² Şahin, *a. g. m.*, s. 539.

¹⁴³ Karal, *Osmanlı*, c. V, s. 213 - 217; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 68-69.

¹⁴⁴ Uçarol, *a. g. e.*, s. 191.

4. 2. 3. Osmanlı Topraklarının Paylaşılması İçin Rusya'nın İngiltere'ye Önerileri

Rus Çarı I. Nikola'da, İstanbul'u ve Boğazları ele geçirmek, Osmanlı Devleti'nin mirasına sahip olmak, değişmez bir amaç haline gelmişti. Ancak bunu İngiltere ile anlaşarak gerçekleştirebileceği inancındaydı. Bu nedenlerle birçok girişimlerde bulunmuştu.¹⁴⁵ Çar I. Nikola, 9 Ocak 1853 tarihinde Petersburg'da verdiği bir baloda, İngiliz elçisi Sir George Hamilton Seymour'a Osmanlı topraklarını paylaşma önerilerini şöyle açmıştır: “İngiltere için beslediğim duyguları bilirsiniz. Bence iki hükümetin, yani İngiliz hükümeti ile hükümetimin anlaşması esastır. Biz anlaştıktan sonra, Batı Avrupa devletleri umurumda bile değil. Ne düşünürlerse düşünsünler, bence hiçbir değeri yok. Osmanlı tehlikeli ve bunalımlı bir durumda bulunuyor. Bize birçok iş ve zorluklar çıkabilir. İşte kollarımızın üzerinde hasta hem fazlasıyla hasta bir adam bulunuyor. Gerekli önlemler alınmadan önce bu hasta adam olursa bizim için bir felaket olur.”¹⁴⁶

İngiliz elçisi, Çarın bu sözlerini olumlu karşılamadığını belirttiğini şöyle ifade etmiştir: “Hasta adam diyorsunuz, bunun ölümünü beklemektense ona yardım ederek iyileşmesini sağlayacak yardımları yapmak, daha iyi olmaz mı? Bundan sonraki günlerde de bu düşüncelerini sürekli dile getiren I. Nikola, asıl emelini şöyle belirtmiştir: “ İstanbul'un Rusya tarafından sürekli işgalini istemiyorum. Fakat bu şehrin İngiltere, Fransa veya başka bir devlet tarafından da işgaline razı olamam. Eflak ve Boğdan himayem altında muhtar bir hükümettir. Bu devam edebilir. Sırbistan ve Bulgaristan da bu şekilde himayem altına girebilir. Bu yerlerde bağımsız bir devletin kurulmaması için bir neden yoktur. Mısır'a gelince, buranın İngiltere için önemini takdir ediyorum. Aynı şekilde Girit'in de İngiliz adası için olmaması için bir neden göremiyorum.”¹⁴⁷

İngiliz Hükümeti, Rus Çarının bu önerilerini reddetti. Çünkü, Akdeniz'de o günlerde sağladığı üstünlüğün sonucu olarak, Mısır ve Girit'in ilerleyen zamanlarda

¹⁴⁵ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 326-327.

¹⁴⁶ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 327.

¹⁴⁷ Kurat, *gös.yer*; aynı yazar, *Türkiye ve Rusya*, s. 69-71; Esmer, *a. g. e.*, s. 184; Karal, *Osmanlı ...*, c. V, s. 222.

kendi eline geçeceğinden emin bulunuyordu. Balkanların Rusya'nın himaye ve nüfuzu altına girmesini, kendi çıkarlarına aykırı buluyordu. Bu nedenlerle Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün korunmasından yanaydı.

Rusya, İngiltere'nin bu tutumu karşısında projesini tek başına uygulamaya karar verdi. Bunun için harekete geçti. İlk olarak da "Kutsal Yerler Sorunu" nu ortaya attı. Bu sorunun ortaya çıkmasında Fransa'nın da payı vardı.¹⁴⁸

4. 2. 4. Kutsal Yerler Sorunu

Hıristiyanlar tarafından Kudüs ve çevresi buralarda bulunan kilise, mezar gibi bazı yerler, kutsal kabul edilmekteydi. Bunlara hizmet etmek Hıristiyanlar için özel öneme sahipti. Bundan dolayı Hıristiyan mezhepler arasında bu yerleri ele geçirmek öteden beri rekabet konusu olmuştu. Osmanlı Devleti bu bölgeyi topraklarına kattıktan sonra, Kutsal Yerlerde, mezhepler arasında bir denge sağlamıştı. Ancak sonraki yıllarda Avrupalı devletlerin ve Rusya'nın kendi mezhepdaşlarını ön plana çıkarıp, bu yerlerde onların hakim olmalarını sağlamak istemeleri hem bu dengeleri bozdu hem de Osmanlı Devleti üzerinde bir baskı oluşturdu. 1829 yılından sonra Rusya, Kudüs'te Ortodokslar lehine birçok yeni haklar alınmasını sağlamıştı.¹⁴⁹

Sorun görünüşte, 1847 yılında Hz. İsa'nın doğduğu yer olan ve "Beytül-Lahim" denilen yerdeki gümüş yıldızın kaybolmasıyla başladı. Bunun suçunu Ortodokslarla Katolikler birbirlerinin üzerine attılar. Osmanlı Devleti bu gerginliğe son verebilmek için, kendisi yeni bir yıldız yaptırıp yerine koymak istedi, fakat bu, sorunun gelişmesini önleyemedi. Çünkü Katoliklerin koruyucusu olarak Fransa, Ortodoksların koruyucusu olarak da Rusya işe karışarak, konuyu siyasi çıkarları için kullanmaya başladılar.¹⁵⁰

Nitekim, 1848 yılında Fransa'nın başına geçen Louis Napoleon, iktidarını güçlendirmek için, iktidara gelmesinde büyük yardımını gördüğü Katolik Partisini memnun etmek için Kutsal Yerler sorununu ele aldı. Bunun için 1850 yılında

¹⁴⁸ Uçarol, *a. g. e.* , s. 195.

¹⁴⁹ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı ....* 1, s. 123.

¹⁵⁰ Uçarol, *a. g. e.* , s. 196-197.

Latinler için ayrıcalık istedi. Latinlerin kazandığı haklar Rusya'yı harekete geçirdi. Rusya kendini Ortodoksların hamisi olarak görüyordu.¹⁵¹

Osmanlı Devleti, Fransa ve Rusya ile bir anlaşmazlığa düşmek istemiyordu. Bu nedenle Kutsal yerlerde mezhepler arasında düzeni sağlamak için, o güne kadar verilmiş olan fermanları yeniden incelemeye, bunun içinde bir komisyon kurmaya karar verdiğini devletlere bildirdi. Bu şekilde her iki tarafı memnun edecek bir formül aramaya başladı. Bu sırada Avusturya'da işe karıştı. Karlofça(1699), Pasarofça(1718) ve Belgrad(1739) antlaşmalarını ileri sürerek, kendisinin de Katolikleri koruma hakkının bulunduğunu açıkladı. Avusturya'nın da işe karışmasıyla sorunun boyutları daha da genişledi.¹⁵²

Sonuçta yeni kurulan komisyonda, Katoliklere bazı haklar vermekle beraber, Ortodokslar lehine bir karar aldı. Rusya bununla da yetinmeyerek, Osmanlı Devleti'nden bu konuda bir ferman çıkarmasını istedi. Bu isteği 8 Şubat 1852 tarihinde kabul edildi. Bu defa da Fransa memnun kalmadı ve Osmanlı Devleti'ne baskı yapmaya başladı. Bunun üzerine kararda bazı değişikliklere gidildi. Bu da her iki devleti memnun etmedi. Kutsal Yerler Sorunu, Fransa ile Rusya arasında bir nüfuz ve onur mücadelesine dönüşmüştü. Bundan en çok etkilenen ise bu konuda hiçbir çıkarı bulunmayan Osmanlı Devleti idi. Esas itibariyle Rusya bu sorunu tarihi emellerini gerçekleştirmek için, bir bahane olarak kullanıyordu. Nitekim Çar I. Nikola, sorunun çözüme kavuşmasına yakın yeni bir girişimde bulundu. Prens Mençikof'u olağanüstü elçi sıfatıyla İstanbul'a gönderdi ve yeni isteklerde bulundu.¹⁵³

4. 2. 5. Savaşın Başlaması

Yukarıda da belirtildiği Çar Nikola, Şubat 1853'te Osmanlı Devleti'ne elçi olarak Prens Mençikof'u tayin etti. Rusya'nın olağanüstü elçisi Rusya'nın isteklerini bildirdi. Bunlar şöyle idi:

¹⁵¹ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı* .... 1, s. 124.

¹⁵² Uçarol, *a. g. e.* , s. 197.

¹⁵³ Uçarol, *gös.yer.*

1. Kutsal Yerler sorununun Ortodoks kilisesi lehine çözümlenmesi ve bunu belirtecek bir fermanın çıkarılması
2. Ortodoks kilisesinin ayrıcalıklarının bir senetle belirlenmesi¹⁵⁴

Rus istekleri, gerçekte Osmanlı sınırları içinde yaşayan Ortodoks toplumların Rusya'nın koruyuculuğuna verilmesini esas alıyordu. Ancak asıl önemlisi gizli olan isteklerdi. Mençikof'un önerisi şu idi: Rusya ile Osmanlı Devleti ittifak yapacaklar; Osmanlı Devleti, Batı devletleri bir savaşa girecek olursa, Rusya kara ve deniz kuvvetleriyle İstanbul Hükümetine yardım edecek; buna karşılık Osmanlı Devleti'nin sınırları içersindeki Ortodoks toplulukların koruyuculuk hakkı Rusya'ya tanınacaktı. Osmanlı Devleti bu önerileri İngiliz ve Fransız elçilerinin de görüşlerini alarak reddetti.¹⁵⁵

Osmanlı Devleti ile İngiltere'nin oyununa geldiğini düşünen Rus Çarı 31 Mayıs 1853 tarihinde isteklerinin kabul edilmeyeceği takdirde Eflak ve Boğdan'ı (Memleketeyn) işgal edeceğini ilan etti. Bunun üzerine İngiltere, donanmasını Çanakkale Boğazı önlerine getirdi. İngiltere'nin geri çekilmesini sağlamak için Rusya 2 Temmuz'da Eflak ve Boğdan'ı işgal etmeye başladı. Ancak Babıali, Rusya ile olan ilişkilerini İngiltere ve Fransa ile istişare ederek yürüttüğü için hemen karşılık vermedi. Rusya'yı protesto etmekle yetindi. Osmanlı Devleti'nin hemen saldırıya geçmemesinin sebeplerinden biri de Rusya ile Avusturya'yı karşı karşıya getirmek işgalin haksızlığını onaylatmaktı. Zira Eflak ve Boğdan'ın Rusya tarafından işgali stratejik olarak Osmanlı Devletini rahatsız ettiği kadar Avusturya ve Prusya'yı da rahatsız edecek bir boyuttaydı. Bu sebeple Avusturya, Rusya'nın saldırısının kabul edilemez olduğunu göstermek amacıyla sınıra kuvvet yığmaya başladı. Prusya da Rusya 'ya tepki gösterdi.¹⁵⁶

İngiltere ve Fransa, Rusya'nın izlediği politikayı tehlikeli ve çıkarlarına aykırı görürken, Avusturya bir Avrupa savaşından kaçındığı için derhal 1853 Temmuz'unda barışı kurtarmak için Viyana 'da bir konferans topladı. Konferansa

¹⁵⁴ Uçarol, *a. g. e.* , s. 198.

¹⁵⁵ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı ...1*, s. 124.

¹⁵⁶ Afyoncu, *gös.yer.* , Özcan Yeniçeri, "Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Barış Antlaşması", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12 Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 845.

Avusturya, Prusya, Fransa ve İngiltere katıldı. Osmanlı ile Rusya arasında savaşı önlemek için dört devlet temsilcilerinin hazırladığı Viyana Notası Osmanlı Devleti ve Rusya'ya bildirildi. Çar Nikola, Prusya'nın baskısı ile notada hiçbir değişiklik yapılmaması şartıyla notayı kabul edeceğini bildirdi. Osmanlı Devleti notayı bu şekliyle kabul etmeyeceğini bildirdi. Zira notada o güne kadar Osmanlı memleketlerinde yaşayan Ortodoks Rumların Rusya tarafından himaye edildiği ve Rus Çarının istekleri doğrultusunda haklarının korunduğu ifade ediliyordu. Halbuki Osmanlı Devleti Ortodoks mezhepleriyle ilgili bir takım hak ve imtiyazlar tanıdığı zaman daha Rusya, Avrupa siyasetinde yoktu. Osmanlı Hükümeti bütün bir geçmişi yok sayan böyle bir metni imzalamak istemiyordu. Osmanlı tarihi boyunca Doğu Hıristiyanlarının hamisi Rusya değil, Osmanlı Devleti olmuştu.¹⁵⁷

Viyana notası sonrasında artık Osmanlı ve Rusya arasında ipler iyice kopmuştu. 25 Eylül 1853 tarihinde İstanbul'da toplanan Meşveret Meclisinden savaş kararı çıkmıştı. 4 Ekim 1853 tarihinde Osmanlı Devleti, Rusya'ya resmen savaş ilan etti.¹⁵⁸

Osmanlı Hükümeti savaş ilan ettikten sonra, Şumnu'da bulunan Ömer Paşa komutasında bulunan kuvvetlerini harekete geçirdi. Ömer Paşa, Rus ordu komutanına bir ultiatom vererek, Eflak ve Boğdan'ı boşaltmasını istedi. Rus komutanı bunu reddetti. Bunun üzerine harekete geçen Osmanlı kuvvetleri başarılı bir şekilde savaşarak Küçük Eflak'ı ele geçirdi. Diğer Osmanlı kuvvetleri de Kafkaslarda karşı harekete geçti. Böylece Ekim 1853'te Osmanlı- Rus savaşı, Balkanlarda ve Kafkaslarda olmak üzere iki cephede fiilen başlamış oldu. Birkaç gün sonra da Beşiğe Koyu'nda bulunan İngiliz ve Fransız donanması Çanakkale Boğazı'ndan geçerek İstanbul önlerine geldi.¹⁵⁹

Rusya, İngiltere ve Fransa'nın bu hareketinin, 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi'ne aykırı olduğunu belirterek protesto etti. Adı geçen iki devlet ise, aksine 1841 Antlaşması'nın uygulanması için, yani Osmanlı Devleti'nin toprak

¹⁵⁷ Ali Rıza Özcan, "Sultan Abdülmecit", *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6, Yay. Yön. Bekir Şahin, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1995, s.145.

¹⁵⁸ Nicolae Jorga, *Osmanlı Tarihi*, c. V, çev. Bekir Sıtkı Baykal, Ankara 1948, s. 476.

¹⁵⁹ Uçarol, *a. g. e.* , s. 200.

bütünlüğünün korunması için Boğazları geçtiklerini belirttiler. Gerçekte ise durum böyle değildi. Asıl amaç Rusya'nın "güneye inmesine" engel olmak için böyle bir harekette bulunmuşlardı. Ancak bu iki devletin Osmanlı Devleti'nin yanında yer almaları Sinop baskını üzerine oldu.¹⁶⁰

Rus Amirali Nahimof komutasındaki bir Rus filosu, Batum'a erzak ve savaş malzemesi götürmekte olan ve fırtına dolayısıyla Sinop'a sığınmış olan Osmanlı filosunu 30 Kasım 1853 tarihinde yaktı ve şehri tahrip etti.¹⁶¹

4. 2. 6. İngiltere ve Fransa'nın Savaşa Girmesi

Sinop felaketi, İngiltere ve Fransa'nın Rusya'nın Karadeniz'deki gücünü anlamalarına yol açtı. Rusya, Osmanlı donanmasına vurduğu bu darbeden sonra, artık kolayca İstanbul ve Boğazları tehdit edebilirdi. Bu ise başta Osmanlı Devleti olmak üzere, çıkarları bakımından İngiltere ve Fransa içinde tehlikeli bir durumdu. Bu durum başta Boğazlar sorunu olmak üzere, devletler arasındaki çıkar çatışmaları, Osmanlı- Rus anlaşmazlığını bir defa daha Avrupa sorunu haline getirdi. İngiltere başlangıçta barışçı bir girişimde daha bulunmuştu. Hazırlanan barış şartları Babıali tarafından uygun bulundu ve Rusya'ya bildirildi. Bu şartlar 4 maddeden ibaretti:

1. Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğünün devam ettirilmesi sağlanacaktır.
2. Eflak ve Boğdan Rusya tarafından boşaltılacaktır.
3. Avrupa devletleri tarafından 1841 yılında Osmanlı Devleti'ne sağlanan taahhütler yenilenecektir.
4. Padişahın idari istiklali tanınacak, yani padişah Hıristiyan tebaaya yeni birtakım hak ve imtiyazları kendi iradesi ile verecektir.¹⁶²

Çar I, Nikola, Avrupa devletler tarafından kendisine verilen ultimatoları reddetmekle kalmayıp, 9 Şubat 1854 tarihinde ordularına Tuna'yı aşma emri verdi.

¹⁶⁰ Uçarol, *gös.yer.*

¹⁶¹ Karal, *Osmanlı ...*, c. V, s. 235.

¹⁶² Jorga, *a. g. e.*, c. V, s. 470-471; Afif Büyüktuğrul, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. II, İstanbul 1982, 417-420; Vahid Çabuk, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 8, 1. Baskı, Emre yayıncılık, İstanbul 1999, s. 302

Savaşın daha geniş alanlara yayılmaması için Avrupa devletleri böyle bir girişimde bulunmuşlardı. Rusya bununla da kalmayıp 21 Şubat 1854 tarihinde halkına bu savaşın bir haçlı savaşı olduğunu duyuruyordu.¹⁶³

Rusya'nın savaşa devam etmesi üzerine, İngiltere ve Fransa Osmanlı Devleti ile 12 Mart 1854 tarihinde İttifak Antlaşması yaptılar.¹⁶⁴Buna göre, iki devlet haksız olarak saldırıya uğramış olan Osmanlı Devleti'ne yardım etmek ve topraklarını korumak üzere, kara ve deniz kuvvetleriyle destek vermeyi taahhüt ediyorlardı. Barış, ancak ortaklaşa görüşülüp imzalanacaktı. İngiliz ve Fransız askerleri, barış sözleşmesinin yapılmasından itibaren en geç kırk gün içerisinde Osmanlı topraklarını boşaltacaklardı.

Bu antlaşmanın yapılmasından hemen sonra, 27 Mart 1854 tarihinde İngiltere ve Fransa Rusya'ya resmen savaş ilan ettiler. Böylece Rusya'ya karşı üç devlet birleşmiş oldu.¹⁶⁵

Müttefikler ve Rusya arasında savaş, Rumeli ve D. Anadolu kıyılarından başka, Kırım'da ve Baltık Denizinde oldu. İngiliz ve Fransızlar Rus deniz gücünü yok etmek için savaşı, büyük bir tersaneye sahip olan Sivastopol'un bulunduğu Kırım'a taşıdılar. Burada daha çok İngiliz ve Fransız birlikleri bulunuyordu. Osmanlı kuvvetleri ise Kafkaslardaki savaşın yükünü üzerlerine almışlardı. Ancak burada Rusları durduramadılar. Doğu Anadolu'ya giren Rus birlikleri 25 Kasım 1855 tarihinde Kars'ı ele geçirdiler.¹⁶⁶

Müttefikler savaşın Kırım'da kısa süreceğine ve zaferin kesin olacağına inanıyorlardı. Başlıca amaçları Sivastopol'u almaktı. Şehir kuşatıldı. Ruslar kuşatmayı yaramadılar. Gemilerini Sivastopol önlerinde batırarak müttefiklerin şehre yaklaşmasına engel olmaya çalıştılar. İtalyan birliğini kurmaya çalışan Piyomente hükümeti kendi davasına Avrupa'nın dikkatini çekmek, Avusturya'ya karşı İngiltere ve Fransa'nın yardımını sağlamak için savaşa katılmak istedi. İngiltere, Fransa ve

¹⁶³ Yeniçeri, *a. g. m.* , s. 847.

¹⁶⁴ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.* , s. 321-324.

¹⁶⁵ Uçarol, *a. g. e.* , s. 201.

¹⁶⁶ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı* ....1, s. 126.

Piyomente arasında bir antlaşma yapıldı. Bu antlaşma gereğince 15 bin Piyomente askeri Kırım'a gönderildi. Osmanlı Devleti'nin yanında yeni bir devlet daha oldu. 9 Eylül'e gelindiğinde Sivastopol alınmış, Ruslar barış istemeye başlamışlardır.¹⁶⁷

Güneye inme politikasının sonucu olarak Osmanlı Devleti'nin yıkılması için elinden geleni yapan Çar I. Nikola'nın 2 Mart 1855'de ölmesinden sonra yerine geçen Çar II. Aleksandr barış taraftarıydı ve bir an önce savaşı sona erdirmek istiyordu. Esasen Rusya'nın savaşı sürdürmesi imkansız hale gelmişti. Savaş uzadıkça müttefiklerin üstünlüğü artıyordu. Ayrıca Rusya'nın uyguladığı abluka sonucunda Rusya'nın dışardan yeni silahlar alması çok zordu.¹⁶⁸

Rusya'nın bu güç durumundan kendine çıkar sağlamak isteyen Avusturya tarafından 16 Aralık 1855 tarihinde Rusya'ya aşağıdaki maddeleri kapsayan bir ultiatom verildi.

1. Eflak ve Boğdan, büyük devletlerin koruması altında olacak; iç işlerini yine bu kolektif koruma altında düzenleyecekler ve büyük devletlerin onayı olmadan Osmanlı Devleti bu topraklara asker sokamayacak
2. Tuna nehriindeki ulaşım için Avrupa devletlerinin katılacağı yeni bir rejim kurulacak
3. Karadeniz tarafsız hale getirilecek. Yani Karadeniz'de ne Osmanlı Devleti'nin ne de Rusya'nın savaş gemisi ve tersanesi bulunmayacak
4. Osmanlı padişahının bağımsızlık ve egemenlik haklarına dokunulmaksızın Hıristiyan tebaaya yeni haklar verilecek.¹⁶⁹

Bunlardan farklı olarak, Avusturya ultiatomunun bir maddesi daha vardı. Buna göre, devletler "Avrupa'nın çıkarları doğrultusunda" başka şartlarda ileri sürebileceklerdir.

Rusya bu ultiatoma 5 Ocak 1856 tarihinde verdiği muğlak bir ifade ile ilk dört noktayı kabul ettiğini, fakat 5. noktayı kabul edemeyeceğini bildirdi. Çünkü bu

¹⁶⁷ Turgut Subaşı, "Sultan Abdülmecid Ve Sultan Abdülaziz", *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12., Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 763.

¹⁶⁸ Şahin, *a. g. m.*, s. 541.

¹⁶⁹ Armaoğlu. *19. Yüzyıl.....*, s.250; Subaşı, *a. g. m.*, s. 763.

maddenin tam olarak ne söylemek istediği açıklanmamıştı. Bu sebeple niteliğini ve niceliğini bilmediği bir şeyi peşinen kabul edemeyeceğini bildirdi. Avusturya ultiyatomu verirken, Rusya'nın bunları kabul etmemesi halinde kendisinin de Rusya'ya karşı savaşa katılacağını bildirmişti. Bu ihtimal ise, en çok Prusya'yı telaşlandırdı. Prusya'da artık savaşın ve Avrupa'nın bu karışık ortamının sona ermesini istiyordu. Bundan dolayı Prusya Kralı IV. Friedrich - Wilhelm, yeğeni II. Aleksandr'a mektup yazarak ultiyatomu kabul etmesini sağladı ve Rusya 16 Ocak 1856 tarihinde ultiyatoma olumlu cevap vererek savaşı sona erdirdi.¹⁷⁰ Çar II. Aleksandr'ın bunları kabulüyle Paris Barış Kongresi düzenlendi.¹⁷¹

4. 2. 7. Paris Antlaşması

Kırım Savaşını sona erdirmek amacıyla düzenlenmesine karar verilen Paris Kongresi, Fransız Dışişleri bakanı Von Valeski başkanlığında Osmanlı, İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Prusya ve Piyemonte devletlerinin katılımıyla 25 Şubat 1856 tarihinde çalışmalarına başladı. Paris Kongresi, gerçekten Viyana Kongresi'nden (1815) sonra büyük Avrupa devletlerinin ilişkilerinde bir denge kuracak olan önemli bir kongre niteliği taşımaktadır. Kongrenin diğer önemli bir özelliği ve önemi ise, toplantıya Osmanlı Devletinin davet üzerine katılmasıydı. Bu tarihe kadar Hıristiyan devletlere dayandırılmış ve onlarla sınırlandırılmış bulunan Avrupa sisteminin bu tarihten itibaren şeklen de olsa, Hıristiyan topluluğun sınırları dışına taşınmış olmasıdır.¹⁷² Barış kongresi sırasında müttefikler arasındaki işbirliği korunamamakla beraber 30 Mart 1856 tarihinde antlaşma imzalanmıştır. Antlaşma Avusturya'nın ultiyatomu ile Rusya tarafından da kabul edilmiştir. Bu antlaşma ile Osmanlı Devleti'ni ilgilendiren çok önemli kararlar alınmıştır.¹⁷³

34 maddeden oluşan Paris Antlaşması'nın belli başlı maddelerinin kapsamı özetle şöyledir:

1. Bu antlaşma ile savaşan devletler arasında bir barış dönemi başlamıştır.

¹⁷⁰ Armaoğlu, *gös.yer.*

¹⁷¹ Subaşı, *a. g. m.*, s. 763.

¹⁷² Mehmet Gönübol, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, Ankara 1975, s. 55.

¹⁷³ Yeniçeri, *a. g. m.*, s. 852.

2. Devletler savaş sırasında ele geçirdikleri topraklardan derhal çekileceklerdir; dolayısıyla müttefikler, Kırım'ı ve Sivastopol'u, Ruslar da D. Anadolu'da işgal ettiği toprakları boşaltacaklardır.
3. Savaş suçluları için genel bir af çıkarılacak, alınan tutsaklar karşılıklı olarak bırakılacaklardır.
4. Bu antlaşmayı imzalatan devletlerin herhangi biriyle Osmanlı Devleti arasında bir anlaşmazlık çıkarsa taraflar silaha başvurmadan öteki devletlerin arabuluculuğunu kabul edeceklerdir. Yine bu devletler Osmanlı Devleti'nin Avrupa devletler hukukundan faydalanmasını kabul edecekler, ayrıca Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne saygı duyup bunu garanti altına alacaklar.
5. Boğazların kapalı tutulması hükmünü getiren Londra Antlaşması(1841), değişikliğe uğramadan yürürlükte kalacaktır.
6. Karadeniz, tarafsız hale getirilecek; denizin hiçbir kıyısında donama ve tersane bulundurulmayacak, bütün devletlerin ticaret gemilerine açık, savaş gemilerine kapalı olacaktır.
7. Tuna Irmağında gidiş-geliş serbest olacak, bunun yönetimi, bu antlaşmayı imzalayan devletlerin temsilcilerinden oluşturulacak bir komisyon tarafından yürütülecek.
8. Rusya'nın boşaltacağı Tuna Irmağı deltasından bir kısmı Boğdan'a bırakılacak; Osmanlı Devleti'ne bağlı kalacak Eflak ve Boğdan'ın imtiyazları genişletilecek; bu iki memleket antlaşmayı imzalayan devletlerin ortak garantileri altında olacak, fakat iç işlerine karışılmayacak.
9. Bu antlaşmayı imzalayan devletlerin garantisi altına alınacak olan Sırbistan'a bu devletlerin onayı olmaksızın Osmanlı Devleti askeri birlikler sevk edemeyecektir.¹⁷⁴

Bunlardan başka, antlaşma metninde Sultan Abdülmecit'in ilan ettiği Islahat Fermanı'nın toplantıya katılan devletler tarafından son derece olumlu karşılandığı belirtilmiştir.¹⁷⁵

¹⁷⁴ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, c. 4, TTK Basımevi, Ankara 1992, s. 285-286;

Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 341-353; *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 243-266.

¹⁷⁵ Ali Sevim, Yaşar Yücel, *gös.yer.*

4. 2. 8. Paris Antlaşması'nın Sonuçları

1856 Paris Antlaşması, yukarıda belirtilen maddelerinden de anlaşılacağı üzere, her şeyden önce Avrupa güçler dengesini yeniden düzenlemekteydi. Kongreye katılan devletler, bu antlaşma ile, Rusya'nın daha önceki tarihlerde kendi lehine bozmaya çalıştığı devletlerarası dengeyi, Avrupa sistemine Osmanlı Devleti'ni de katarak, yeniden kurmayı amaçlamışlardır.

1856 Paris Antlaşması'nın en mühim noktası Karadeniz'i gayri askeri hale koymuş olmasıdır. Antlaşmanın 11. maddesinde Karadeniz'in tarafsızlaştırıldığını ve bu denizin su ve limanlarının bütün devletlerin ticaret gemilerine açık olduğunu, antlaşmanın 14. ve 19. maddelerinde yazılı olan istisnalar dışında, bu denizin sahilardı olan ve olmayan bütün devletlerin savaş gemilerine kesin ve daimi olarak yasal edildiği söylenmektedir. 13. madde, Karadeniz'in tarafsızlaştırılmasının sonucu olarak bu deniz kıyılarında tersane ve tesislerinin gereksiz olduğu ve buralarda Osmanlı ve Rusya'nın donanma ve tersane bırakmama ve yapmamayı karşılıklı olarak taahhüt ettiklerini bildirmektedir. Karadeniz gayri askeri bir hale konuluyor ve bu deniz kıyılarındaki mevcut tersaneler yıkılıyordu.¹⁷⁶

Nitekim, Karadeniz'in tarafsızlığının sağlanması, Boğazların yabancı savaş gemilerine kapalılığı ilkesinin sürdürülmesi, Eflak-Boğdan ve Sırbistan topraklarındaki yönetimlerin kongreye katılan devletlerin ortak garantisi altına alınması ile, Rus nüfuzu bu bölgeden kaldırılmıştır. Böylece, Karadeniz'in doğusundan Adriyatik Denizi'ne kadar uzanan siyasi bir kuşak meydana getirilerek, Rusya'nın güneyinde tampon bir bölge oluşturulmuştu. Bu da Rusya'nın Balkanlarda harekete geçmesi halinde antlaşmada imzası bulunan devletleri karşısında bulması demektir. Bu suretle Rusya'nın "güneye inme" politikası önlenmiş oluyordu. Bu ise, bundan böyle Rusya'nın daha çok daha çok doğu politikasına önem vermesine ve Avrupa'da genişleme hareketini hızlandırmasına yol açmıştır.¹⁷⁷

¹⁷⁶ Baltalı, *a. g. e.*, s. 31 - 32.

¹⁷⁷ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 349 - 350.

Osmanlı Devleti ise, Paris Antlaşması ile savaştan önceki sınırlarına kavuşmuştur. Rusya'nın XVIII. Yüzyılın başlarından itibaren kazanmış olduğu ayrıcalıklardan ve bunlardan doğan iç işlerine karışmalarından, bir süre de olsa kurtulmuş oluyordu. Rusya'nın güneye inmesini önleyecek önlemlerin getirilmesiyle, geçici bir dönem için de olsa, Rus tehlikesinden ve baskısından kurtulmuş bulunuyordu. Ayrıca Avrupa devletler hukukundan yararlanması, bununla beraber Avrupa sistemine girmesi resmen kabul edilmiştir. Böylece topraklarının bütünlüğü, büyük devletlerin kefilliği altına girerek; avantajlı bir duruma geçmiştir.¹⁷⁸

Bu yönleri ile Osmanlı Devleti'nin Paris Antlaşması'ndan karlı çıktığı söylenebilir. Ne var ki, bu, görüntüden ibaret olmuştur.

Bir defa, sahip olduğu topraklarından dolayı aslında bir Avrupa devleti olan ve bu kıtadaki devletlerle çok önceden diplomasi ilişkileri kurmuş bulunan Osmanlı Devleti'nin, Avrupa devleti sayılması ve Avrupa devletler hukukundan yararlanması ilkesi, bir şekil değişikliğinden ibaret olup, pratikte büyük bir önem taşımıyordu. Çünkü, Avrupa devletlerinin kendi aralarında bile, bu gibi prensiplere çok fazla saygı gösterdikleri yoktu. Bu nedenle, bundan sağlanacak garantilerin kağıt üzerinde kalması muhtemeldi. Diğer taraftan, Osmanlı'nın Avrupa'da bulunan topraklarının sınırları korunmakla beraber, Balkanlarda bulunan özerk yönetimlerin Avrupa devletlerinin kefilliği altına girmesi bu bölgede Osmanlı Devleti'nin nüfuzunun azalmasına sebep olmuştur. Bunların yanı sıra Osmanlı Devleti kongreye savaşı kazanmış bir devlet olarak katılmış ancak antlaşmanın Karadeniz ile ilgili maddesi Rusya'nın yanında Osmanlı Devleti içinde geçerli kabul edilmiştir. Bu da Osmanlı Devleti'ne yapılan haksızlıktı. Islahat Fermanının antlaşmada yer alması ise, Osmanlı Devleti aleyhine bir durum ortaya çıkarmıştır. Büyük Avrupa devletleri bu madde ile Osmanlı Devletinin iç işlerine karışmamayı taahhüt etmişlerse de, fermanın uygulanmasından doğacak sorunlar ile, Osmanlı Devleti'nin iç işlerine ortaklaşa mücadele edebilecekleri açık bir kapı bırakmışlardır. Kapitülasyonların devam ettirilmesi için bu duruma daha uygun bir ortam hazırlıyordu. Bu bakımdan Paris Antlaşması, uygulama olanaklarından yoksun koşullarıyla, Osmanlı Devleti'nin

¹⁷⁸ Uçarol, *a. g. e.*, s. 206; Murat Sarıca, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1980, s. 157.

geleceği için bir garanti olmaktan çok uzak görünüyordu. Bu ise barışın uzun ömürlü olmayacağını gösteriyordu.¹⁷⁹

Paris Antlaşması, Kırım Savaşına katılan diğer devletlere ise, doğrudan bir çıkar sağlamamıştır. Ancak dolaylı olarak her devlet, kendisine göre bazı çıkarlar elde etti.

İngiltere, Rusya'nın Karadeniz'deki donanma ve tersanelerinin yok edilmesi ve bu denizde donanma bulundurmasını önlemekle, sömürgeleri ve Yakındoğu ticareti için büyük bir tehlikeyi geçici bir süre için de olsa ortadan kaldırmış oldu. Daha sonra, Rusya, 1870 sonlarında Fransa ve Prusya arasındaki savaşın oluşturduğu karışık uluslar arası ortamdan yararlanarak, bu hükmü tek yanlı olarak kaldırmıştır.¹⁸⁰

Fransa, Rusya'nın özellikle Kutsal Yerler Sorununu bahane ederek Boğazlar ve Akdeniz'e inerek, kendi nüfuz alanlarını tehdit ettiğinden savaşa girmişti. Paris Antlaşması ile bu tehlike ortadan kalkmıştı. Bunun içinde Fransa memnundu. Ayrıca, bu savaşla Koalisyon Savaşlarından itibaren kendisine karşı kurulmuş bulunan ittifak grubunu parçalamış oldu. Antlaşmanın Paris'te yapılması ise, Fransa'yı Avrupa siyasetinde yeniden üstün bir konuma getirmiş oldu.

Piyemonte, Paris Kongresi'ne katılmakla, İtalyan birliğini kurma düşüncesini devletlerarası bir kuruluşta tanıtmaya ve savunma imkanına kavuşmuştur. Böylece, İtalyan birliği sorununu Avrupa politikasının konuları arasına dahil etmeyi başarmıştır.¹⁸¹

Böylece, Kırım Savaşı sonucunda imzalanan Paris Antlaşması ile, Avrupa'da yeni bir siyasi denge kurulmuş oldu. Kongre aslında barış antlaşması hazırlamak için toplanmıştı. Ancak bunun yanında, kongrede barış ile doğrudan ilgili olmayan, “deniz savaşı hukuku” gibi başka konularda görüşülmüş ve karara bağlanmıştır. Bu

¹⁷⁹ Uçarol, *a. g. e.*, s. 207.

¹⁸⁰ Haluk Ülman, “Tanzimat'tan Cumhuriyete Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat'tan Cumhuriyet'e Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 278; Karal, *Osmanlı....*, c. V, s. 245.

¹⁸¹ Karal, *Osmanlı....*, c. V, s. 245 - 248.

ise, uluslar arası örgütlemenin gittikçe güç kazandığını göstermesi bakımından, kongreye ayrıca önem sağlamıştır.¹⁸²

Fakat, Paris Antlaşması'nın getirdiği barış, çeşitli nedenlerle uzun ömürlü olmadı. Nitekim, antlaşmanın hemen arkasından Osmanlı Devleti ile diğer Avrupa devletleri iç ve dış yeni sorunlarla uğraşmaya başladılar.

4. 3. 1871 Londra Boğazlar Antlaşması ve Karadeniz'in Tarafsızlığının Kaldırılması

1856 Paris Antlaşmasının getirmiş olduğu statüden fazlaca rahatsız olan Rusya, bu statünün değiştirilmesi için fırsat kollamaya başlamıştır. Nihayet 1870 Fransa- Prusya savaşında, Fransa'nın yenilmesini fırsat bilip, ilgili devletlere Paris Antlaşmasının hükümlerine uymayacağını bildirmiştir.¹⁸³

Rusya'nın bu notasını, Osmanlı Devleti, İngiltere ve Avusturya-Macaristan İmparatorluğu kabul etmediler. Buna karşılık Fransa, Sedan Savaşı yenilgisinin sıkıntısı içinde olduğundan, kendi derdiyle uğraşıyordu. Almanya ise, daha önceden bu sorunda Rusya'yı destekleyeceğini söylemişti. Bu nedenlerden ve artık Avrupa'da barış isteyen Bismarck, sorunun Londra'da toplanacak bir konferansta çözümlenmesini önerdi. Diğer devletler de buna uydular. Tek başına kalan Osmanlı Devleti de zorunlu olarak bu öneriyi kabul etti.¹⁸⁴ Böylece, Avrupa'nın içinde bulunduğu siyasi ortamın sonucu olarak, konunun devletlerarası bir konferansta görüşülmesi kararlaştırıldı.¹⁸⁵

Bunun üzerine Londra'da 17 Ocak 1871 tarihinde Osmanlı Devleti, İngiltere, Rusya, Fransa, Almanya, İtalya, Avusturya'nın katılımıyla bir konferans

¹⁸² Gönlübol, *a. g. e.*, s. 55 - 56.

¹⁸³ Abisel, *a. g. e.*, s. 15; Uçarol, *a. g. e.*, s. 207.

¹⁸⁴ Uçarol, *a. g. e.*, s. 308 ; Hakan Emanet, *Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003, s. 67.

¹⁸⁵ Londra Konferansı ve Karadeniz'in Tarafsızlığının Kaldırılması için bkz. BOA. DUİT. 141/34-5.

toplandı.¹⁸⁶ Görüşmelerin sonucunda Rusya'nın isteklerine uygun olarak 13 Mart 1871 tarihinde Karadeniz'in yeni statüsünü belirleyen 9 maddelik bir anlaşma imzalandı.¹⁸⁷ Buna göre:

1. Paris Antlaşması'nın, Rusya'nın Karadeniz'de savaş gemisi bulundurma ve tersane yapmasını önleyen hükümleri kaldırılıyordu.
2. Boğazların kapalılığı ilkesi, Paris Antlaşması'ndaki şekliyle korunacaktı.
3. Karadeniz yine bütün devletlerin gemilerine açık olacaktı.¹⁸⁸

Bu antlaşmayla, Boğazların savaş gemilerine kapalılığı ilkesi devam etmekle beraber, 1856 Paris Antlaşması ile ortaya konulan Karadeniz'in tarafsızlığı ilkesi ortadan kalkmıştır. Bunun bir sonucu olarak, Rusya'nın Karadeniz'de silahlanması kabul edilmiş, buda Osmanlı Devleti'nin Karadeniz kıyılarının, yeniden Rus tehdidi ile karşı karşıya kalmasına neden olmuştur.¹⁸⁹

Bu suretle Rusya, Kırım Savaşı yenilgisi sonucunda kabul etmek zorunda kaldığı Paris Antlaşmasının kendini bağlayıcı hükümlerini, devletlerarası ilişkilerden yararlanarak kaldırmış ve diplomatik bir başarı sağlamış oldu. Rusya'nın bu başarısı Osmanlı ülkesinde yaşayan Ortodoks ve Slav toplumları da sevindirdi ve Rusya'ya olan güvenlerini artırdı.¹⁹⁰

Osmanlı Devleti, bazı hallerde Boğazları açabilme olanağına kavuştuğu için biraz da olsa bu antlaşmadan memnundu. Ancak Karadeniz'in tarafsızlığının kaldırılması sonucu Osmanlı Devleti Karadeniz kıyıları için Rus tehdidi tekrar gündeme gelmişti. Bundan dolayı da endişe duyuyordu.

¹⁸⁶ Konferansın toplanması ve çalışması hakkında ayrıntılı bilgi için, bkz. Cemal Tukin, *a. g. e.*, s. 346-361; Kemal Baltalı, *1856- 1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu*, Ankara 1973, s. 105-121.

¹⁸⁷ Tukin, *a. g. e.*, s. 361; Bu antlaşma hakkında *Mecmua-i Muahedat*, c. V, s. 103'te şu bilgi verilmektedir: "Paris muahede-i umumiyesinin bazı bendlerinin tadilini ve hususat-ı saireyi muhtevi Devlet-i Aliyye ve Almanya ve Avusturya ve Fransa ve İngiltere ve İtalya ve Rusya devlet-i fahimeleri beyinde Londra'da akd olunan ahidname-i hümayunun suretidir. Düvel-i saire-yi müşarünileyhin taraflarına başka başka tasdikname-i hümayun ita kılınmıştır."

¹⁸⁸ Antlaşmanın metni için bkz. *Mecmua-i Muahedat*, c. V, s. 103- 108; Erim, *a. g. e.*, s. 369-371.

¹⁸⁹ Karadeniz Meselesi, Boğazlar Meselesi için bkz. BOA. DUİT. 141/37-7.

¹⁹⁰ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VII, TTK Yayınları, Ankara 1956, s. 64.

Diğer Avrupa devletleri ise, bu sıralarda “Doğu Sorunu” yüzünden çıkabilecek bir savaşın Rusya’nın çıkarlarına uygun düşüp kendi çıkarlarını tehdit edeceği için, Londra Antlaşması ile savaşın önlenmesi düşüncesiyle, durumdan memnundular. Bununla beraber, 1856 Paris Antlaşması ile kurulan güçler dengesi bu antlaşmayla bozulmaya başlamıştır. Bu da başta Osmanlı Devleti ile Rusya arasında olmak üzere, devletlerarası ilişkilerde önemli değişikliklere yol açacak bir ortam oluşturdu.¹⁹¹

4. 4. 1877 – 1878 Osmanlı – Rus Savaşı ve Boğazlar Meselesi

4. 4. 1. Savaşın Sebepleri

Rusya’nın Kırım Harbindeki mağlubiyeti prestijinin kırılmasına neden olmuştu. Rusya, Paris Antlaşması ile kaybettiği eski durumunu kazanmak için fırsat kolluyordu. Avrupa’nın 1870 – 1871 yıllarındaki durumu Rusya’nın aradığı fırsat için çok elverişli idi. Rusya Osmanlı Devleti’ne karşı takip ettiği siyasetine geri dönebilmek fırsatını elinden kaçırmamıştı. İlk adım Karadeniz’de Rus donanması bulundurulmasını yasak eden 1856 Paris Antlaşması’nın 11. 12. 13. ve 14. maddelerinin kaldırılması ile atılmış ve hukuki formalite 1871 Londra Konferansı’nda tamamlanmıştı. Rusya’nın bu tek taraflı teşebbüslerine bu durumdan çıkarları zedelenen İngiltere karşı koyabilirdi. Ancak Paris Antlaşması’nı imzalayan diğer Avrupa devletlerinin durumu İngiltere’yi yalnız ve çaresiz bırakıyordu. Avusturya – Macaristan hala 1866 yılında Prusya’ya karşı uğradığı mağlubiyetin açtığı yaraları kapatamamış, toparlanmaya çalışıyordu. 1866’dan sonra artık Almanya adını benimseyen Prusya ile savaş halinde olan Fransa’nın milletlerarası konulara ayıracak zamanları yoktu. İtalyan birliğinin önderi Sardinya ise bütünlüğünü tamamlayarak Roma arazisini ele geçirmek davasına düşmüştü.¹⁹²

Bu gelişmelere paralel olarak Ruslar Balkanlarda Panslavizm politikasını vasıta olarak kullanmaya başlamışlardı. Rusya’nın kışkırtmasıyla, Balkanlarda Hıristiyan halk arasında Osmanlı hakimiyetine karşı ayaklanmalar başladı ve giderek

¹⁹¹ Uçarol, *a. g. e.* , s. 309.

¹⁹² Yuluğ Tekin Kurat, “1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbinin Sebepleri” *Bellekten*, c. XXVI, sayı: 103, Ankara 1962, s. 571.

çoğaldı. Bunlardan 1875 yılında Bosna Hersek'te çıkan isyan, suni bir şekilde büyütülerek, beynelmilel bir mesele haline getirildi. Rusların teşvikiyle Karadağ ve Sırbistan, Bosna asilerine yardım ettiler ve Osmanlı Devleti'ne karşı savaş açtılar(1876). Bunun üzerine, Rus Hükümeti Sırlara gönüllü asker ve para yardımında bulundu. Sırbistan'a giden Rus kuvvetleri başına general Çernyayev tayin edildi. Osmanlı kuvvetleri Sırları ve general Çernyayev'i bozguna uğrattı.¹⁹³

İstanbul'daki Rus elçisi ve Rus casus teşkilatının şefi general İgnatiyev(1868'de Buhara'ya elçi olarak giden ve en koyu bir panslavist olan) Balkan Slavları ve Ortodoks reaya arasında yaptığı kışkırtıcı faaliyet ile, Babıali'nin reaya arasında yatıştırıcı siyaset takibine engel oluyordu. Ancak Sırların yenilgisi üzerine Balkanlarda etkisinin azalacağını gören Rusya 31 Ekim 1876 tarihinde Osmanlı Devleti'ne 48 saatlik bir ultiatom vererek, Sırbistan ve Karadağ ile yapmakta olduğu savaşa son vermesini ve bunlarla iki aylık bir ateşkes antlaşması yapmasını istedi.¹⁹⁴

Osmanlı Hükümeti, Rusya'nın ağır şartlar taşıyan bu ultiatomunu, diğer devletlerden yardım göremeyeceğini bildiğinden, 1 Kasım 1876 tarihinde kabul etti. Ancak Balkan bunalımı ciddiyetini korumaktaydı. Rusya bu ultiatomuyla Osmanlı Devleti'nin askeri hareketini durduracak bir mütareke yapılmasını sağlamış ve Balkanlarda insiyatifi eline almıştı. Bundan sonra ise, Balkan bunalımını sadece Sırbistan, Karadağ sorunu halinden çıkartarak, bir "Doğu Sorunu" haline getirmiş ve bunun çözümlenmesini istemeye başlamıştır. Rusya'nın buradaki asıl amacı güneye inme politikasını gerçekleştirmektir.¹⁹⁵

Rusya'nın Balkan bunalımını, daha genel anlamıyla "Doğu Sorunu"nu tek başına çözümlenmeye kalkışması, Osmanlı topraklarını işgal etmesi ya da nüfuzu altına alması demektir. Böyle bir durum İngiltere'nin "Doğu" çıkarlarını tehlikeye düşürecek. Bu sebeple 9 Kasım 1876'da Osmanlı Devleti'nin bağımsızlığının ve

¹⁹³ Kurat, *Rusya Tarihi*, s. 354.

¹⁹⁴ Kurat, *gös.yer.* ; Uçarol, *a. g. e.* , s. 328.

¹⁹⁵ Uçarol, *a. g. e.* , s. 328 – 329.

toprak bütünlüğünün korunmasından yana olduğunu, gerekirse bunun için savaşı bile göze alacağını açıkladı.¹⁹⁶

Balkan bunalımı ile başlayan gelişmeler, İngiltere ve Rusya'yı çıkarlarının çatışması nedeniyle bir kez daha karşı karşıya getirmişti.

Bu sebeple İngiltere, Balkan bunalımını Rusya'nın tek başına çözümlemesine razı olmayacağını, sorunun çözümü için devletlerarası bir konferans düzenlenmesini ve konunun burada ele alınması gerektiğini açıkladı. Bunun için çalışmalar yaptı. Buna diğer Avrupa devletleri de razı oldular.

Osmanlı Devleti böyle bir konferansın toplanmasına, devletlerarası hukuka, kendi bağımsızlığına ve toprak bütünlüğüne aykırı olacağını ileri sürerek karşı çıktı. Ancak İngiltere'nin, bu konferansla Osmanlı Devleti'nin iç işlerine karışılmış olunmayacağını, Osmanlı Devleti kabul etmese de bu toplantıyı yapılacağını söylemesi karşısında Osmanlı Devleti konferansın toplanmasına razı olmak zorunda kaldı.¹⁹⁷

Balkan sorununu görüşmek ve bölgedeki karışıklığa son vermek için toplanacak konferansa; 1856 Paris Antlaşması'na katılmış bulunan İngiltere, Fransa, Rusya, Avusturya, Almanya ve İtalya bir temsilci gönderdi. Bunlar konferanstan önce 11 – 12 Aralık 1876 tarihlerinde İstanbul'da kendi aralarında toplanıp konferansta ele alınacak konuları görüştüler.¹⁹⁸

Bu hava içerisinde İstanbul ya da Tersane Konferansı, diğer devletlerin temsilcilerine Osmanlı Devleti'nin temsilcisinin de katılımıyla, 23 Aralık 1876 tarihinde resmi toplantısına başladı. Konferans başkanı olan Hariciye Nazırı Saffet Paşa, açış konuşmasını yapacağı sırada, dışarıda top atışlarının yapıldığı duyuldu. Bunun üzerine Saffet Paşa, Avrupa devletlerinin temsilcilerine gelen bu top sesleriyle Osmanlı Devleti'nin Meşrutiyeti ilan ettiğini ve bundan dolayı da artık konferansın toplanmasına gerek kalmadığını bildirdi. Bunun sonucunda Osmanlı

¹⁹⁶ Enver Ziya Karal, *Osmanlı Tarihi*, c. VIII. , TTK Yayınları, Ankara 1962, s. 25 – 26.

¹⁹⁷ Uçarol, *a. g. e.* , s. 329.

¹⁹⁸ Kurat, *a. g. m.*, s. 587.

Devleti iç ve dış nedenlerin sonucunda mutlak monarşiden, meşruti monarşiye geçmiş oldu.¹⁹⁹

Osmanlı Hükümeti Meşrutiyeti ilan etmekle, Hıristiyan toplumların temsilcileri vasıtasıyla sorunlarını mecliste çözümleyebileceklerini ve bundan dolayı Avrupa devletlerinin bunları savunmalarına gerek kalmadığını belirtmekteydi. Meşrutiyeti ilan etmekle Konferansın toplanma nedenlerini ortadan kaldırmak, hiç olmazsa bu devletlerin yapacakları önerileri hafifletmek istemiştir. Fakat, Konferansa katılan devletlerin temsilcileri Meşrutiyetin ilan şeklini, çalışmalarını önlemeye yönelik bir taktik olarak gördüler ve toplantıya devam ettiler.²⁰⁰

Konferans sonucunda, Osmanlı Hükümetinden, Sırbistan ve Karadağ'ın savaştan önceki durumlarının tanınması ve topraklarının genişletilmesi, Bosna-Hersek ve Bulgaristan'a bazı ayrıcalıklar ile özerklik verilmesi istendi. Ayrıca, Bosna – Hersek ve Bulgaristan'da yapılacak reformlar, yabancı devlet temsilcilerinden oluşan komisyonların gözetiminde yürütülecekti. Bulgaristan'ın güvenliğinin sağlanması için, buraya 5.000 Belçika askeri gönderilecekti. Bunların kabul edilmesi içinde bir haftalık süre tanıdılar.²⁰¹

Osmanlı Hükümeti, konferans başlamadan önce Avrupalı devletlerin Osmanlı Devletini ilgilendiren bir konu olmasına rağmen Osmanlı temsilcilerini aralarına almadan hususi olarak görüşmelerine zaten tepkiliydi. Osmanlı Hükümeti, devletin bağımsızlık, şeref ve haysiyetine bir darbe olarak gördüğü bu önerileri reddetti.²⁰² Babıali'nin bu önerileri reddi üzerine bütün bu aşırı taleplerin esas muharriki olan Rusya, iki devlet arasında aracı rolü oynayan Salisbury'nin tesiriyle, taleplerini daha mutedil bir hale getirmeye razı olmuş ve bu talepler konferansın sekizinci toplantısında Babıali'ye bildirilmiştir. Burada Sırbistan'a ve Karadağ'a verilecek arazi azaltılıyor, belediye reislerinin seçimi Babıali'ye bırakılıyor, valilerin büyük devletler muvafakatiyle tayin edilmesi ancak beş senelik bir intikal devresine indiriliyor ve bunun Bulgaristan'da mutlaka bir Hıristiyanın olması şart

¹⁹⁹ Uçarol, *a. g. e.* , s. 329 – 330.

²⁰⁰ Bekir Sıtkı Baykal, "93 Meşrutiyeti" , *Bellekten*, c. VI. , sayı 21 – 22, Ankara 1942, s. 58 – 59.

²⁰¹ Armaoğlu, *19. Yüzyıl ...* , s. 513; Uçarol, *a. g. e.* , s. 330.

²⁰² Kurat, *a. g. m.* , s. 588.

koşulmuyordu. İkame edilecek olan beynelmilel komisyon yalnız bir kontrol komisyonu ünvanını taşıyacak ve üyeleri yalnız adı geçen devletlerin değil, diğer devletlerin ve Babıali'nin üyelerinden oluşacaktı. Salisbury, Sadrazam Mithat Paşa'ya bu şartların kabul edilmesi için bir mektup göndermişti.²⁰³

Önerilen şartları kabul ettirmek için bunlara son taviz denilmiş, reddolunduğu takdirde konferansa katılan devlet elçilerinin olağanüstü temsilcilerle İstanbul'u terk edecekleri söylenmiştir. Babıali'nin bu ultimatomu reddetmesi üzerine konferans 20 Ocak 1877 tarihinde dağıldı. Ardından da konferansa katılan devletlerin elçileri ve temsilcileri İstanbul'dan ayrıldılar.²⁰⁴ Osmanlı Devleti ile bu devletler arasında bir gerginlik doğdu.

Bu durum üzerine Osmanlı Devleti, 1 Mart 1877 tarihinde Sırbistan ile savaştan önceki durum esas olmak üzere bir barış antlaşması yaptı. Karadağ ile bir uyuşma sağlanamadığından ateşkesi iki ay daha uzattı.

Osmanlı Devleti'nin bu davranışı Avrupa'da olumlu etki yaptı. Karadağ'a da istediği sınır değişikliği ile biraz toprak verilerek anlaşılırsa, "Doğu Sorunu"nun savaşa başvurulmadan çözümlenme ümidi uyandı. Nitekim bu amaçla, 22 Şubat 1877'den itibaren, Karadağ ile sınır anlaşmazlığını giderebilmek için İstanbul'da görüşmelere başlandı. Ancak, Karadağ'ın çok fazla toprak talebinde bulunmasına rağmen bazı devlet adamları, Karadağ'a istediği toprakların verilerek yaklaşmakta olan Osmanlı – Rus savaşının önlenmesini istemekteydi. Buna karşılık Hükümet gittikçe savaşı göze alan bir tutum içerisine giriyordu. Bu nedenle görüşmelerden bir sonuç alınamadı.²⁰⁵

İstanbul'da bu gelişmeler olurken Rusya'da, bir taraftan Panslavist hareketi doğrultusunda bütün Hristiyan toplumlarını Osmanlı aleyhine mücadeleye hazırladığı Balkanlarda tansiyonu yükseltmeye, diğer taraftan da Avrupa devletlerinin Osmanlı

²⁰³ B. Sıtkı Baykal, "1877 Harbi Ve Bununla İlgili Meseleler Hakkında Bazı Vesikalar (Salisbury'nin Mithat Paşa'ya mahrem bir mektubu ve Mithat Paşa'nın cevabı)", *Tarih Vesikaları*, c. V, Maarif Matbaası, Ankara 1942, s. 1 – 6.

²⁰⁴ Karal, *Osmanlı* ....., c. VIII, s. 28 – 34; Kurat, *a. g. m.* , s. 589.

²⁰⁵ Uçarol, *a. g. e.* , s. 330 – 331.

Devleti'ne karşı vaziyet almalarına çalışıyordu. İstanbul Konferansı'ndan bir sonuç alınamayacağıının anlaşılması üzerine, Rusya diplomatik girişimlere yeni bir yön ve hız vermişti.²⁰⁶

1876 Tersane Konferansı'na katılan devletler, Balkan sorununda Osmanlı Devletine takınılacak tutumu belirlemek amacıyla Londra'da toplandılar. Toplantı sonunda 31 Mart 1877 tarihinde bir protokol imzaladılar. Bunda, Osmanlı Devleti'nin daha önce Hıristiyan toplumlar için vaad ettiği ıslahatı yerine getirmesi ve bunların uygulanmasının da İstanbul'daki Avrupa büyük devletlerin elçileri vasıtasıyla kontrol edilmesi istenmekteydi. Ayrıca, Osmanlı Devleti'nin silahlı kuvvetlerinin azaltılması tavsiye ediliyordu.

Böylece Osmanlı Devleti, Londra Protokolü ile, Avrupa büyük devletlerini yine Rusya'nın yanında ve kendisinin karşısında bulmuştu. Ancak, istekler çok ağır olduğundan Osmanlı Devleti bunları 12 Nisan 1877 tarihinde reddettiğini bildirdi.²⁰⁷

4. 4. 2. Savaşın Başlaması

Rusya, Osmanlı Devleti'ni dış kaynaklardan yoksun bırakmayı ve onunla karşı karşıya kalmayı başarmıştı. Bu siyasi ortamdan yararlanarak Osmanlı Devleti'ne karşı 24 Nisan 1877 tarihinde savaş ilan etti.²⁰⁸

Rusya'ya göre, Osmanlı Devleti Londra Protokolünü reddetmekle, Balkanlarda barış ve güvenliğin korunmasını istemeyen bir duruma düşmüş oluyordu. Rusya, Balkanlar'da kendi çıkarlarını korumak ve Hıristiyan toplumların güvenliğini sağlamak için harekete geçtiğini iddia ediyordu. 1875 yılında başlayan isyan ve bunun getirmiş olduğu bunalımlı süreç savaşın nedeni olarak gösteriliyordu.

Gerçekte ise, Rusya'nın bu savaştaki amacı, Karadeniz'e kayıtsız şartsız egemen olmak, bu denizi Rusya'nın bir iç denizi yapmak, İstanbul'un savunma hatlarını ortadan kaldırarak Osmanlı Devleti'ni güçsüz ve hareket yeteneğinden

²⁰⁶ Kurat, Türkiye ve Rusya, s. 82.

²⁰⁷ Uçarol, *a. g. e.*, s. 332.

²⁰⁸ Tükin, *a. g. e.*, s. 369 – 370.

yoksun bırakmak, Rus nüfuzu ve koruyuculuğu altına alarak olası bir Avrupa anlaşmazlığında kolaylıkla İstanbul ve Boğazları ele geçirmek için uygun ortamı oluşturmaktı. Hıristiyanları ve Slavları korumak ise, bu amaçlarını gerçekleştirmesi için bir bahaneydi.²⁰⁹

Rusya'nın bu hedefleri gerçekleştirmesinden en çok çeken devlet İngiltere idi. Rusya'nın Boğazlar ve Mısır'ı işgal edebileceği ihtimalinden korkuyordu. İngiltere Dışişleri bakanı Lord Derby, 6 Mayıs 1877 tarihinde Rusya'nın Londra'daki elçisi kont Schuvalow'a verdiği bir notada, Rusya'nın İstanbul, Boğazlar ve Süveyş Kanalı'nın işgaline asla razı olmayacaklarını bildiriyordu. Başbakan Goçakof, buna verdiği cevapta, buraları işgal etmek niyetinde olmadıklarını açıklıyordu.²¹⁰

İngiltere bu teminatı aldıktan sonra, Osmanlı- Rus savaşını dikkatle takibe başladı. Rusların Tuna'yı geçip Balkanları işgale başlaması İngiltere'yi korkuttu. Bu sırada Londra'da, Ruslar yetişmeden Çanakkale Boğazı'nın İngilizler tarafından işgali gündeme geldi. Başbakan Beaconsfield, 6 Haziran'da İstanbul büyükelçileri Henry Loyard'a talimat vererek, Gelibolu'nun işgali için Sultanı ikna etmesini istedi. 30 Haziran'da İngiltere'nin Akdeniz donanması İzmir Körfezi'ne hareket emri aldı. 17 Temmuz'da Lord Derby, Rusya'nın Londra Büyükelçisine, Rusya'nın İstanbul'u işgali halinde İngiltere'nin de savaşa katılacağı uyarısında bulundu. Rusların Plevne'de kalmaları İngiltere'yi rahatlatmıştı. 11 Aralık'ta burası düşünce tekrar endişe ve korku başladı. Lord Derby, 13 Aralık'ta İstanbul'un işgal edilmemesi için yeniden ikazda bulundu. 20 Ocak 1878 tarihinde Edirne Rusların eline düştü.²¹¹ İngiltere, her ihtimale karşı donanmasını Çanakkale önlerine gönderdi. Fransa, İtalya, Almanya ve Avusturya tarafsızlıklarını ilan ettiler. Bir başka deyimle, hiçbiri tek başına savaşa karşı harekete geçmek için girişimde bulunmadı. II. Abdülhamit, Rusya'nın savaş ilan ettiği gün Avrupa devletlerine telgraflar çektiler, Paris

²⁰⁹ Bekir Sıtkı Baykal, "93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri", *Bellekten*, c. V, sayı 19, Ankara 1941, s. 353.

²¹⁰ Tükin, *a. g. e.*, s. 374

²¹¹ Anderson, *a. g. e.*, s. 195 – 199.

Anlaşması'nın sekizinci maddesi gereğince arabuluculuk yapmalarını istemiş ama bir karşılık alamamıştı.²¹²

Savaş, Balkanlarda ve Doğu Anadolu'da olmak üzere iki cephede cereyan etti. Osmanlı Devleti'nin böyle bir savaş için hazırlığı, hatta Rusya'ya karşı hazırlanmış bir savaş planı bile yoktu.²¹³

Bu genel durum içerisinde savaş başlayınca, Ruslar Balkanlar'da ve Doğu Anadolu'da ilerlemeye başladılar. Bu arada Romanya, Sırbistan ve Karadağ'da, Osmanlı Devleti'ne karşı Rusya'nın yanında savaşa girdiler. Doğu cephesinde, Anadolu Harp Orduları Başkomutanı Gazi Ahmet Muhtar Paşa komutasındaki birlikler Rusları Kafkaslara kadar gerilettiler. Fakat gerekli yardımları sağlayamadığından, 1877 yılı sonlarında Rusların Erzurum'a kadar gelmelerine engel olamadı. Tuna cephesinde ise, Ruslar üstün askeri kuvvetlerine rağmen Gazi Osman Paşa'nın savunduğu Plevne'yi aşamadılar. Bunun üzerine Çar bizzat cepheye geldi. Plevne'deki çarpışmalar, 10 Aralık 1877 günü, Rus çemberini yarmak üzere harekete geçen Gazi Osman Paşa'nın esir düşmesi üzerine sona erdi. Plevne'nin düşmesi savaşın gidişatını değiştirdi. Rus kuvvetleri bundan sonra hızla güneye ilerlemeye başladılar ve 22 Ocak 1878 tarihinde Edirne'yi alıp Çatalca'ya dayandılar. Böylece Osmanlı ordularının yenilgisi üzerine, Ruslar doğuda Erzurum, batıda da İstanbul önlerine kadar geldiler.²¹⁴

Bu durum karşısında Osmanlı Devleti, 12 Aralık 1877 tarihinde savaşı durdurmak üzere, 1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletlere başvurarak arabuluculuk yapmaları isteğinde bulundu. Fakat olumlu bir cevap alamadı. Daha sonra doğrudan İngiltere'ye başvurarak arabuluculuk yapmasını istedi. Diğer taraftan da Çatalca'da, Karadeniz'den Marmara'ya kadar uzanan bir savunma hattı kurmaya başladı. İngiltere Hükümeti ise, Osmanlı Devleti'ne mütareke için doğrudan Rusya'ya başvurmasını önerdi. Osmanlı Devleti, İngiltere'den umduğu yardımı da

²¹² Uçarol, *a. g. e.*, s. 338; Afyoncu, *Sorularla Osmanlı ...*, 1, s. 140.

²¹³ Uçarol, *gös.yer.*

²¹⁴ Karal, *Osmanlı ...*, c. VIII, s. 40 - 57.

göremedi. Bu durumda Osmanlı Devleti Rusya'dan savaşın durdurulmasını ve mütareke yapılmasını istedi.²¹⁵

Osmanlı temsilcileriyle Rus Başkomutanı arasında savaşın durdurulması için görüşmeler başladı ve sonuçta 31 Ocak 1878 tarihinde Edirne Mütarekesi yapıldı. Buna göre; Osmanlı kuvvetleri Terkos – Küçükçekmece hattına çekilecek, bu hattın beş kilometre ilerisine Rus kuvvetleri yerleşecek ve iki ordu arasında tarafsız bir bölge bulunacaktı.²¹⁶

Edirne Mütarekesi ile 1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşı sona ermiş oldu. Ancak, gerek mütarekenin gerekse bundan önce Rusya'nın öne sürdüğü barış koşulları, Osmanlı Devleti'nin iç ve dış politikasında olduğu gibi, Avrupa devletlerinde endişe oluşturdu ve yeni gelişmelerin yaşanmasına yol açtı.

4. 4. 3. Ayastefanos (Yeşilköy) Antlaşması (5 Mart 1878)

1877 – 1878 Osmanlı – Rus savaşında Osmanlı Devleti'nin yenilgiye uğraması sonucu iki ülke arasında 5 Mart 1878 tarihinde Ayastefanos Antlaşması imzalanmıştır. “İş bu mukaddemat-ı sulhiye bin sekiz yüz tetmiş sekiz senesi şubat-ı ruminin ondokuzuncu ve mart-ı frenginin beşinci gününde Hariciye Nazırı Safvet Paşa ve Berlin Sefiri Sadullah Beyefendi hazaratı ile Rusya İmparatoru canibinden yaver-i harbi imparatorundan ve ferikandan ve Şura-yı devlet azasından Kont Nikola İgnatyev ve Mösyö Aleksandr Nelidof memuriyetleriyle Ayastefanos'da akd ve tanzim ve fi 3 Rebiülevvel sene 95 tarihinde taraf-ı eşref-i şahaneden tasdik buyurulmuştur.”²¹⁷

Ayastefanos Antlaşması 29 maddeden oluşuyordu.²¹⁸

Bu antlaşma, Rusya'nın Panslavizm politikasının bir zaferiydi. Rusya, Osmanlı Devletini istediği gibi parçalamış ve Balkanlar ile Doğu Anadolu'ya yerleşmiş oluyordu. Osmanlı Devleti ise; Romanya, Sırbistan ve Karadağ'ın

²¹⁵ Baykal, “93 Harbi Esnasında”, s. 354 vd.

²¹⁶ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.* , s. 381 – 385.

²¹⁷ *Mecmua-i Muahedat*, c. IV, s. 183.

²¹⁸ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.* , s. 387 – 400.

bağımsızlıklarını tanımakla, bu topraklarını tamamen kaybetmiş bulunuyordu. Diğer yandan özerk Bulgaristan Prensiği'nin kurulması ve bunun Ege Denizi'ne kadar bölünmesiyle, İstanbul ile Rumeli arasındaki bağ koptuğundan, devletin Rumeli'deki toprakları ikiye bölünmüş oluyordu. Bosna – Hersek üzerindeki haklarını da dolaylı olarak Rusya ve Avusturya'ya devrediyordu. Doğu Anadolu'da Batum, Kars, Ardahan ve Doğu Beyazıt Rusya'ya bırakılacaktı. Ayrıca Ermeniler üzerinde Rusya'ya söz hakkı tanınıyordu ve Ermeni sorunu resmen başlıyordu. Doğu Anadolu'da yeni sorunlar ortaya çıkıyordu.²¹⁹

Rusya ise, sağladığı bu avantajlar sayesinde, Bulgaristan vasıtasıyla Ege Denizi'ne çıkıyor, I. Petro döneminden (1689 – 1725) beri izlediği “sıcak ve açık deniz” politikasını büyük oranda gerçekleştirmiş oluyordu. Doğu Anadolu'da Batum, Ardahan, Kars ve Doğubeyazıt'ı ele geçirmekle de, Dicle- Fırat Nehirlerine ve Basra Körfezi'ne yaklaşmış oluyordu.²²⁰

Ayastefanos Antlaşması sonucunda Rusya, bir taraftan Ege ve Adriyatik denizleri ile Boğazları ve Akdeniz'i, diğer taraftan Basra yoluyla Hindistan ve Hint Okyanusu'nu tehdit eder hale gelmiş bulunuyordu. Islahat koşullarını taşıyan maddelerle de, D. Anadolu, Girit, Teselya, Bosna – Hersek ve Arnavutluk üzerinde söz sahibi olmasının yolu açılıyordu.²²¹

4. 4. 4. Berlin Antlaşması ve Boğazlar

Ayastefanos Antlaşması ile Rusya'nın sağladığı üstünlük, Avrupalı devletlerinde hoşuna gitmemiştir. Rusya'nın “Doğu Sorunu”nu tek başına bu şekilde çözmeye çalışmasını önlemek için, özellikle İngiltere ve Avusturya ciddi hazırlıklar yapmaya başladı. Çünkü Rusya'nın elde ettiği bu durumdan Osmanlı Devleti'nin yanı sıra en çok etkilenecek iki devlet İngiltere ve Avusturya olacaktı. Rusya sahip olduğu bu avantajlarla İngiltere'nin Yakındoğu'daki ticareti için büyük bir tehlike oluşturuyordu. İzlemiş olduğu Panslavizm politikası ile de Avusturya için

²¹⁹ Afyoncu, *Sorularla Osmanlı* ....1, s. 143 - 144.

²²⁰ Uçarol, *a. g. e.* , s. 345.

²²¹ Uçarol, *gös.yer.*.

tehlike oluştuyordu. Almanya'da Rusya'ya destek vermeyerek bu ülkelerin yanında yer almıştı.

Ayastefanos Antlaşması'nı yeniden gözden geçirmek için, Almanya'nın daveti üzerine 13 Haziran 1878 tarihinde Berlin'de bir kongre toplandı. Kongre başkanı Bismarck'tı. Kongreye 1856 Paris Antlaşması'nda imzası bulunan devletler katıldılar. Kongrede Osmanlı Devleti'ni M. Ali Paşa, Kara Todori Paşa ve Berlin Elçisi Sadullah Bey, İngiltere'yi Başbakan Disraeli ve Dışişleri Bakanı Salisbury, Rusya'yı Başbakan Gorçakof, Avusturya'yı Dışişleri Bakanı Kont Corti, Almanya'yı Başbakan Prens Bismarck temsil etti. Böylece, Osmanlı Devleti'nin dışındaki devletler kongreye başbakan veya dışişleri başkanlarını gönderdiler. Bu da Avrupa devletlerinin Berlin Kongresi'ne verdikleri önemi göstermektedir.²²²

Berlin Kongresi bir ay sürdü. Sonuçta Ayastefanos Antlaşması'nın yerine geçmek üzere 13 Temmuz 1878 tarihinde Berlin Antlaşması imzalandı. Antlaşma 64 maddeden oluşuyordu.²²³

Ayastefanos Antlaşması ile karşısında sadece Osmanlı Devletini bulan Rusya, Berlin Kongresi ile altı büyük devletle karşı karşıya kalmıştır.

Rusya'nın baskısıyla Ayastefanos Antlaşması'nda Osmanlı Devleti'nin Avrupa'daki toprakları, Balkan milletleri arsında paylaşılmıştı. Berlin Antlaşması ise, bunun sınırlarını biraz daraltmakla beraber, bu paylaşmayı Osmanlı topraklarının tümünü kapsayacak hale getirmiştir. Bu nedenle de, 1856 Paris Antlaşması ile kabul edilmiş olan Osmanlı Devleti'nin toprak bütünlüğüne saygı ilkesi Berlin Kongresi'nde yer almamıştır.²²⁴

Devletler, Berlin Kongresi'nde Boğazlar meselesine bir çare bulmaya yanaşmadılar. Berlin Antlaşması, ticaret gemilerinin Boğazlardan geçmesine dair

²²² Karal, *Osmanlı* ..., c. VIII, s. 74.

²²³ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, a. g. e. , s. 403 – 424; *Mecmua-i Muahedat*, c. V, s. 110'da bu antlaşma ile ilgili şu bilgi verilmektedir: "Düvel-i müşarünileyhim Avusturya imparatoru ve Çeh ve Macaristan Kralı ve Fransa Cumhuriyeti ve Britanya-yı Kebir ve İrlanda Memalik-i Müctemiası Kraliçesi İmparatoriçesi ve İtalya Kralı ve Rusya İmparatoru hazarati caniblerine dahi başka başka beş kıt'a tasdikname-i hümayun tasdir buyurulmuş olmağla şerh verildi."

²²⁴ Karal, *Osmanlı*..., c. VIII, s. 78.

Ayastefanos Antlaşması'nın 24. maddesini benimseyerek 1856 Paris Antlaşması ve 1871 Londra Boğazlar Sözleşmesine atıfta bulunmuş ve 1841 Boğazlar Sözleşmesi ile belirlenmiş olan Boğazların barış zamanında yabancı devletlerin savaş gemilerine kapalı olma ilkesini tekrarlayarak statükoyu korumuştur.²²⁵ Ayastefanos Antlaşması'nın 24. maddesi şöyle idi: “Kale-i Sultaniye ile Halic-i Dersaadet hal-i sefer ve hazarde Rusya limanlarından gelen ve yahud Rusya limanlarına giden bitaraf devletler sefayin-i ticariyesine açık kalacaktır. Binaenaleyh Devlet-i Aliyye bin sekiz yüz elli altı senesi nisanın on altısında Paris'te imza olunan beyannamenin ahkâmı hilafına olarak badema Karadeniz ve Azak Denizi limanları önünde itibari bir abluka vazetmemeği taahhüt eder.”²²⁶

4. 5. Osmanlı Devletinin I. Dünya Savaşı'na Girişine Kadar Boğazlar Meselesi

Berlin Antlaşmasından sonra yayılcı Rus politikası gözünü Orta Asya ve Uzakdoğu'ya çevirmekle beraber yine de Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmenin yollarını arıyordu.

İgnatıyef'in yerine Rus sefiri olan Nelidov, 1882 yılında yazdığı bir mektubunda Petersburg'a Boğazların ele geçirilmesini teklif etmişti. Nelidov, Çar Aleksandr'a gönderdiği raporunda şunları yazıyordu: “ Boğazların ele geçirilmesi bizce tarihi bir zarurettir. Siyasi, askeri menfaatlerimiz icabıdır. Buraları ele geçirmek topraklarımızı artırmak değil, sadece açık denizlerin kapısını elde etmek meselesinden ibarettir. Bu suretle, bütün Karadeniz kıyılarına dağılmış olan müdafaa tesislerimizi bir noktaya toplamakla kuvvetimizi tasarruf etmiş ve batı sınırlarımızda dahi (Almanya ve Avusturya'ya karşı) daha da kuvvetli oluruz. Balkanlarla Asya arasındaki yolların düğüm noktasını elde bulundurmakla Balkanlar ve Küçük Asya'nın mukadderatı üzerinde kati bir nüfuz kazanırız. Hıristiyanların ve Slav kavimlerinin korunması meselesi kendiliğinden hallolur. Avusturya'dan Balkanlar'da

²²⁵ Erkin, *a. g. e.*, s. 35; Hüseyin İnan, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yükseköğretim Matbaası, Ankara 1986, s. 21.

²²⁶ Erim, *a. g. e.*, s. 398.

korkumuz kalmaz ve hatta onu oradan tamamıyla dışarı atmak ümidini dahi besleyebiliriz”.²²⁷

Nelidov Boğazların Ruslar tarafından işgal edilmesi için şu tavsiyelerde bulunmuştu:

1. “Rusya ile Osmanlı Devleti arasındaki bir savaş zamanında boğazları zapt etmek,
2. Osmanlı Devleti’nde meydana gelecek bir karışıklıktan istifade ederek, denizden yapılacak bir baskınla İstanbul ve Boğazları ele geçirmek. Esasen Osmanlı Devleti’nin durumu, büyük devletleri onu paylaşmaya sevk edebilir ve bu suretle Rusya Boğaziçi’ne, Avusturya Selanik’e, ve İngiltere’de Mısır’a yerleşebilir.
3. Dışarıdan gelen bir tehdit veya içerdeki durumun istikrarsızlığı, veyahut tehlikelileşmesi üzerine Osmanlı Sultanının Rus yardım ve ittifakını istemesi yolu ile, Rusların İstanbul’a girmeleri mümkün olur.” diyordu.²²⁸

Nelidov’un bu teklifi Petersburg tarafından kabul edilmedi. Nelidov 1892’de III. Aleksandr’a bu teklifini tekrarladı ama Çar, Rus donanmasının şu anda İstanbul’u zapt edecek kadar güçlü olmadığını söyleyerek teklifi kabul etmedi.²²⁹

Berlin Antlaşması’nda hiçbir değişikliğe uğramadan sadece bundan evvelki antlaşmaların teyidi suretiyle ele alınan Boğazlar meselesi birkaç yıl sonra tekrar ortaya çıktı. Buna ilk olarak 1884 yılında Karadeniz’den Uzakdoğu’ya savaş gemileri göndermek suretiyle Boğazların kapalılık ilkesi aleyhine hareket etmeye başlayan Rusya ile ertesi yıl bu devletle Orta Asya’da menfaatleri çarpışan İngiltere sebebiyet verdiler. Rus gönüllü donanmasının silahlandırılmamış gemileri birçok defalar askeri muhafızlarla birlikte Odesa’dan kalkıp Boğazlardan geçerek Doğu Asya’ya gitmişlerdi. Bu suretle devletlerarası Boğazlar antlaşmalarının ihlal edildiği bildirildi. Bunun üzerine yapılan görüşmeler sonucunda yılda en fazla 1500 asker yahut kura

²²⁷ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 105- 106

²²⁸ Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 106.

²²⁹ Anderson, *a. g. e.*, s. 256.

efradının boğazlardan geçirilebileceğini ve her defasında bunların geçmesine izin verildiğine dair Babıali'den bir ferman alınmasını gerektiren bir uzlaşmaya varıldı.²³⁰

İngiltere ve Rusya arasında 1882 yılından beri İran ve Afganistan sınırlarının bir düzene sokulması maksadı ile müzakereler yapılmakta idi. Rusya'nın 1885 yılında Afganistan'a karşı saldırgan bir harekete geçmesiyle İngiltere ile siyasi münasebetlerinde tekrar bir gerginlik oldu. İngiltere Kırım Savaşında olduğu gibi bu defa da Rusya'ya Karadeniz'den taarruza geçmek istedi. Bunun için Babıali'den izin alınarak donanmanın Karadeniz'e girmesi gündeme geldi. İngiltere'nin bu düşüncesine diğer Avrupa devletleri itirazda bulundu. Osmanlı Devleti'ne de tarafsız kalmasını tavsiye ettiler. Osmanlı Devleti bu konu ile ilgili herhangi bir teşebbüste bulunmadı. Ancak daha sonraki yıllarda savaş gemilerinin boğazlardan geçiş hakkı hususunda İngiltere ve Rusya arasında ihtilaf eksik olmadı.²³¹

Sultan II. Abdülhamit, Rusya ile İngiltere arasındaki bu ihtilaftan yararlandı, devletler arasında denge politikası izledi. Sultan, Rusya ile iyi geçinmeye çalışıyordu ama Rusya'nın Boğazlar üzerindeki politikasını da unutmmuş değildi. Berlin Kongresi'ndeki tutumundan dolayı İngiltere'ye de güveni kalmamıştı fakat iki devlet arasındaki anlaşmazlığı bildiği için İngiltere ile de ipleri koparmamıştı.²³²

II. Abdülhamit, Rusya ile bir sorun olmasını istemiyordu. 1891 yılında boğazlardan geçiş hususunda bir anlaşmazlık meydana geldiğinde Babıali Rus gönüllü donanmasına mensup techiz edilmemiş gemilerin boğazlardan geçmesine müsaade etmiş bunu da Eylül 1891'de genel bir tahriratla diğer devletlere bildirmiştir.²³³

İngiltere 2 Ekim 1891, Avusturya ve İtalya'da 16 Ekim 1891 tarihli Babıali'ye verdikleri notalarında kendi görüşlerine göre boğazlar antlaşmasının tek

---

²³⁰ Tulin, *a. g. e.*, s. 392.

²³¹ Tulin, *a. g. e.*, s. 393 – 394.

²³² Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 108.

²³³ Tulin, *a. g. e.*, s. 396.

tarafli değiştirilmiş olmayacağını bildirdiler. Buna rağmen Rusya, Japonya ile yaptığı savaş sırasında bu geçit hakkını kullandı.²³⁴

1892, 1893 ve 1902 yıllarında da bazı Rus savaş gemilerinin içinde malzeme bulunmadan ticaret bayrağı altında geçmesine izin verildi. Bunun üzerine İngiltere, Babıali'ye uyarılarda bulunmuş ve durum gerektirirse kendisinin de aynı hakları kullanacağını bildirmişti.²³⁵

Berlin Kongresi'nden sonra Rusya'nın Boğazlar üzerindeki emellerinde bir değişiklik olmazken, diğer devletler bu konudaki tutumlarında bir belirsizlik içine girdiler. 1896 yılında İngiltere Başbakanı Lord Salisbury, ar II. Nikola'ya Rus savaş gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçişini sağlamak ve Osmanlı Devleti'ni paylaşma teklifinde bulundu. Almanya, Rusya'yı Üçlü İttifakın içinde tutabilmek için İstanbul ve Çanakkale'yi teklif etti. Rusya ise, bu teklifleri samimi bulmadığı için kabul etmedi.²³⁶

Rusya'nın zaman zaman işgal tasarıları oluyorsa da genel olarak statükoyu koruma politikası takip ediyordu. Fakat Boğazlar üzerindeki tarihi emellerinden vazgeçmiş değildi. 1892 yılında Fransa ile yakınılaşıp Üçlü İtilaf'ın çekirdeğini oluşturmuşlardı. İngiltere ile Almanya'nın çıkarlarının atışması sonucu İngiltere'nin de bu ittifaka yakınılaşması Rusya'yı Boğazlar üzerindeki emellerinde ümitlendirdi ama bu yıllarda Uzakdoğu'da Japonya ile savaşa hazırlanıyordu. 1905 yılında Japonya ile yaptığı savaşta aldığı yenilgi Rus politikasını tekrar Balkanlar ve Boğazlar üzerine çevirmiştir. Pasifik sularına gönderilen Baltık Rus filosu üzerinde Japonlar zafer kazanırken Karadeniz'deki Rus filosu hareketsiz kalmıştı. Bu bakımdan Rusya Boğazları kendi harp gemilerine atırmayı aramaya başladı. Rusya, bu geleneksel politikasına dönerken Balkanlardaki rakibi Avusturya – Macaristan ile işbirliği yapmaya karar verdi. Avusturya – Macaristan hükümeti de bunu taraf

²³⁴ Tulin, *a. g. e.*, s. 397.

²³⁵ Y. Hikmet Bayur, "Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906 – 1914)", *Belleten*, c. VII, sayı: 28, TTK Basımevi, Ankara 1943, s. 104 – 105.

²³⁶ Bayur, *a. g. m.*, s. 28.

görünüyordu. Avusturya – Macaristan 1878 antlaşmasıyla kendi idaresi altında bulunan Bosna Hersek’i ilhak etmek istiyordu.²³⁷

İki devlet arasında 16 Eylül 1908 tarihinde müzakereler oldu. Avusturya - Macaristan, Bosna Hersek’i ilhak edecek, buna karşılık Rusya Karadeniz harp filosuna Boğazları açtıracaktı. Ama Rusya’nın bu isteği gerçekleşmedi. Avusturya – Macaristan, Bosna Hersek’i ilhak etti ama Rusya Boğazlar üzerindeki isteklerinde İngiltere, Fransa ve Almanya’nın engeline takıldı.²³⁸ Rusya, İngiltere ile 31 Ağustos 1907 tarihinde yaptığı ittifak antlaşmasından ümitlenmişti fakat İngiltere Rusya’nın Boğazlar üzerindeki isteklerine müspet bir cevap vermedi.²³⁹ Rusya Boğazlar üzerindeki emellerini gerçekleştirmek istiyordu. Bunun için ne lazımsa hiç vakit kaybetmeden girişimde bulunmaya devam ediyordu.

İtalya’nın bir Osmanlı toprağı olan Trablusgarp’la ilgili işgal emelini öğrenmesi Rusya’yı İtalya’ya yakınlaştırdı. Çar II. Nikola Ekim 1909’da İtalya’yı ziyareti sırasında İtalya Kralına konuyu açtı. İki ülke arasında 24 Ekim 1909 tarihinde Racconigi’de bir antlaşma imzalandı. Bu antlaşmaya göre, İtalya, Rusya’nın Boğazlar üzerindeki isteklerinin tanınmasına yardımcı olacaktı. Rusya da İtalya’nın emperyalist emellerine karşı tarafsız kalacağına dair garanti veriyordu.²⁴⁰

29 Eylül 1911 tarihinde Trablusgarp Savaşı’nın başlaması Rusya’yı Boğazlar statüsünü lehine değiştirmesi için yeniden aktif hale getirdi. Osmanlı Devleti’ne yardım teklifinde bulundu. Yardımının kolay bir şekilde ulaşması için de Rus savaş gemilerinin boğazlardan geçmelerine müsaade edilmesi gerektiğini belirtti. Rusya bu teşebbüsün başarıyla sonuçlanması için de Fransa’nın desteğini almak istedi. Fas üzerindeki Alman – Fransız rekabetinden doğmuş olan buhranı kendi lehine çevirmek istiyordu. Fas meselesinde Fransa’ya yapılacak yardıma karşılık, bu devletin de boğazlar meselesinde Rusya’yı diplomatik açıdan desteklemesini ya da Rusya’nın bu konu üzerindeki düşüncelerine karşı koymamasını istiyordu. Fransa, bu

²³⁷ Baltalı, *1936 – 1956* ....., s. 34; Stanford J. Shaw, Ezel Kural Shaw; *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, e Yayınları, İstanbul 1982, s. 261.

²³⁸ Baltalı, *1936 – 1956* ....., s. 35.

²³⁹ İrtem, *Boğazlar Meselesi*, s. 80.

²⁴⁰ Tükin, *a. g. e.* , s. 414.

konuda İngiltere ile mutabık olduğunu söyledi. Rusya, Almanya ve Avusturya nezdinde de diplomatik girişimlerde bulunduktan sonra 27 Kasım 1911 tarihinde Babıali'ye resmen başvurarak boğazlar üzerindeki isteklerini bildirdi. Babıali 8 Aralık'ta verdiği cevapla Rus isteklerini reddetti.²⁴¹

Diplomatik yollarla istediğini elde edemeyen Rusya askeri tedbirlere başvurmayı düşünüyordu. Osmanlı Devleti'nin içinde bulunduğu savaş ortamından faydalanarak Balkan devletlerini Osmanlı Devleti'ne saldırmaya teşvik ediyordu. Bununla beraber, Balkan devletlerinin İstanbul üzerine yürüyüşünden de en fazla endişelenen devlet yine Rusya oldu. Balkan harbi sırasında Rusya'nın Panslavist politikası ve Boğazlar meselesi birbiriyle çelişmiştir. Yani hem Balkan devletlerini himaye altına almak istiyor, Osmanlı Devleti'ne karşı kışkırtıyor hem de onları Boğazlardan uzak tutmak istiyordu. Balkan Savaşı'nı doğurduğu karışıklıktan faydalanan Rusya Ekim 1912 ve 1913 yazında iki defa Boğazlar üzerine yürümeyi düşündü. Fakat, birincisinde askeri ve teknik sebeplerden, ikincisinde de İngiltere'nin tepkisinden çekindiği için bu teşebbüslerinden vazgeçmek zorunda kaldı.²⁴²

4. 6. I. Dünya Savaşı'nda (1914 – 1918) Boğazlar Meselesi

Alman nüfuzunun 1913 yazından itibaren Osmanlı Devleti'nde artması Rusya'yı endişelendiriyordu. İngiltere artık Boğazların kapalılığı ilkesine eskisi kadar önem vermiyordu. Rus – İngiliz yakınlaşması sonucu Osmanlı Devleti de Almanya 'ya yakınlaşmaya başlamıştı.²⁴³

Avusturya Veliahdının Saraybosna'da öldürülmesinden sonra Avusturya, 18 Temmuz 1914 tarihinde Sırbistan'a savaş ilan etti. 1 Ağustos'ta Almanya Rusya'ya karşı düşmanca girişimlerde bulunmuş ve Fransa'da Almanya'ya karşı Rusya'nın yanında yer almıştı. I. Dünya savaşı başlamıştı.²⁴⁴

²⁴¹ Tulin, *a. g. e.* , s. 415 – 419.

²⁴² Tulin, *a. g. e.* , s. 421 – 423.

²⁴³ Baltalı, *1936 - 1956 ...* , s. 36.

²⁴⁴ Erkin, *a. g. e.* , s. 46.

Osmanlı Devleti ile Almanya arasındaki yakınlaşma sonucu aralarında 2 Ağustos 1914 tarihinde bir askeri ittifak antlaşması imzalandı. Antlaşmanın ardından 10 Ağustos 1914 tarihinde İngiliz donanmasından kurtulmak isteyen Goeben ve Breslau isimli iki Alman savaş gemisi Çanakkale Boğazı'ndan geçerek Marmara Denizi'ne sığındılar. Adı geçen savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi 1841 Londra Boğazlar Sözleşmesi ve bu sözleşmenin hükümlerini teyit eden 1856 ve 1871 antlaşmalarına aykırıydı. Osmanlı Devleti savaşa girmediği için tarafsızdı ve bu durumda herhangi bir devletin savaş gemisinin boğazlardan geçmesi Osmanlı Devleti'nin I. Dünya savaşındaki tarafsızlığını tehlikeli bir duruma sokmuştu. İtilaf Devletleri bu durumu protesto etti. Osmanlı Devleti de her iki gemiyi satın aldığını ilan etmiş, bunlara Yavuz ve Midilli ismini vermiştir. Böylece uluslar arası tepkiyi hafifletmeyi hedeflemiştir. Bir düşman gemisinin savaş başladıktan sonra, tarafsız bir devlete devrini batıl sayan 26 Şubat 1909 tarihli Londra Deniz Beyannamesi'ni Osmanlı Devleti de imzalamıştı. Bundan dolayı bu gemileri satın alabilirdi.²⁴⁵

Almanya, Osmanlı Devleti'ni savaşa girmeye zorluyordu. Bunu Avusturya'da istiyordu. Osmanlı Devleti savaşa girerse, karşı tarafın kuvvetlerinin bir kısmı Osmanlı Devleti üzerine yürüyeceği için Almanya ve Avusturya'nın yükü hafifleyecekti. Osmanlı Devleti bu baskılara karşı koymaya çalışıyordu. Bu sırada Osmanlı Devleti'nin satın aldığını ilân ettiği iki geminin Alman subaylarının kontrolünde katıldığı Karadeniz'deki manevralarda Rus donanmasıyla çatışma meydana gelmiştir. Bu iki gemi daha sonra 29 Ekim 1914 tarihinde Rus limanları olan Odesa, Sivastopol ve Novorossiysk'i top ateşine tuttular. Osmanlı Devleti, Almanya'nın baskısı ve Enver Paşa'nın Rus hayranlığı politikası sonucu İttifak devletlerinin yanında savaşa katılmış oldu.²⁴⁶

Berlin Antlaşması ile başlayan Osmanlı'yı paylaşma sürecinde, hakkına Boğazların düşmesi için yoğun çaba içine giren Rusya için Osmanlı Devleti'nin karşı tarafta savaşa girmesi olumlu bir şeydi. Rusya tarihi emellerini gerçekleştirebilirdi.

²⁴⁵ Baltalı, *1936 – 1956 ...*, s. 36; Hüseyin İnan, *a. g. e.*, s. 20- 21.

²⁴⁶ Armaoğlu, *20. Yüzyıl ...*, s. 110; Kurat, *Türkiye ve Rusya*, s. 243 -244.

Osmanlı Devleti'nin savaşa girmesiyle birlikte, Boğazlarla ilgili 1841, 1856 ve 1871 antlaşmalarının hükümleri de yürürlükten kalkmış oldu. Çünkü bu antlaşmalardaki hükümler, Boğazların barış zamanındaki rejimini düzenlemekte ve savaş halinde Osmanlı Devleti'ne, Boğazlarla ilgili rejimi tek yanlı olarak belirleme hakkı tanımaktaydı. Osmanlı Devleti, Boğazları istediği devletlerin gemilerine açma, istediği devletlerin gemilerine de kapatma konusunda tam bir takdir hakkına sahipti. Savaş ile birlikte, Boğazların askeri ve stratejik önemi bir kez daha ortaya çıktı.²⁴⁷

Savaş esnasında Boğazlar meselesi iki safha arz eder: Askeri ve siyasi safha.

1915 Şubatında İngiltere ve Fransa donanmalarıyla Boğazları açmak ve müttefikleri Rusya ile irtibata geçmek istediler. Boğazları açma teşebbüsleri Mart ayı içinde de devam etti. Osmanlı kuvvetlerinin karşı koyması karşısında bu teşebbüs hezimetle sonuçlandı. Donanmalarıyla Boğazları geçemeyen İtilaf Devletleri 25 Nisan'da kara kuvvetleriyle bu geçitleri işgale tekrar teşebbüs ettiler. Gelibolu yarımadasını işgal etmek suretiyle Çanakkale Boğazı'na hakim olunmak isteniyordu ancak Türk kuvvetlerinin direnişi karşısında başarılı olamadılar.²⁴⁸

Siyasi bakımdan da Boğazlar İtilaf Devletleri arasında uzun pazarlıklara konu oldu. İtilaf Devletleri daha I. Dünya Savaşı devam ederken aralarındaki rekabet ve çekişmeyi ortadan kaldırmak amacıyla Osmanlı Devleti'nin topraklarını kendi aralarında paylaşmak amacıyla gizli anlaşmalar yapmışlardı. Yapılan anlaşmalar şunlardır:

1. Mart 1915'te İngiltere, Fransa ve Rusya arasında, İstanbul Anlaşması adıyla anılan nota alışverişleri.
2. 26 Nisan 1915 tarihli Londra Anlaşması(İngiltere, Fransa ve İtalya arasında),
3. 1916 yılında İngiltere, Fransa ve Rusya arasında nota alışverişleri şeklinde gerçekleştirilen Sykes – Picot Anlaşması,

²⁴⁷ Hüseyin İnan, *a. g. e.*, s. 21.

²⁴⁸ Abisel, *a. g. e.*, s. 31 – 32; Armaoğlu, *20. Yüzyıl* ..., s. 113 – 114; Baltalı, *1936 – 1956*, s. 37; Bıyıklıoğlu, *a. g. m.*, s. 4 – 10.

4. İngiltere, Fransa ve İtalya arasında 1917 yılında yapılan Saint Jean de Maurienne Anlaşması.²⁴⁹

Bu anlaşmalardan İstanbul Anlaşması'nda, Boğazlar meselesi Rusya ve müttefikleri arasında uzun pazarlıklara konu oldu. Rusya, İngiltere'nin Çanakkale hareketiyle Boğazları ve İstanbul'u ele geçireceği ihtimalini değerlendirerek Boğazlar üzerindeki tarihi emellerini İngiltere ve Fransa'ya kabul ettirmek ve savaş sonucunda Boğazlara ve İstanbul'a hakim olmak için harekete geçmiştir. Bunun için Rusya Dışişleri Bakanı Sazanof, İngiltere ve Fransa hükümetlerine bildirilmek üzere 2 Mart 1915 tarihinde Londra ve Paris'te bulunan Rus büyükelçiliklerine bir telgraf çekmiştir. Telgrafta; "Boğazlarda milletlerarası ticaretin serbestçe yürütülmesinin sağlanması için Marmara Denizi'ndeki adalarla Bozcaada ve İmroz adalarının Rusya'ya verilmesini, ayrıca Fransız ve İngiliz kamuoylarının, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki Rus hukukunun tanınması yolunda hazırlanması amacıyla çalışmalara başlanması" istenmiştir. Rusya'nın Londra ve Paris'te bulunan büyükelçileri ilgili devletlerin dışişleri bakanları ile bu konuyu görüşmüşlerdir. Görüşmeler sonucunda Rusya, Boğazlar ve İstanbul'un kendisine verilmesi konusuna İngiltere ve Fransa'nın temelde karşı çıkmadıklarını ve bazı şartlarla bu isteklerini kabul edeceklerini tespit etti. İngiltere ve Fransa'nın bu konuyla ilgili tutumlarını değerlendirdikten sonra 4 Mart 1915 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya birer nota verdi.²⁵⁰

Zaten Rusya, 1915 Şubatından itibaren iki müttefikini (İngiltere ve Fransa) Boğazlar konusunda bir anlaşmaya zorlamaya başlamıştı. Rusya, 4 Mart 1915 tarihinde İngiltere ve Fransa'ya verdiği notada şunları istiyordu: İstanbul şehri, İstanbul ve Çanakkale Boğazları ile Marmara denizinin batı kıyıları ve Midye – Enez çizgisine kadar güney Trakya ile, İstanbul Boğazı'nın doğu kıyısı ile Sakarya nehri ve İzmit Körfezi'nin sonradan tespit edilecek bir noktası arasında kalan topraklar, Marmara denizindeki adalar Rusya'ya danışılmadan tayin edilmeyecektir.²⁵¹

²⁴⁹ Ahmet Hurşit Tolon, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları Ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004, s. 39.

²⁵⁰ Tolon, *a. g. e.*, s. 40 – 42.

²⁵¹ Armaoğlu, *20. Yüzyıl ...*, s. 115; Baltalı, *1936 – 1956 ...*, s. 37 – 38; Tukin, *a. g. e.*, s. 37 – 38.

İngiltere’de Rusya’nın bu isteklerini şu şartlarda kabul edeceğini bildiriyordu: İstanbul’un serbest bir liman haline konulması, Boğazlardan serbestçe gidip gelme, Balkan hükümetlerinin İtilaf devletlerine mütemayil olacak surette çalışmayı düzenlemek için, Rusya’nın gayret göstermesi, İngiltere ve Fransa’nın halen Osmanlı Devleti toprakları üzerindeki menfaatlerinin göz önünde bulundurulması, Müslüman beldelerine Arabistan’ın bağımsız bir Müslüman hükümeti altında kurulması ve 1907 yılında yapılan İngiliz - Rus anlaşması gereğince, İran’daki İngiliz nüfuz bölgesinin tanınması. Fransa’da, Rusya’ya Osmanlı Devleti’ne verilecek barış şartlarını tetkik ederek, İskenderun bölgesi dahil olmak üzere, Suriye’yi ve Toroslara kadar Kilikya’yı(Adana) ilhak eylemek istediğini bildirdi. Rusya’nın 4 Mart 1915 tarihli notasını İngiltere 12 Mart 1915’te, Fransa 10 Nisan 1915’te verdiği notada kabul ettiğini bildirdi.²⁵²

İngiltere’nin 12 Mart 1915 tarihli notasına karşılık; Rus Dışişleri Bakanı Sazonof tarafından İngiltere Hükümetine iletilmek üzere Londra’daki Rus Büyükelçisi Benckendoff’a gönderilen 20 Mart 1915 tarihli telgrafta, ticaret gemilerinin Boğazlardan serbestçe geçebileceği belirtilmiştir.²⁵³

Rusya, İstanbul ve Boğazlar üzerindeki hakimiyetini İngiltere ve Fransa’ya kabul ettirmişti. İstanbul Anlaşması ile ilgili Müttefik devletler arasındaki nota alışverişleri Mart ve Nisan aylarında olduğu için İtalya henüz bu tarihte tarafsızlığını koruyordu ve bu yüzden İstanbul Anlaşması’nın dışında kalmıştı. 20 Mayıs 1915 tarihinde Avusturya – Macaristan İmparatorluğu’na savaş ilan ederek savaşa Müttefik devletlerin yanında katılmıştı. Rusya, İstanbul Anlaşması’nın gizli olmasından dolayı İtalya’ya bu anlaşmadan bahsetmedi. İtalya’nın sonradan bu anlaşmayı öğrenerek söz konusu anlaşma belgelerinin kendisine verilmesini istemesi üzerine bu gizli anlaşmanın belgeleri İtalya’ya verilmiştir. Bundan sonra Rusya, İstanbul ve Boğazlar konusundaki isteklerini İtalya’ya da kabul ettirmek için harekete geçmiştir. Rusya, İngiltere ve Fransa ile yaptıkları bu gizli anlaşmaya İtalya’nın da dahil olduğunu ve bunu hükümet bildiriyle parlamentosunda açıklayacağını belirtmiştir. İtalya ise

²⁵² Armaoğlu, *20. Yüzyıl ...*, s. 115 – 116; Tükin, *a. g. e.*, s. 435.

²⁵³ Tolon, *a. g. e.*, s. 50.

“İngiltere ve Fransa’ya sağlanacak bütün çıkarlardan İtalya da faydalanacak” ibaresinin eklenmesi şartıyla Rusya’nın isteklerini kabul edeceğini bildirmiştir. İtalya’nın şartlarının Rusya tarafından kabul edilmesi üzerine İtalya da 2 Aralık 1916 tarihinde Roma’da Rus Büyükelçisine verdiği muhtıra ile Rus isteklerini kabul ettiğini bildirmiştir.²⁵⁴

Rusya, kağıt üzerinde de olsa İstanbul ve Boğazlar konusundaki isteklerini müttefiklerine kabul ettirmişti. Gerçekte ise bu isteğine kavuşamamıştır.

1915’te İngiltere ve Fransa’nın Çanakkale Boğazı’na saldırmasıyla başlayan savaşta, Osmanlı Devleti’nin kazandığı zaferin arkasından Rusya zor durumda kalmıştı. Rusya iç politikasında da sorunlar yaşıyordu. Bu olayların ardından 11 Mart 1917 tarihinde Rusya’da Bolşevik İhtilali olmuş ve birkaç gün içinde Çar tahttan ayrılmıştı. 7 Kasım 1917 tarihinde Bolşevikler iktidara gelince, Brest- Litovsk barış antlaşmasını imzalayarak savaştan çekildiler ve Boğazlar üzerindeki eski Rus taleplerinden vazgeçtiklerini ilan ettiler. Bu suretle müttefiklerle Rusya arasında imzalanmış bulunan gizli antlaşmalar hükümsüz kalıyordu.²⁵⁵

---

²⁵⁴ Tolon, *a. g. e.*, s. 51 – 52.

²⁵⁵ Erkin, *a. g. e.*, s. 51 – 52; Tolon, *a. g. e.*, s. 52

BEŞİNCİ BÖLÜM

BOĞAZLARDA KAPALILIKTAN AÇIKLIK UYGULAMASINA GEÇİŞ

Boğazlar Bölgesinde, İstanbul'un fethinden itibaren uygulanan kapalılık ilkesinden, açıklık ilkesine geçiş, Osmanlı Devleti'nin I. Dünya Savaşı'ndan yenik ayrılmasıyla başlamıştır.

5. 1. Boğazların Denetiminin Uluslararası Hale Getirilmesi

Müttefikler 1915 yılı başlarında (18 Mart 1915) önce denizden sonrada karadan yaptıkları çıkarma ve taarruzlarla Çanakkale Boğazı'nı elde edememişlerdi. Savaş merkez devletlerin ve onların müttefikleri Osmanlı Devleti'nin yenilgisiyle bitince, Osmanlı Devleti ile yaptıkları Mondros mütarekesiyle Karadeniz'e serbestçe geçmek için Çanakkale ve İstanbul Boğazı istihkamlarının müttefikler tarafından işgalini kabul ettirdiler. Gerçi, Çarlık Rusyası yıkılmış ve onun yerine Sovyet Rusya geçmişti ama savaş sonunda batılı devletlerin Boğazlara ihtiyacı azalmamıştı. Boğazlar ve İstanbul'un işgaliyle savaştan önce Osmanlı Devleti'nin paylaşılması için yapılan gizli antlaşmaların uygulanması kolaylaşabilirdi.²⁵⁶

5. 1. 1. Mondros Mütarekesi (30 Ekim 1918)

I. Dünya Savaşı'ndan müttefikleri ile birlikte yenik çıkan Osmanlı Devleti 30 Ekim 1918 tarihinde İtilaf Devletleri ile Mondros'ta şartları çok ağır bir antlaşma olan Mondros Mütarekesi'ni imzalamak zorunda kaldı.²⁵⁷

Bu mütarekenin birinci maddesine göre, Osmanlı Devleti Çanakkale ve Karadeniz Boğazlarının açılmasına, Karadeniz'e geçişin teminine ve her iki boğazdaki istihkamların müttefik devletler tarafından işgalini kabul ediyordu.²⁵⁸

²⁵⁶ Bıyıklıoğlu, *a. g. m.*, s. 11.

²⁵⁷ Armaoğlu, *20. Yüzyıl ...*, s. 141; Erkin, *a. g. e.*, s. 52; Tükin, *a. g. e.*, s. 445; Mütarekenin metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 519 – 524; İsmail Soysal, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, TTK Yayınları, Ankara 1989, s. 12 -15.

²⁵⁸ Bıyıklıoğlu, *a. g. m.*, s. 11; Tükin, *a. g. e.*, s. 445.

Mütarekenin Boğazların açılmasıyla ilgili hükmü Wilson ilkelerine uygun olarak kaleme alınmıştı. Wilson programının 12. maddesi şöyle diyordu: “ Çanakkale Boğazı devamlı surette açık tutulacak ve uluslararası garantiler altında bütün milletlerin gemileri ve ticareti için serbest bir geçit teşkil edecekti”.²⁵⁹

Ertesi gün yürürlüğe giren bu mütareke ile İtilaf Devletleri yıllardan beri elde etmeye çalıştıkları harp amaçlarından en önemlisine ulaşmış oldular. Boğazlar ve İstanbul İtilaf Devletlerinin eline geçmiş oluyordu. Boğazlar İtilaf Devletlerinin işgalinde uluslar arası ulaşım açılmıştı. Ancak Boğazlar rejiminin ne olacağı konusunda mütarekede hiçbir hüküm yoktu.²⁶⁰

Mondros Mütarekesi ile yetmiş yedi yıl süreyle Osmanlı dış siyasetinde ve dünya siyasetinde çok önemli rol oynayan, üzerinde çeşitli mücadeleler yapılan 1841 Londra Boğazlar Antlaşması'na, dolayısıyla “Boğazların kapalılığı ilkesine” son verilmiş, Boğazlar yabancı savaş gemilerine açılmış ve işgal edilmiş oluyordu.

5. 1. 2. Sevr Antlaşması (10 Ağustos 1920) ve Boğazların Milletlerarası Bir Duruma Konulması

İstanbul ve Boğazların ne olacağı konusu Paris konferansının ilk günlerinde konuşulmuştu. İngiltere, 1918 yılının son ve 1919 yılının ilk aylarında olmak üzere Boğaz ve İstanbul mandasının kabulünü Amerika Birleşik Devletlerine teklif etti. ABD'nin de bu teklifi kabul edeceği bekleniyordu. Galip devletlerden hiçbiri diğerinin tek başına Boğazları ve İstanbul'u ele geçirmesini istemiyordu. Paris'te barış müzakereleri yapıldığı esnada Rusya hükümetinden kimse yoktu. Eski Çarlık devlet adamlarından Prens Lwow, ihtilalde Rusya'yı terk edip Fransa'ya sığınmıştı. Başta Lwow olmak üzere, eski Çarlık devlet adamlarından bazıları konferansa bir muhtıra sundular. Onlara göre İstanbul ve Boğazlar Milletler Cemiyetinin kontrolü altında Rus mandasına bırakılmalı idi.²⁶¹

²⁵⁹ Erkin, *a. g. e.* , s. 52 – 53.

²⁶⁰ Erkin, *a. g. e.* , s. 52; Tükün, *a. g. e.* , s. 445.

²⁶¹ Tükün, *a. g. e.* , s. 445 – 447.

Galip devletlerden hiçbirini bir diğeri İstanbul ve Boğazlara hakim olmasını istemiyordu. İngiltere bu durum karşısında bir fikir ileri sürdü. İstanbul, Osmanlı Devleti'nin elinde kalacak ama Boğazlar üzerinde bir egemenliği olmayacak. Bu takdirde İngiltere Osmanlı Devleti ile Karadeniz'deki Sovyet Rusya'nın sahillere hakim olabilirdi. Fransa ve İtalya, İngiltere'nin isteklerini istemeyerek de olsa kabul ettiler. Neticede adı geçen bu üç devlet arasında 24 Nisan 1920 tarihinde San Remo konferansında boğazlar rejiminin ana hatları üzerinde bir taslak hazırlayıp anlaşma yaptılar. Boğazlara ait maddeleri de içine alan Sevr barış şartlarını 11 Mayıs'ta Osmanlı Devleti'ne bildirdiler.²⁶²

Sevr Antlaşması'nın Boğazlarla ilgili hükümleri, bu antlaşmanın 37 – 61. maddeleri arasında yer alıyordu.²⁶³ Bunlara göre, Boğazlar, savaş ve barış zamanında milliyet farkı gözetmeksizin bütün ticaret ve savaş gemilerine, askeri ve ticari uçaklara açık olacaktı. Boğazlar hiçbir şekilde abluka altına alınmayacak, Milletler Cemiyeti Konseyinin kararlarının yerine getirilmesi haricinde, Boğazlarda savaş hareketlerine ve hiçbir düşmanca harekete başvurulamayacaktı.²⁶⁴

Boğazların kontrolü geniş yetkili bir boğazlar komisyonuna bırakılacak ve bağımsız, ayrı bir bayrak ve bütçeye sahip olacak bu komisyon isterse dört büyük devlete (İngiltere, Fransa, İtalya ve Japonya) Milletler Cemiyetine üye oldukları takdirde, Sovyetler, Türkiye, Yunanistan ve Bulgaristan'ın üyelerinden kurulmuş olacaktır. Başkanlık iki yılda bir dört büyük devlet arasında değişecekti. Bu rejim boğazların her iki tarafından gerilere kadar uzanan silahsızlandırılmış bölgelerle tamamlanmış olması gerekiyordu. İngiltere, Fransa ve İtalya müştereken asker bulundurma hakkına sahip olabileceklerdi. 37 – 61. maddeler arasında toplanmış hükümler genel olarak bunları kapsamaktaydı.²⁶⁵ İçerisinde bu hükümlerinde yer aldığı 10 Ağustos 1920 tarihli Sevr Antlaşması'nı Osmanlı Devleti'ne kabul ettirdiler

²⁶² Tugin, *a. g. e.*, s. 447 – 448.

²⁶³ Antlaşmanın metni için bkz. Erim, *a. g. e.*, s. 525- 691.

²⁶⁴ Erkin, *a. g. e.*, s. 53; Tugin, *a. g. e.*, s. 448.

²⁶⁵ Tugin, *gös.yer.*

ama bu antlaşma hiçbir zaman yürürlüğe girmede. Osmanlı Mebusan Meclisinin onayından da geçmedi.²⁶⁶

5. 1. 3. Kurtuluş Savaşı Sırasında Boğazlar (1918 – 1923)

Mondros Mütarekesi'nden sonra İtilaf Devletleri Türk topraklarını işgale başladılar. İtilaf Devletleri harp içinde geçemedikleri Çanakkale Boğazı'na mütareke hükümleri gereğince hakim olmayı ilk planda ele almışlardı. 6 Kasım 1918 tarihinde boğazların boşaltılması ve İngilizler tarafından işgaline ait hususları tespit etmişlerdi.²⁶⁷ Boğazlar dışında Batı Anadolu, Doğu Anadolu, güney kıyılarımız İtilaf Devletleri tarafından işgal edilmeye başlanmıştı.²⁶⁸ Bu işgaller karşısında Türk halkı da sessiz kalmamış M. Kemal Paşa'nın önderliğinde Ulusal Kurtuluş Savaşı'nı başlatmıştı.

Kurtuluş Savaşı devam ederken Boğazların gelecekteki statüsünü belirleyen hususlar Sovyet Rusya ile 16 Mart 1921 tarihinde yapılan Moskova Antlaşması'nda yer aldı. Antlaşmanın 5. maddesi şöyle idi: “ Boğazların bütün milletlerin ticaretine açılması ve geçiş serbestisinin sağlanması için taraf devletler, Karadeniz ve Boğazların bağlı olacağı rejimin kesin bir şekilde hazırlanması işinin, sahil devletlerinin temsilcilerinden oluşmak üzere, daha sonra yapılacak bir konferansa bırakılması uygun olur. Bu konferansta alınacak kararların Türkiye'nin hakimiyet hakkını ve İstanbul'un güvenliğine hiçbir zaman zarar getirmemesi gerekir.”²⁶⁹

Sevr'i uygulamaya çalışan İtilaf Devletleri Anadolu hareketini ortadan kaldırmak istiyorlardı. Kurtuluş Savaşında doğu'da Ermenilerle, batı'da İngilizlerin desteklediği Yunanlılarla, güney'de de Fransızlara karşı mücadele edilmiş ve başarılı olunmuştu. Türk ordusunu en çok uğraştıran cephe batı cephesi olmuştu. Batı cephesinde aldığı mağlubiyetlerden sonra Yunanlılar tekrar ilerlemeye başladı. Bu ilerleyiş Sakarya Nehrine kadar devam etti. Yapılan savaşta M. Kemal'in komutası

²⁶⁶ Erkin, *a. g. e.* , s. 54; Tükin, *a. g. e.* , s. 449.

²⁶⁷ Sebahattin Selek, *Anadolu İhtilali*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul 2000, s. 174.

²⁶⁸ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 146-148; Bayram Bayraktar, Muhammet Karakaş, Hasan Özsoy, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2002, s. 90.

²⁶⁹ Soysal, *a. g. e.* , s. 34.

altında Türk kuvvetleri büyük bir zafer kazandı. Yunanlılar batıya doğru yeni bir hatta çekildiler. Daha sonra yapılan Büyük Taarruz ve Başkumandan Meydan Muharebesinin de kazanılmasıyla İtilaf Devletleri Türk topraklarından çekilmeye başladılar.²⁷⁰ 11 Ekim 1922 tarihinde Mudanya Ateşkes Antlaşması imzalandı. Konferansın başlıca konusu, Doğu Trakya'nın Yunan kuvvetleri tarafından boşaltılıp Türklere verilmesi ve barış antlaşmasının imzalanmasına kadar Boğazlar ve İstanbul'un tabi olacağı hükümlerin neler olacağı idi.²⁷¹

Mütarekenin 2. maddesi Boğazlarla ilgiliydi. Buna göre: "TBMM Hükümetinin kuvvetleri belirtilen çizgiler üzerinde duracak, bu çizgileri barış konferansının açılışına kadar ve konferans yapıldığı sürece geçemeyecektir". Mütareke sırasında İngilizler tarafından adı geçen çizgi, Çanakkale ve İstanbul Boğazlarının sahillerinden itibaren karalara doğru 10 km derinliğindeki arazi sınırları olarak kabul edilmiş, mütarekeye böyle girmişti.²⁷²

5. 1. 4. Lozan'da Boğazlar Meselesinin Görüşülmesi

Barış konferansı 20 Kasım 1922 tarihinde İsviçre'nin Lozan kentinde açıldı.²⁷³ Konferansta sadece Türkiye ile Yunanistan arasındaki sorunlar görüşülmeyecek, İtilaf Devletleri ile Türkiye arasında I. Dünya Savaşını sona erdirecek hükümlerde karara bağlanacaktı. Konferansa Türkiye, İngiltere, Fransa, İtalya, Japonya, Yunanistan, Romanya ve Sırp- Hırvat- Sloven Devleti katılırken, Rusya ve Bulgaristan kendilerini doğrudan ilgilendiren konularla ilgili görüşmelerde temsil edileceklerdi. ABD'ye ise gözlemci statüsü tanınmıştı.²⁷⁴

²⁷⁰ Selahattin Tansel, *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. IV, MEB Yayınları, İstanbul 1991, s. 195 – 196; Bernard Lewis, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK Basımevi, Ankara 1996, s. 253 – 254.

²⁷¹ Tansel, *a. g. e.*, c. IV, s. 212.

²⁷² Soysal, *a. g. e.*, s. 65.

²⁷³ Çev. Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, c. I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001; Sina Akşin (Edt.), *Türkiye Tarihi – Çağdaş Türkiye 1908 – 1980*, c. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2000, s. 110; Lewis, *a. g. e.*, s. 254.

²⁷⁴ Meray, *a. g. e.*, s. 5; Ahmet Kuyaş, "Yeni Rejim – 1923-1938", *Cumhuriyet Ansiklopedisi 1923-1940*, c. 1, Yayın Kurulu Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 18 -19.

Müttefiklerin planına göre Lozan Konferansı iki bölümden oluşmalıdır. Birinci bölümde Müttefik Devletlerin Türkiye ile barış koşulları saptanmalı, ikincisinde ise Boğazlar meselesi ele alınmalıdır.²⁷⁵

Barış görüşmelerinde, Boğazlar meselesinde üç devletin tezi çarpıştı. Bu devletler Türkiye, İngiltere ve Rusya idi.

İngilizler iki asırdan beri takip ettikleri siyaseti değiştirmişlerdi. İngiltere, Boğazların açık bulundurulmasını, milletlerarası bir komisyonun idaresine bırakılmasını savunuyordu. Rusya, Boğazların kapalılığı ilkesini savunuyordu. Türkiye ise askerlikten tecrit ve kontrolden vazgeçmek şartıyla İstanbul ve Marmara'nın güvenliği kaydına bağlı geçiş serbestisi görüşünde idi.

Geçmişte Boğazların savaş gemilerine açılmasına karşı olan İngiltere şimdi geçiş serbestisi prensibini savunuyordu. İngiltere, Karadeniz'de Rusya'yı denetim altında tutmak istiyordu. Sovyet Rusya, Çarlığın Akdeniz'e çıkma politikasını terk ederek, Boğazların kapalı tutulmasını sağlamaya çalışıyordu. Ayrıca Rusya, kendi sahaları olarak saklamayı arzu ettiği denize yabancı filoların girmesini istemiyordu.²⁷⁶

Uzun tartışmalar neticesinde Türk heyetinin İngiliz tezine katılması üzerine 24 Temmuz 1923 tarihinde Lozan Barış Antlaşması imzalandı. Antlaşma 143 maddeden oluşuyordu.²⁷⁷

5. 1. 5. Lozan Antlaşması'nın Boğazlarla İlgili Hükümleri

Lozan rejimi Wilson programınının 12 sayılı geçme serbestisi hükmü üzerine inşa edilmiştir. Boğazların açılması ve serbestisi kuralının garantiye bağlanması üç prensibin kabulünü gerektirmiştir:

1. Boğazların askerden tecridi,

²⁷⁵ Karl Radek, "Lozan Konferansı", *Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö*, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1977, s. 36.

²⁷⁶ Abisel, *a. g. e.*, s. 36 – 37; Erkin, *a. g. e.*, s. 55- 56; Meray, *a. g. e.*, s. 144

²⁷⁷ Antlaşmanın metni için bkz. Soysal, *a. g. e.*, s. 67 – 242.

2. Boğazların denetiminin uluslar arası hale getirilmesi,
3. Kurulan rejimin ihlaline karşı alınacak kurallar ve garantiler.²⁷⁸

Lozan Antlaşması'nda Boğazlar meselesine ilişkin esaslar, 14 Temmuz 1923 tarihinde imzalanan “Boğazlar Rejimine İlişkin Sözleşme” adı altında yer aldı. Bu sözleşmede “Boğazların Serbestliği”, “Boğazlar Bölgesinin Askerlikten Arındırılması”, “Boğazlar Rejimini İnceleme Komisyonu” konuları yer almıştır. Adı geçen sözleşme Lozan Antlaşması'nın 23. maddesinde teyit edilmişti.²⁷⁹

23. madde ile gerek barış, gerek savaş halinde Çanakkale'de, Marmara Denizi'nde ve İstanbul Boğazı'nda, denizde ve havalarda, geçiş ve seyrüsefer prensibi kabul edilmiştir.²⁸⁰

Lozan Barış Antlaşması'ndan ayrı olarak imzalanan, ancak onun içindeymiş gibi kabul edilen Boğazlar Sözleşmesi'nin hükümleri şöyle özetlenebilir:

1. Ticaret gemileri ile uçakları barış zamanında serbestçe geçebilecek.
2. Savaş gemileri ve uçakları da barış zamanında Boğazlardan geçebilecek, ancak Karadeniz'e geçiş bakımından savaş gemileri için bir sınırlama öngörülmüştür.
3. Savaş zamanı Türkiye savaştan değilse, tarafsızlık haklarını geçişi engelleyecek şekilde kullanamaz.
4. Türkiye savaşa girse bile tarafsız devletlerin gemi ve uçakları, düşmana yardım etmemek koşuluyla Boğazlardan geçebilecek.
5. Türkiye savaştan devletse, savaştığı devlete ait gemilere ve uçaklara karşı her türlü hakkını kullanabilecekti. Yani Türkiye'nin, sözü geçen gemilerin ve uçakların bayrağını inceleme ve bunları arama hakkı olacaktır; bu amaçla uçaklar, Türkiye tarafından önceden gösterilecek ve hazırlanacak bölgelere inmek zorunda olacaklardır.
6. Türkiye, Boğazlarda asker ve silah bulundurmuyacaktı. Savaş çıktığı zaman Türkiye, savaştan Devlet haklarını kullanarak, askerlikten arındırma durumunda

²⁷⁸ Erkin, *a. g. e.*, s. 56.

²⁷⁹ Erkin, *a. g. e.*, s. 57; Gündüz Aybay (edt.), *Deniz Hukuku*, Aybay Yayınları, İstanbul 1998, s. 902;

Bu sözleşme hakkında ayrıntılı bilgi edinmek için bkz. Meray, *a. g. e.*, s. 157 – 179.

²⁸⁰ Erkin, *gös. yer.*

değişiklik yapacak olursa, barış yaptıktan sonra savaştan önceki durumu yeniden kurmakla yükümlü olacaktır.

7. Boğazlarla ilgili hükümlerin uygulamasını denetlemek üzere uluslar arası bir komisyon oluşturulacaktı. Bu komisyon, görevini Milletler Cemiyetinin koruyuculuğu altında yapacak ve her yıl çalışmalarını gösteren bir rapor verecek, ayrıca ticaret bakımından ve gemilerin gidiş – gelişine ilişkin bütün bilgileri sunacaktır. Komisyon bu amaçla, Boğazlarda gemilerin gidiş – geliş sorunuyla uğraşan Türk Hükümeti servisleriyle ilişki kuracaktır.²⁸¹

Bu sözleşme, Boğazlar ve yakın çevresinde Türkiye'nin yetkilerini önemli ölçüde sınırlandırıyordu.

Bu sınırlama Montreux (Montrö) Antlaşması ile ortadan kalktı. 20 Temmuz 1936 tarihinde imzalanan Montrö Antlaşması ile Boğazlar yeni bir statü kazandı. Türkiye, Boğazları dilediği gibi savunabilecek, uluslar arası Boğazlar Komisyonu da kaldırılacaktı.²⁸²

²⁸¹ Erkin, *a. g. e.*, s. 57 – 60; Meray, *a. g. e.*, s. 157 – 171; Seha L. Meray, *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, c. I, Kitap II, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001, s. 141 – 148.

²⁸² Armaoğlu, *20. Yüzyıl ....*, s. 345; Bayraktar, *a. g. e.*, s. 265 – 266; Erkin, *a. g. e.*, s. 86 – 87; Uçarol, *a. g. e.*, s. 582 – 584; Kuyaş, *a. g. m.*, s. 260 -261.

SONUÇ

Boğazlar üzerindeki Osmanlı – Rus mücadelesinin incelendiği bu çalışmada Boğazların Osmanlı Devleti ve diğer devletler açısından ne kadar önemli olduğu görülmüştür. Osmanlı Devleti gerileme ve dağılma dönemlerinde bile çıkarlarını korumayı başarmıştır. O dönemde bu başarıda diplomasisindeki becerisinin yanı sıra coğrafi konumunun rolü etkili olmuştur. Özellikle Boğazları, jeopolitik bir koz olarak kullanmıştır.

Jeopolitik konumları sebebiyle tarih boyunca büyük bir önem taşıyan İstanbul ve Çanakkale Boğazları sürekli olarak üzerinde güç mücadelelerine sahne olmuş ve el değiştirmiştir. Boğazlar hangi devletin elinde ise o devlet siyasi üstünlüğü elinde bulundurmuş ama diğer devletlerle de sürekli mücadele etmek zorunda kalmıştır. Dünya üzerinde bir yerin jeopolitik önemi başkalarının jeopolitik tasarımlarından kaynaklanır. Osmanlı Devleti, Boğazları elinde bulundurmasını bir koz olarak kullanmış ama bu konuda 1774'den sonra Boğazlar üzerindeki egemenlik haklarını istediği gibi kullanamamıştır. Çünkü Boğazların jeopolitik önemini istenilen şekilde kullanılması ancak Boğazlardan geçişi düzenleyen rejimler üstünde söz sahibi olmakla mümkündür.

Boğazlar, Osmanlı Devleti'nin eline geçtikten sonra Boğazlardan her türlü yabancı geminin geçişi yasaklanmıştır. 1774'e kadar geçen süre içinde verilen tüm ticari imtiyazlara rağmen yabancı gemilerin Boğazlardan geçişine izin verilmemiştir. 1774 Küçük Kaynarca Antlaşması ile Boğazlar konusunda rejim değişikliğine gidilmiş, ticaret gemilerine geçiş ayrıcalığı verilmiştir. Birkaç istisna dışında savaş gemileri için bu kural tanınmamıştır. Yani geçiş serbestisi tarihsel olarak ticaret ve savaş gemileri için ayrı ayrı düzenlenmiştir. Küçük Kaynarca Antlaşması ile Karadeniz'in ve Boğazların yabancı devlet gemilerine açılması ve özellikle Rusya'nın Karadeniz'e yerleşmesi Boğazların önemini bir kat daha artırdı. Bundan sonra Boğazların “kapalılığı ilkesi” ile “açıklığı ilkesi” Osmanlı Devleti'nin dış siyasetini belirleyen en önemli konulardan biri olmuş, aynı zamanda devletlerarası mücadelenin de temellerini oluşturmuştur. Yabancı savaş gemilerinin Boğazlardan geçişi için ilk iznin 1798 yılında Rus gemilerine verilmiş olması bölgede çıkarları

olan İngiltere ve Fransa'yı tedirgin etmiştir. İngiltere, Akdeniz'den geçen Hindistan yolunu korumak için Boğazların Rus donanmasına kapalı kalmasını istiyordu. Fransa ise, Rus ticaret gemilerinin Akdeniz'e çıkarak Fransız ticaret filosu ile rekabet etmelerinden korkuyordu. Osmanlı Devleti bu devletler arasındaki çıkar çatışmalarını bildiği için bu durumu kendi lehine değerlendirdi.

Mısır Valisi M. Ali Paşa'nın isyanında Rusya'nın Osmanlı Devleti'nin yanında yer alması sonucunda imzalanan Hünkâr İskelesi Antlaşması ile Boğazlar meselesi diğer Avrupa devletlerinin de gündemine girmiş ve Rusya'yı Boğazlardan uzaklaştırmak, Boğazlar statüsünde değişiklik yapmak amacıyla 1841 yılında Londra Boğazlar Sözleşmesini imzalamışlardır. Bu sözleşme 1774 yılından beri devam eden Boğazlar statüsünde değişiklikler meydana getirmiştir. Bu sözleşme ile Boğazların kapalılığı ilkesi Osmanlı Devleti'nin takdirine bağlı olmaktan çıkmış, uluslar arası yükümlülüklerle dayanan bir ilke haline getirilmiş oldu.

Mondros, Sevr ve Lozan antlaşmalarında da genel kural olarak savaş gemilerine geçiş serbestliği tanınmış ancak Montrö Antlaşması ile savaş gemilerinin geçişi kısıtlanmıştır.

Boğazların statüsünün bu kadar çok değişikliğe uğramasının sebebi sadece Boğazların jeopolitik öneminden kaynaklanmıyordu. Asıl neden Rusya'nın Boğazlar üzerindeki jeopolitik tasarımlarıydı. Çarlık uzun zamandan beri "güneye inme" yani sıcak denizlere açılma politikası takip etmekteydi. Bunun içinde İstanbul ve Boğazlara sahip olmayı istiyordu. Osmanlı Devleti ile Rusya arasında yapılan savaşların asıl nedeni Rusya'nın "güneye inme" politikasının bir ayağı olan Boğazlara sahip olmayı istemesiydi. Rusya'nın bu politikası bölgede çıkarları olan başta İngiltere ve Fransa olmak üzere diğer Avrupa devletlerini de endişeye düşürmüştü, Boğazların stratejik önemi daha iyi anlaşılmıştır. Devletler arasındaki bu çıkar çatışmaları Boğazlar meselesini Osmanlı Devleti ve Rusya arasında bir mesele olmaktan çıkararak bir Avrupa meselesi haline getirmiştir. Osmanlı Devleti bu konudaki Rusya ve diğer Avrupa devletleri arasındaki anlaşmazlıktan faydalanmış fakat Boğazlar üzerindeki düzenlemeler uzun süreli bir zaman için Osmanlı Devleti'nin güvenliğini sağlamamıştır. Özellikle 19. Yüzyılda devletler arasındaki

düşmanlık ve dostlukların uzun süreli olmadığı anlaşılıyor. 1856 Paris Antlaşması'nda Rusya'ya karşı Osmanlı Devleti'nin yanında yer alan İngiltere 1878 Berlin Kongresi'nde Osmanlı Devleti'ni yalnız bırakıp, Rusya yanlısı bir politika güttüğü görülmüştür. Devletler kendi çıkarlarına göre dış siyasetlerini belirlemişlerdir. Bunda devletler arasındaki sömürgecilik yarışı etkili olmuştur. Osmanlı Devleti de Avrupalı devletler arasındaki bu çıkar ilişkilerini kendi lehine kullanmış ve yıkılmasını geciktirmiştir.

KAYNAKÇA

I. ARŞİV KAYNAKLARI

- Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Hatt-ı Hümayun Tasnifi, No. 237/13167.
 .....No. 365/ 20203.
 .....No. 366/20237.
 .....No. 367/20265.
 .....No. 368/20341.
 .....No. 1174/46430.
 .....No. 1187/46763.
 .....No. 13496.
 ..... No. 14496.
 ..... No. 1239/48178.
 Başbakanlık Osmanlı Arşivi, Dosya Usulü İrade Tasnifi, 141/34-5.
 ....., 141/37-7.

II. MECMUALAR

- Mecmua-i Muahedat, c. I. II. III. IV. V.
 Türk Tarihi Encümeni Mecmuası, No. 19 (96).

III. KİTAPLAR

- ABİSEL, M. Arslan, *Boğazlar Meselesi*, Çankaya Yayınları, Ankara 1945.
 AFYONCU, Erhan, *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu I*, Yeditepe Yayınları,
 İstanbul 2004.
 ....., *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu II*, Yeditepe Yayınları,
 İstanbul 2004.
 ....., *Sorularla Osmanlı İmparatorluğu III*, Yeditepe Yayınları,
 İstanbul 2003.
 AKÇURA, Yusuf, *Osmanlı Devletinin Dağılma Devri (XVIII. Ve XIX. Asırlarda)*,
 TTK Basımevi, Ankara 1985.

- AKŞİN, Sina, (Edt.), *Türkiye Tarihi – Osmanlı Devleti 1600- 1908*, c. 3, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.
- AKŞİN, Sina, (Edt.), *Türkiye Tarihi – Çağdaş Türkiye 1908- 1980*, c. 4, Cem Yayınevi, İstanbul 2000.
- ANDERSON, Mathew Smith, *The Eastern Qestion 1774 – 1923*, A Study İn International Relations, The Macmillian, London 1983.
- ARMAOĞLU, Fahir, *19. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1789 – 1914)*, Ankara 1973.
 ....., *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi (1914 – 1995)*, Alkım Yayınevi, Ankara 1991.
- ATAK, M. Sadık, *Türkiye'nin Kapısı Boğaz*, Ankara 1947.
- AYBAY, Gündüz, (Edt.), *Deniz Hukuku*, Aybay Yayınları, İstanbul 1998.
- BALTALI, Kemal, *1856 – 1871 Yılları Arasında Karadeniz'in Tarafsızlığı Sorunu*, Ankara 1973.
 ....., *1936 – 1956 Yılları Arasında Boğazlar Meselesi*, Yeni Desen Matbaası, Ankara 1959.
- BAŞYURT, Erhan, *Ateş Yolu- Boğazlarda Bitmeyen Kavga*, Timaş Yayınları, İstanbul 1998.
- BAYRAKTAR, Bayram, Hasan Özsoy, Muhammet Karakaş, *Çağdaş Türkiye Tarihi*, İnkılap Kitapevi, İstanbul 2002.
- BEYDİLLİ, Kemal, *1790 Osmanlı – Prusya İttifakı*, İ. Ü. Edebiyat Fakültesi Yayınları, İstanbul 1984.
- BÜYÜKTUĞRUL, Afif, *Osmanlı Deniz Harp Tarihi ve Cumhuriyet Donanması*, c. II, İstanbul 1982.
- ÇABUK, Vahid, *Kuruluşundan Cumhuriyete Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 8, 1. Baskı, Emre Yayıncılık, İstanbul 1999.
- DANIŞMENT, İ. Hami, *İzahlı Osmanlı Tarihi Kronolojisi*, c. 4, İstanbul 1972.

- EMANET, Hakan, *Deniz Hakimiyetinden Dünya Hakimiyetine Giden Yolda Türk Boğazları*, IQ Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul 2003.
- ERİM, Nihat, *Devletlerarası Hukuku ve Siyasi Tarih Metinleri (Osmanlı İmparatorluğu Antlaşmaları*, c. 1, TTK Basımevi, Ankara 1953.
- ERKİN, Feridun Cemal, *Türk Sovyet İlişkileri ve Boğazlar Meselesi*, Başnur Matbaası, Ankara 1968.
- ESMER, Ahmet Şükrü, *Siyasi Tarih*, İstanbul 1944.
- GÖNLÜBOL, Mehmet, *Milletlerarası Siyasi Teşkilatlanma*, 3. Baskı, Ankara 1975.
- HAMMER, Joseph Von, *Osmanlı Tarihi*, c. XIII, Çev. M. Çevik, E. Kılıç, Üçdal Neşriyat, İstanbul 1985.
- HUREWİTZ, J. C. , *Diplomacy İn The Near And Middle East*, Newyork 1956.
- İHSANOĞLU, Ekmeleddin (Edt.), *Osmanlı Devleti Tarihi*, c. 1, IRCICA Yayınları, İstanbul 1999.
- İNAN, Yüksel, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Turhan Kitapevi, Ankara 1995.
- İNAN, Hüseyin, *Türk Boğazlarının Siyasal ve Hukuksal Rejimi*, Gazi Üniversitesi Basın Yayın Yüksekokul Matbaası, Ankara 1986.
- İRTEM, Süleyman Kani, *Boğazlar Meselesi*, Akşam Matbaası, İstanbul 1936.
- ..... , *Osmanlı Devletinin Mısır – Yemen - Hicaz Meselesi*, Haz. Osman Selim Kocahanoğlu, Temel Yayınları, İstanbul 1999.
- İZBİRAK, Reşat, *Coğrafya Terimleri Sözlüğü*, Ankara 1964.
- JORGA, Nicolae, *Osmanlı Tarihi*, c. V, Çev. B. Sıtkı Baykal, Ankara 1948.
- KARAL, Enver Ziya, III. *Selim'in Hatt-ı Hümayunları, Nizam-ı Cedit (1789- 1807)*, Ankara 1998.
- ....., *Osmanlı Tarihi*, c. V, TTK Yayınları, Ankara 1988.
- ....., *Osmanlı Tarihi*, c. VII, TTK Yayınları, Ankara 1956.

- ....., *Osmanlı Tarihi*, c. VIII, TTK Yayınları, Ankara 1962.
- KARADAĞ, Raif, *Şark Meselesi*, Nida Yayınevi, İstanbul
- KENNEDY, Paul, *Büyük Güçlerin Yükselişi ve Çöküşleri*, Çev. Birtane Karanakçı, Ankara 1998.
- KOCABAŞ, Süleyman, *Kuzeyden Gelen Tehdit Tarihte Türk – Rus Mücadelesi*, Vatan Yayınları, İstanbul 1989
- ....., *Türkiye'nin Canı Boğazlar*, Vatan Yayınları, İstanbul 1994.
- KURAT, Akdes Nimet, *Türkiye ve Rusya (XVIII. Yüzyılın Sonundan Kurtuluş Savaşına Kadar Türk – Rus İlişkileri 1789 – 1919)*, Ankara 1970.
- ....., *Rusya Tarihi (Başlangıçtan 1917'ye Kadar)*, TTK Basımevi Ankara 1993.
- KURDAKUL, Necdet, *Osmanlı Devletinde Ticaret Antlaşmaları ve Kapitülasyonlar*, Döler Neşriyat, İstanbul 1981.
- KÜTÜKOĞLU, Mübahat S. , *Tarih Araştırmalarında Usul*, Kubbealtı Neşriyat, İstanbul 1998.
- LEWIS, Bernard, *Modern Türkiye'nin Doğuşu*, Çev. Metin Kıratlı, TTK Basımevi, Ankara 1996.
- MERAY, Seha L. , *Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, c. I, Kitap I, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- .....*Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar – Belgeler*, c. I, Kitap II Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2001.
- ÖZTUNA, Yılmaz, *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 4, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- ....., *Büyük Osmanlı Tarihi*, c. 5, Ötüken Neşriyat, İstanbul 1994.
- POOLE, Stanley Lane, *Lord Stratford Canning'in Anıları*, Çev. Can Yücel, Ankara 1988.

- SARICA, Murat, *Siyasi Tarih*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1980.
- SELEK, Sebahattin, *Anadolu İhtilali*, c. 1, Kastaş Yayınları, İstanbul 2000.
- SEVİM, Ali; Yaşar Yücel, *Türkiye Tarihi*, c. 4, TTK Basımevi, Ankara 1992.
- SHAW, Stanford, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. 1, çev. Mehmet Harmancı, e Yayınları, İstanbul 1982.
- SHAW, Stanford; Ezel Kural, *Osmanlı İmparatorluğu ve Modern Türkiye*, c. II, e Yayınları, İstanbul 1982.
- SOYSAL, İsmail, *Türkiye'nin Siyasal Antlaşmaları*, TTK Yayınları, Ankara 1989.
- SÖNMEZOĞLU, Faruk(Derleyen), *Türk Dış Politikasının Analizi*, Der Yayınları, İstanbul 2001.
- TANSEL, Selahattin, *Fatih Sultan Mehmet'in Siyasi ve Askeri Faaliyetleri*, MEB Yayınları, İstanbul 1999.
- ....., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- ....., *Mondros'tan Mudanya'ya Kadar*, c. 4, MEB Yayınları, İstanbul 1991.
- TOLON, Ahmet Hurşit, *Birinci Dünya Savaşı Sırasında Taksim Anlaşmaları Ve Sevr'e Giden Yol*, Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 2004.
- TUKİN, Cemal, *Osmanlı İmparatorluğu Devrinde Boğazlar Meselesi*, İstanbul 1947.
- UÇAROL, Rifat, *Siyasi Tarih (1789 – 1994)*, Filiz Kitapevi, İstanbul 1995.
- UZUNÇARŞILI, İsmail Hakkı, *Osmanlı Tarihi*, c. II, 6. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1994.
- ....., *Osmanlı Tarihi*, c. III, 5. Baskı, TTK Basımevi, Ankara 1995.
- ÜNAL, Tahsin, *Türk Siyasi Tarihi (1700 – 1958)*, Kamer Yayınları, İstanbul 1998.

IV. MAKALELER

ALTUNDAĞ, Şinasi, “M. Ali Paşa”, *İA*, C.7, MEB Yayınları, İstanbul 1997, s. 566-579.

BALA, Mirza, “Hazar Denizi”, *İA*, c. 5, MEB Yayınları, İstanbul 1977, s. 408 – 412.

BAYKAL, Bekir Sıtkı, “93 Harbi Esnasında Muhtelif Tavassut ve Sulh Şayia ve Teşebbüsleri”, *Belleten*, c. V, sayı : 19, Ankara 1941, s. 351-395.

....., “93 Meşrutiyeti”, *Belleten*, c. VI, sayı : 21-22, Ankara 1942, s. 45 – 83.

....., “1877 Harbi ve Bununla İlgili Meseleler Hakkında Bazı Vesikalar Salisbury’nin Mithat Paşa’ya mahrem bir Mektubu ve Mithat Paşa’nın cevabı”, *Tarih Vesikaları*, c. V, Maarif Matbaası, Ankara 1942, s. 1 – 6.

BAYSUN, M. Cavid, “I. Abdülhamit”, *İA*, c. 1, MEB Yayınları, İstanbul 1993, s. 73 – 76.

BAYUR, Y. Hikmet, “Boğazlar Sorununun Bir Evresi (1906 – 1914)”, *Belleten*, c. VII, sayı: 28, TTK Basımevi, Ankara 1943, s. 89 – 214.

BEYDİLLİ, Kemal, “Boğazlar Meselesi”, *TDVİA*, c. 6, TDV Yayınları, İstanbul 1992, s. 266 – 269.

BIYIKLIOĞLU, Tevfik, “Birinci Dünya Harbinde (1914 – 1918) Ve Mondros Mütarekesi Sıralarında (30 Ekim 1918 – 11 Ekim 1922), Boğazlar Problemi”, *Belleten*, c. XXIV, sayı : 96, TTK Basımevi, Ankara 1960, s. 1 – 13.

İNALCIK, Halil, “Yaş Muahedesi’nden Sonra Osmanlı – Rus Münasebetleri, Rasih Efendi ve Ceneral Kutuzof Elçilikleri”, *DTCFD*, IV / 2, Ankara 1946, s. 195 – 203.

KURAT, Yuluğ Tekin, “1877 – 1878 Osmanlı – Rus Harbinin Sebepleri”, *Belleten*,

c. XXVI, sayı : 103, Ankara 1962, s. 567 – 593.

- KUYAŞ, Ahmet, “Yeni Rejim- 1923 – 1938”, Cumhuriyet Ansiklopedisi (1923 - 1940), c. 1, 5. Baskı, Yay. Kur. , Hasan Ersel, Ahmet Kuyaş, Ahmet Oktay, Mete Tunçay, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2005, s. 10 – 313.
- KÜÇÜK, Cevdet, “Şark Meselesi Hakkında Önemli Bir Vesika”, *TD*, sayı: 32 (Mart 1979), s. 607 - 638.
- ÖZCAN, Ali Rıza, “Sultan Abdülmecit”, *Osmanlı Ansiklopedisi*, c. 6, Yay. Yön. Bekir Şahin, Ağaç Yayıncılık, İstanbul 1995, s. 100 – 173.
- RADEK, Karl, “Lozan Konferansı”, Boğazlar Meselesi, Lozan ve Montrö, Aydınlık Yayınları, İstanbul 1977.
- SUBAŞI, Turgut, “Sultan Abdülmecit ve Sultan Abdülaziz” *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, Edt. H. Celal Güzel, Kemal Çiçek, Salim Koca, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 753 – 781.
- ŞAHİN, Hasan, “Kaynarca’dan (1774) Paris Barışı’na (1856) Kadar Şark Meselesi Perspektifinde Osmanlı – Rus Münasebetlerine Genel Bir Bakış”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s. 531 – 544.
- ŞIVGIN, Hale, “IXI. Yüzyılın İkinci Yarısında Osmanlı Devleti (Genel Durum)”, *TDTD*, sayı: 19, İstanbul (Eylül1997), s. 19 – 29.
- ÜLMAN, Haluk, “Tanzimat’tan Cumhuriyete Dış Politika ve Doğu Sorunu”, *Tanzimat’tan Cumhuriyete Türkiye Ansiklopedisi*, c. 1, İletişim Yayınları, İstanbul 1985, s. 272 – 277.
- YAMAN, Talat Mümtaz, “Mısır Valisi M. Ali Paşa’nın İsyanı Üzerine Anadolu ve Rumeli’ye Gönderilmiş Olan Bir Emirname” *Tarih Vesikaları*, sayı: 6, c. 1, Nisan 1942, s. 426 – 429.
- YENİÇERİ, Özcan, “Kırım Savaşı, Islahat Fermanı ve Paris Antlaşması”, *Türkler Ansiklopedisi*, c. 12, Yeni Türkiye Yayınları, Ankara 2002, s.840 - 858.

V. ELEKTRONİK KAYNAKLAR

BULUT, Taner, “Osmanlı Ve Cumhuriyet Dönemi Türkiye Tarihi Yazımında Başvurulması Gereken Resmi Kaynaklar Üzerine Bir Kalem Denemesi”, (Çevrimiçi), <http://www.siyasi tarih.com>. 12 Ağustos 2008.

http://resim.turkcebilgi.com/resim_detay.

[http://www.frmcuk.com/çanakkale boğazi-ve civarının kabartma haritası](http://www.frmcuk.com/çanakkale_boğazi-ve_civarinin_kabartma_haritasi).

www.burasicanakkale.com/kumkale-harita.jpg.

[http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/Liveimages/Yeni fotoanaliz](http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/Liveimages/Yeni_fotoanaliz).

[http://www.frmcuk.com/karadeniz-istanbul boğazi-ve kabartma haritası](http://www.frmcuk.com/karadeniz-istanbul_boğazi-ve_kabartma_haritasi).

<http://www.cografyaogretmeni.org/galeri/data/media/7/DZXV.jpg>.

http://harita.turkcebilgi.com/Istanbul_Boğazi_Haritasi-36k.

Belge 1: Devami

4
 قورده باشا قورديك اشعارى واقعا جا رفت اولدي اجمه نزد عاليمورساها زنده مستغنى بيايد اولينى و عهد انگلزه لوزلر
 تصور اولانده امانه اظلام مؤلفه اون اون بش كن و بيله جاك اولينى حالده اينه بوسفيلر زنى و دنماي هم بون مجتبه معين
 ايره جكندره اولخالده بينى انگلزه لوزلك دولت عدليه مؤلفق قديرينه و انسه لوزلر خان سرفره بر اوچو اكا بيه جارت اولينى
 دركار اولرينده اصل مصنف انگلزه لوزلك جلي صوفى اوله رفت اكره انگلزه مجبسي كاتيك بش اون كنه قد لوزدوه و صوبه لوزلر
 لاسنى كى دلخواه عالى تر و جبه چاشمى بامول و صحنه دار ماور و بانيك زنى لوزدوه به نامور بيله بو صحنه مجبوره اكا زنى قهيمان اولينى
 مصمم ايسه ده مبارك خاطر ملكوت مناظره لوكانه زينه سباد اولينى و عهد بوماده ايجوره بو طرفن لوزدوه به نصير بو برنامور اولانده
 بسقجه تاثير و شفقت ملاحظه سى دركار اولرينه و نامق باشا بزولى هم لاسه اسنا وهم سوزا كادر قولاي اولوب عسك بيه بوشنده زنى
 قطعاً بركنه باس اوليرق اوور و باده بو صحنه مصاغ بو بيقه ده جزا لاسلتم اوله كادينه نظراً طرف اسف ساها زنده انگلزه قزالب زنده
 قوير و باساي سوزايه بزنده زينه اقتضاي عهد قلمنا مه و بيله رك نامه و سلك نامور بيله بوست و سببا و نسو سباب مطاله اولينى اولغه
 بو صحنه زنى نوجود اراده سنيه موكانه لرى سغله بوور بيلور اير مقضاي بشي اجراسه ايند و صور فعال قورده سارايه نيزه لوزلر
 زنى معارى اوله ايجوره اشعار قذحي كما و علم عاليدي بوور لوزره اردو زنده سوكونو
 ولى نعمت اذم بادشهم حضرت بركندره

20341

مستند

Belge 2:BOA, HH, NO: 237/13167

Handwritten signature or stamp in the top right corner.

شکونو کرانو مهابانو قدرانو ولفنعم اشم
 بوندن اذجه معروض حضور عالیبری فنان مجلس مشورت قاری اوزره رئیس کتاب اذی قولدی اشوماه محرمک شیخی
 صالی کوی فراجه مصححذاری روضی خانه سه جلد ایه مصره وار مسومع اولون صوادتی در بیان و جلوب طلبنه وار بعض
 مقتضات مناسبه تمهید و بیان ایدک مصححذار رسوم بوماده یه وار جمهوری طرفدن برکونه خبری اولدیفندن قطعاً و قوی
 اولویوب کندی دخی سائر لرون استماع ایدک اولدیفنی لری لوفاده رئیس اذی بزغ لری اشکناه حال فتنده نکار سواله
 ایدار ایدک مصححذار رسوم فقط کدی مدو حفظ سی اولوه اوزره بعض هذیان ایراد و نکار ایدیکنه بنا رئیس اذی
 طرفندن اقتضا این اجبه قطعیه سی بیان واستعار اولغله اشومکاله ده کدران این اجبات واقوال بر قطعه مظهر
 دوج و ترجمه و تلوهها یوندی بوردوه ایچون عرض و تقدیم فتمقمه مصححذار رسومک واقع اولون هذیانی مقصده فایده
 ترجمانی طنطان و مصححذار سابقه فاستیک دیوانها یوندی ترجمانی قولدرنه افاده اولویوب حضور میاسمه موقولدی
 بیان اذیان احوال خیانت اشتمالدی تصدیقه و تائیکه ایشی اولدیفنی مظهر مذکوره مالدن مستبان اولدیفنی فریه علم غایب
 بیوردقه فیان شکونو کرانو مهابانو قدرانو ولفنعم اشم باوشم حفظه ایدک

Belge 3: BOA, HH, NO: 367/20265

قانقارم باشا
 مشهور توتون دوزاخون عصبیه اید مسود از نفور و نوری معلوم فریدم افسرد واقعا بعضی قبیرانک دکنر نسیم
 حاضره کلمش هریده ارفه بودجه تیبی و مکتب از رسم فریدن ارسال اولمده اوزن رسم طرفه انبار افسون
 و اوردنه و قوه ملک بر صورتی دخی امری اعطا قلمون در صورتی دخی زدر شاهزاده توفیق اولمده
 عرصه هرینه عری افسون

کزنو   مایلو   قدرنو   فتح موم اذیم

معلوم همایون شاهزادی جورلیقی اوزده مصره داسی هفتده طوبیله اصولی طوبیله افادت مناسبه نك اخباری ضمیمه ارکومنه جرات
 همایونری ترجمانه اذری بنج لریه استغای قنبری فرانس مکتب از رسم طرفه ارسال اید واقع اولمده ملاقات و مقاله توفیق اولمده مصطفی اید
 مکتب از رسم مومک با ذیقهی مکانیک مسوده لری ترجمه لری مشمول لحاظه مکارم افاضه شهنشاه هدی بویله عین مرفوعه عین علیای
 ظل الیهدی قذری سوزان مذکوره نك سبک و عبارده لری الوتشی اولوب فقط بعضی نصیرانک تغیری حاضره کلمش ابره فرانسجه
 یازده هفتده سبکه برکونه خلیل کوردک شایده تاثیراتک بر فروع ناقص اولمده مطالعه سنی به طوفونیه رده همایون اولوب تیضی خصوصتک
 مکتب از رسم اخبار اولمسی و مکتب مذکوره ده مدرج اولمسی اوزده مکاتب مذکوره نك جانب طوفونیه رده و بعضی کتبه طرفه
 ارسال مسوم رأی عالی چوالتی مخرج و تجزیت مرفوعه نك معلومات سینه اید با طبع صورتی اولمده عین کتبه طرفه ارسال مناسبی
 حاضره کلمش ابره اولوب اجرسی و صورتی معلوم لری اولوب عین اوزده مذکوره نك بر صورتی دخی امری بلک قولی اعطا قلمسی
 مکتب از رسم هرینه دارده سینه شاهزادی ترجمه و چوالتی مخرج منطوقه منجی اجرت باریت اولمده عین مطوعه عالی خلیفنا هدی
 جورلیق امر و فریاد   کزنو   مایلو   قدرنو   فتح موم اذیم   بادشاهم   عصبیه اید

HAT 367/20265

II. Haritalar

I. Çanakkale Boğazı Haritaları

283

284

²⁸³ http://resim.turkcebilgi.com/resim_detay.

²⁸⁴ <http://www.frmcuk.com/Çanakkale-boğazi-ve-civarinin-kabartma-haritasi>.

II. İstanbul Boğazı Haritaları

286

287

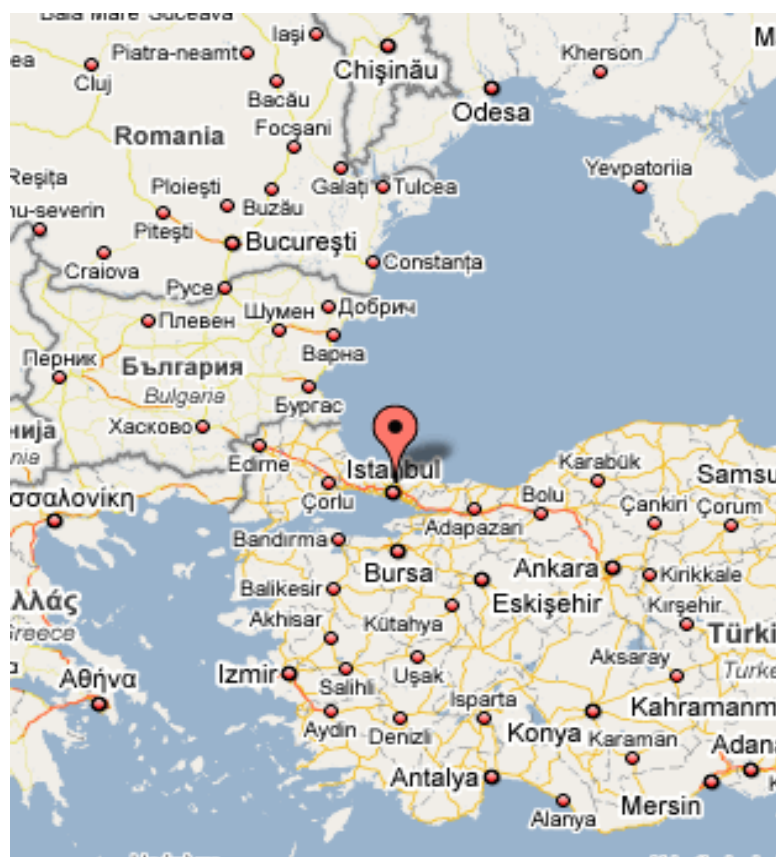

²⁸⁶ <http://fotoanaliz.hurriyet.com.tr/Liveimages/Yenifotoanaliz>

²⁸⁷ <http://www.frmcuk.com/karadeniz-istanbulbogazi-ve-kabartma-haritasi>.

288

289

²⁸⁸ <http://www.coğrafyaogretmeni.org/galeri/data/media/7/DZXV.jpg>.

²⁸⁹ http://harita.turkcebilgi.com/İstanbul_Boğazı_Haritası-36k